Biblioteca Simion Mehedinți

66

S. MEHEDINȚI

ETHNOS

O INTRODUCERE ÎN STUDIUL OMENIRII

EDITURA TERRA
FOCȘANI 2008

NOTĂ ASUPRA EDIȚIEI

Apariția în primă ediție a lucrării ,,**S. MEHEDINȚI - *ETHNOS, o introducere în studiul omenirii*"** constituie un adevărat eveniment editorial şi ştiințific.

Pentru noi, Asociația ,,Simion Mehedinți", cei care trudim din 1991, la restituirea operei savantului Simion Mehedinți, ,,Spiritul tutelar al Vrancei", descoperirea manuscrisului acestei lucrări, este un adevărat semn divin, semn prin care ni se dezvăluie adevărul că munca ,,adevărată" a omului nu este în zadar, că ea iese la iveală atunci când te aştepți cel mai puțin.

Spunem acest lucru pentru că această lucrare este, în fapt, rodul muncii profesorului Simion Mehedinți pe tărâmul etnografiei, un tărâm pe care l-a slujit cu aceeaşi credință ca şi geografia: ,,*Domnilor, eu sunt profesor de geografie şi etnografie*". Pentru Mehedinți, atât geografia, cât şi etnografia sunt ştiințe de ,,corelație" care îi permit savantului să studieze şi să înțeleagă drumul parcurs de om din negura veacurilor şi până când a luat ,,în stăpânire" întreaga planetă. Desprinderea omului de animalitate a început cu ,,*unealta şi munca cu uneltele*", drum parcurs prin educație. Nu este lipsit de semnificație, sensul originar din limba greacă, al cuvântului ,,şcoală" – ,,odihnă după muncă", adică după muncă familia se odihnea, timp în care bărbatul sau femeia îşi învățau copiii cum să vâneze, cum să se apere de duşmani etc. Pentru aceste motive, S. Mehedinți relevă, cu toate ocaziile, originea etnografică a pedagogiei.

Dacă ,,Terra" este *casa genului uman*, ,,Ethnos" ne prezintă drumul omenirii de la stadiul hoardă până la cel de popor şi națiune.

Existența Ethnosului căpătase o notă de mister. Anunțată cu diverse ocazii (În articolul inaugural din Revista Ethnos, editată de profesorul Ion Diaconu la Focşani 1941-1943, Simion Mehedinți se bucura că revista are un titlu identic cu al viitoarei sale opere), în operele sale pedagogice, în conferințele despre educație, numele acestei opere plutea parcă deasupra tuturor. În locul conceptului de pedagogie, apoi de educație, savantul propune ,,etnopedagogie", apoi ,,etnoeducație", chiar şi Academia Română este, pentru Mehedinți, ,,instituție etnopedagogică". Pentru că sub cupola Academiei trebuie să se afle întreaga civilizație şi cultură a unui popor, ea nu poate fi decât etnografică, deoarece ,,este şi trebuie să fie esența sufletului fiecărei națiuni". Academia nu poate fi decât una singură pentru fiecare popor. Institutul poate fi internațional pentru că fie-

care ştiinţă poate fi studiată de un institut, dar academia, pedagogia, educaţia nu pot fi decât ,,*ethno*-", ,,nu se poate pedagogie fără autohtonie".

Misterul creat în jurul acestei lucrări a devenit tot mai de nepătruns cu cât de la un timp nici savantul însuşi n-a mai pomenit nimic despre ea. Noi înşine am deplâns soarta ei, gândindu-ne la tot felul de întâmplări care de care mai fanteziste: ba că s-a pierdut odată când a plecat în pripă de la via sa din Vărsătura - Vrancea, ba că s-ar fi rătăcit în plecarea sa la Istambul (1943-1946), ba că ar fi dispărut când i-a fost rechiziţionată casa, ba că i-ar fi ridicat-o securitatea etc., etc! Împreună cu doamna Simona Mehedinţi am deplâns soarta acestei lucrări, aproape în toate întâlnirile noastre, când Domnia Sa depăna amintiri despre ,,Tată Mare".

Tocmai când ,,Ethnos" devenise un capitol închis, când eu mă mai gândeam şi speram într-o descoperire, aşa cum gândeşti şi speri în *lozul cel mare* de la loterie, a căzut şi ,,trăsnetul"! Pe când clasam unele hârtii şi note din arhiva familiei, puse la dispoziţie de Dna Simona, bucuros că am mai găsit vreo două manuscrise din conferinţele radio, gândind să le înserăm într-o ediţie ulterioară a volumului ,,S. Mehedinţi – *La ceas de taină*" (conferinţele de la Universitatea Radio), am descoperit un dosar voluminos, legat cu o sfoară de cânepă într-o copertă de carton cărămiziu, dosar care fusese cândva, sigilat cu ceară roşie şi pe care scria ,,*Materiale pentru ETHNOS*".

Am desfăcut, cu înfrigurare şi plin de emoţie, pachetul şi am constatat că într-adevăr, am în faţă lucrarea care dispăruse şi acum se pare că apăruse la fel de misterios şi de neaşteptat. În acest pachet capitolele lucrării erau puse în ordine, fiecare capitol fiind pus într-o coală A-3, pe care avea scris titlul acestuia. Pe prima pagină de manuscris a capitolului se menţiona cu creionul data când, probabil, s-a dat o formă… ,,definitivă". Pe foaia în care era învelit primul capitol era înscris titlul complet al lucrării ,,*Ethnos, o introducere în studiul omenirii*". De asemenea, am găsit şi dedicaţia: ,,*Memoriei fondatorului Societăţii Geografice Române, Regele Carol I şi Întregitorului Daciei, Regele Ferdinand I, eternă pietate*". Lucrarea la care gândisem cu emoţie şi nădejde nezdruncinată, ani de zile, se afla în mâinile mele. Cunoşteam scrisul lui Mehedinţi, neavând nicio îndoială asupra autenticităţii acestuia. Am putut să-l compar cu scrisul din conferinţele radio şi cu cel din memorii, care sunt în curs de transciere, şi am hotărât să închidem Proiectul ,,Memorii" şi să editǎm această lucrare, acum la 140 de ani de la naşterea savantului.

Am constatat, nu fără surpriză, că substanţa lucrării se găseşte în cursurile de etnografie, iar structura acesteia este asemănătoare cu manualul ,,*S. Mehedinţi - Antropogeografia, pentru clasa a VI-a secundară*", retipărit de noi în anul 2007. Dacă ne gândim la faptul că notaţiile de pe manuscrise indică ani ca: 1932, 1933, 1936 etc., apreciem faptul că autorul a gândit lucrarea încă din ti-

nerețe, când audia cursurile lui Adolf Bastian. Acesta este un semn că Mehedinți a elaborat lucrarea, așa cum mărturisește în prefață, în legătură cu geografia, cu educația, istoria, cu conceptele de cultură şi civilizație. Prin manualul de *Antropogeografie* a pus şi în sarcina celor tineri această ştiință pentru ca să înțelegă mai devreme drumul omenirii. Autorul se grăbește să pună la dispoziția lumii ştiințifice doar un prim volum în care prezintă *metoda de cercetare* în etnografie şi *civilizația*, urmând ca ulterior să abordeze *cultura*. Deocamdată, nu se ştie dacă Mahedinți va fi mai lucrat şi la volumul despre cultură. Impresia că multe lucruri din această lucrare le-ai mai citit şi în altă parte, în primul rând în cursurile de etnografie, în ,,*Caracterizarea etnografică*…", dar mai ales în Antropogeografie, ne-a determinat să completăm acest volum cu o ,,Adenda" din acest manual, considerat de noi un compendiu al *Ethnosului*.

În ediția de față a lucrării, am actualizat ortografia şi punctuația: am scris numele popoarelor cu literă inițială mică (*greci*, *roman/ românii*, *mexicani*, *piei roşii*, *fuegieni*, *eschimoşi*, *wedda* etc); am transcris cu literă inițială mică zilele săptămânii, lunile anului; am transcris, conform normelor actuale, cuvinte compuse (*aşa dar* = aşadar, *în deosebi* = îndeosebi, *dela* = de la; *într'adevăr* = într-adevăr etc); am operat schimbări în ortografie, înlocuind apostroful cu cratima; de asemenea, am operat schimbările cuvenite la cuvintele cu aspect arhaic, dar care nu impietează sensurile pe care le-a dat autorul (*meiu* = mei, *ochiu* = ochi, *boalele* = bolile, gheață = *gheață*, herăstrău = *fierăstrău*, pumnar = *pumnal*; *Africei* = Africii, *Indo-China* = Indochina); am operat schimbări în grafierea cuvintelor care s-au adaptat ulterior limbii române (*sky*-ul = schiul, kayak = *caiac*).

Am operat, în unele cazuri, modificări în topica propoziției, pentru a evita unele formulări ambigui, cunoscând grija deosebită pe care o manifesta Simion Mehedinți pentru corectitudinea şi frumusețea limbii - ,,*Limba este îmbrăcămintea sufletului*" -, pentru cuvântul scris.

Reînnoindu-ne sarcina pe care ne-am luat-o încă de la înființare, aceea de a restitui opera lui Simion Mehedinți, mulțumim şi cu această ocazie Doamnei Simona Mehedinți pentru îngăduința de a a tipări scrierile savantului, îi mulțumim, de asemenea, pentru faptul de a fi păstrat cu sfințenie manuscrisele savantului chiar dacă în Osedantul Deceniu, pentru acest lucru erai considerat ,,dușman al poporului" şi puteai fi condamnat la ani grei de temniță sau peteai fi ținut în temniță fără ,,condamnare". Mulțumim respectuos celor care ne stau în preajmă cu sfaturi şi consultanță ştiințifică.

octombrie 2008

C. N.

CUVÂNT DE ÎNTÂMPINARE:
ETHNOGRAPHIA REDIVIVA

Un manuscris inedit semnat de Simion Mehedinți? – Iată o descoperire dătătoare de emoții!... Chiar şi o simplă pagină scrisă *manu propria* de ilustrul savant ne transmite fiori de bucurie şi de nerăbdare. În cazul de față emoția este amplificată de condiția specială a obiectului descoperirii.

Manuscrisul *Ethnos* (despre el fiind vorba) nu reprezintă o noutate absolută în câmpul aperceptiv al celor ce s-au familiarizat cu lecturi din şi despre Simion Mehedinți. Manuscrisul în cauză nu apare din senin - existența lui era un fapt cunoscut în cercurile savantului; acesta însuşi anunțase în anii ’30 o mare lucrare cu acel titlu, ca o continuare la *Terra* (1931), aşadar ca o completare de aceleaşi dimensiuni, dar în direcție etnografică, a concepției sale privind geografia ca ştiință. Trei momente sunt suficiente spre a înțelege destinul acestei intenții. Întâiul moment îl constituie ,,Prefața” la ediția princeps a manualului *Antropogeografia* (1937), unde, amintind de munca întruchipată în *Terra* şi în *Coordonate etnografice*, Mehedinți adaugă: ,,iar *Ethnos* o va completa în curând”. Al doilea moment îl aflăm tot într-o ,,Prefață”, anume în cea aşezată în deschiderea ediției de *Opere complete* (ediție rămasă din păcate la volumul I, tipărit în două părți, în 1943); acolo, în prefigurarea tematică a seriei de 14 volume din *Opere complete*, scrierea *Ethnos* este menționată între cele ,,vreo trei” volume dedicate părții etnografice, consecutive celor trei-patru volume cuprinzând partea geografică (inclusiv *Terra*) şi precedând ,,restul până la 14, format din lucrări de caracter pedagogic, didactic, literar, etc.”. În sfârşit, ajungem la al treilea moment, fixat temporal în 1946: atunci, în ,,amintirile şi mărturisirile” intitulate *Premise şi concluzii la Terra*, apare la orizont spectrul incertitudinii; într-adevăr, capitolul ultim, ,,Vindecare şi împăcare”, începe astfel: ,,Când *Ethnos* va fi la îndemâna oricui (ca împlinire la *Terra*), mărturisirile înşirate aici vor părea ceva de la sine înțeles”, numai că titlul *Ethnos* este marcat de trimiterea la următoarea notă infrapaginală: ,,Autorul fiind despărțit de cărțile sale, lucrul devine tot mai îndoielnic”. La ce ,,despărțire” se referea Mehedinți? La amănuntul biografic ce ni-l prezintă pe savant, la sfârşitul războiului, în ipostaza de refugiat la Istanbul, împreună cu familia sa. Ulterior, la întoarcerea în București, casa îi va fi ocupată de reprezentanții noului regim, de ,,democrație populară”. În cele din urmă, va izbuti să-şi recupereze locuința, dar lucrurile nu

mai erau la locul lor. În ultimele scrieri antume - *Metoda geografică în ştiinţele naturale şi sociale* şi *De senectute. Bătrâneţea în cadrul muncii pentru cultură*, ambele fiind comunicări academice, publicate în acelaşi an, 1947, în ,,Analele Academiei Române, Memoriile Secţiunii Istorice" -, nu mai găsim nici o referire la *Ethnos*. Impresia ce s-a transmis în timp până în zilele noastre a fost aceea că manuscrisul s-a pierdut. Timpul i-a creat însă o celebritate prin extensie, o faimă derivată din valoarea excepţională, consacrată ca atare, a catedralei geografico-teoretice numită *Terra*.

Acestea fiind circumstanţele, descoperirea unui teanc masiv de pagini de manuscris cu titlul *Ethnos* nu putea să nu genereze emoţia pe care o invocam la începutul rândurilor de faţă. Iar odată cu emoţia s-au ivit şi întrebările: Este, într-adevăr, această lucrare faimosul proiect conceput drept continuare la *Terra*? Şi care este valoarea actuală a acestei scrieri, după aproximativ şaptezeci de ani de existenţă latentă? Să încercăm a răspunde succint la aceste întrebări, urmând ca, în timp, textul publicat aici în premieră absolută să constituie obiect de comentarii şi analize mai detaliate.

*

Din punct de vedere cantitativ, lucrarea de faţă nu atinge dimensiunea tratatului *Terra*, care se întinde pe 1200 pagini, repartizate în două tomuri. Totuşi, dacă cercetăm ,,Cuprinsul" şi conţinutul manuscrisului *Ethnos*, constatăm că lipseşte ceva. Ştim din lucrările anterioare ale lui Simion Mehedinţi (şi îndeosebi din *Coordonate etnografice*, 1930) că, în viziunea acestuia, descrierea etnografică se slujeşte de două categorii generale: civilizaţia şi cultura; prima circumscrie ocupaţiile, tehnica şi viaţa materială a oamenilor, cealaltă subsumează manifestările spirituale (arta, religia etc.). În forma de care dispunem, manuscrisul propriu-zis nu conţine însă decât partea referitoare la civilizaţie. Ea este totuşi suficient de dezvoltată ca să fim îndreptăţiţi a afirma că *Ethnos*, în linii majore, *are* anvergura cu care se impusese conştiinţei ştiinţifice româneşti *Terra*. De ce n-a fost elaborată şi partea privitoare la cultură - e o întrebare la care nu putem răspunde decât prin supoziţii.

Un răspuns ar putea fi absenţa surselor bibliografice adecvate. Simion Mehedinţi nu a fost un ,,*fieldworker*", adică un cercetător de teren în sensul care, după primul război mondial, tocmai se afla în curs de consacrare prin aportul antropologilor britanici şi americani. El n-a fost, de asemenea, nici un mare călător din speţa lui Livingstone, Lapérouse, ori Ratzel. În consecinţă, etalarea unor fapte etnografice din alte culturi, descrieri pe care el le furniza studenţilor şi pe care le aflăm, la rândul nostru, în lucrările sale de etnografie, sunt realizate după surse intermediare, majoritatea de origine franceză şi germană.

Nu putem apoi ignora dificultăţile pe care le incumbă cercetarea fenomenelor spirituale tocmai prin specificul lor ontologic: spre deosebire de faptele materiale (unelte, veşminte, locuinţe, mijloace de transport etc.), manifestările spirituale (credinţe religioase, cunoştinţe despre natură, reguli morale etc.) sunt mai greu accesibile observaţiei. Situaţia aceasta a intuit-o Mehedinţi însuşi, atunci când, într-o prelegere din cadrul *Cursului de etnografie* din 1933-1934, vorbind despre eskimoşi, afirma: ,,trebuie să fi locuit cu ei, să fi trăit viaţa lor, ca să-ţi dai seama cam ce valorează ştiinţa lor" (şi, desigur, credinţele lor, muzica lor - am citat după varianta multiplicată a cursului, editată, ca dactilogramă, de Societatea studenţească ,,Soveja", p. 88). Avem în aceste cuvinte intuiţia esenţială a *observării participative*, aşa cum a înţeles-o Bronislaw Malinowski şi cum s-a cristalizat ea ca metodă de bază în cercetările de antropologie culturală. Specificul ontologic de care tocmai am făcut menţiune ar putea explica şi în alt fel puţinătatea abordărilor încercate de Simion Mehedinţi în zonele manifestărilor spirituale în raport cu cele materiale: format ca om de ştiinţă la sfârşitul veacului al XIX-lea, Mehedinţi a suferit profund influenţa pozitivismului - unul dintre curentele filosofice dominante ale epocii, cu o influenţă majoră în cercurile oamenilor de ştiinţă. Or, preceptul pozitivist conform căruia nu trebuie considerate reale decât ,,faptele pozitive", adică faptele verificabile prin simţuri, descuraja implicit cercetarea universului mental - produsele imaginaţiei, miturile, credinţele...

În fine, se cuvine să luăm în seamă şi condiţia fiinţei omeneşti, supusă deopotrivă limitelor naturale şi vicisitudinilor istoriei. Anterior am asemuit *Terra* cu o catedrală. Dar câte catedrale poate înălţa un arhitect în singura viaţă ce i-a fost hărăzită?

*

Cât priveşte valoarea actuală a volumului *Ethnos*, judecata stă sub semnul relativităţii. Etnografia, întru a cărei întemeiere Simion Mehedinţi a conceput lucrarea de faţă, a apărut în secolul al XIX-lea - supranumit ,,secolul naţionalităţilor" -, din nevoia popoarelor de a-şi afirma identitatea nu numai cu mijloace politice, ci şi cu mijloace ştiinţifice.

Etnografia s-a născut, aşadar, ca studiu al popoarelor. Această funcţie, acompaniată de imaginea speciei umane ca mozaic de grupări etnice, a determinat o primă accepţiune a termenului de ,,etnografie", anume aceea de termen ce desemnează o disciplină ştiinţifică. Acest sens - să-i zicem sensul ,,disciplinar" - s-a perpetuat până pe la mijlocul secolului al XX-lea. Atunci, specialiştii occidentali în antropologia culturală au asociat termenului respectiv un alt sens. Schimbarea s-a produs însă în două momente. Mai întâi, antropologii britanici (A. R. Radcliffe-Brown, E. E. Evans-Pritchard), au făcut opoziţie unor viziuni venite din secolul al XIX-lea, ce considerau că menirea antropologiei ar fi ace-

ea de a realiza reconstituirea trecutului cultural al omului la scara umanității (evoluționiștii - L. H. Morgan, E. B. Tylor), sau a societăților particulare (istoriștii - Franz Boas, Alfred Kroeber). Radcliffe-Brown socotea însă că reconstituirile istoriste sunt întreprinderi conjecturale, în chip fatal incomplete, astfel încât mult mai profitabil este ca antropologii să studieze cum se structurează şi cum funcționează un sistem social - aşa au apărut structuralismul (prin Radcliffe-Brown) şi funcționalismul (prin Malinowski). Cercetătorii, afirmă Radcliffe-Brown, pot continua să se angajeze în reconstituiri cultural-istorice, dar aceasta sarcină revine de fapt etnologiei. În acest punct al demersului teoretic a intervenit Claude Lévi-Strauss, cu o opinie care a fost tacit adoptată şi face epocă şi astăzi. În esență, antropologul francez susține că: ,,Etnografie, etnologie şi antropologie nu constituie trei discipline diferite, sau trei concepții diferite despre aceleaşi studii. Ele sunt, de fapt, trei etape sau trei momente ale uneia şi aceleiaşi cercetări, iar preferința pentru unul sau altul dintre aceşti termeni exprimă doar o atenție predominantă îndreptată spre un tip de cercetare, care n-ar putea fi niciodată exclusiv față de celelalte două" (Lévi-Strauss, *Anthropologie structurale*, 1958, pp. 388–389). În această viziune, etnografia e investită cu sensul - să-i zicem sensul ,,structural-epistemologic" - de etapă primă (empirică) a unei cercetări antropologice, etapă concretizată în culegerea datelor de teren. Opinia lui Lévi-Strauss, generalizată azi în interiorul comunității ştiințifice a antropologilor, consfințeşte însemnătatea decisivă a cercetării de teren (*fieldwork*) pentru legitimarea antropologiei ca ştiință şi definirea identității de antropolog.

Revenind acum la *Ethnos*, este evident că sensul cuvântului ,,etnografie" la care se va fi gândit Simion Mehedinți când şi-a elaborat această scriere nu putea fi decât primul: acela de disciplină ştiințifică. Este el cumva un sens desuet? Da şi ba.

În mod cert e depăşită concepția lui Mehedinți despre antropologie. Nu avem însă a-i reproşa ceva în această privință, fiindcă el n-a făcut decât să respecte spiritul timpului. Într-adevăr, până la mijlocul secolului al XX-lea, în toată Europa continentală (deci în Europa fără Marea Britanie), denumirea ,,antropologie" acoperea studiul biologic al speciei umane, mai concret problematica tipologiei şi a variabilității omului din punct de vedere raseologic şi somatic, adică ceea ce astăzi începe în denumirea de ,,antropologie fizică" (spus mai româneşte: ,,antropologie naturală"). După momentul menționat, conceptul de ,,antropologie" se lărgeşte astfel încât să cuprindă şi registrul cultural al existenței umane; acest proces de schimbare se petrece şi în țara noastră - şi încă printr-o sincronizare foarte promptă. În prezent, antropologia generală se împarte în două ramuri mari: antropologia fizică şi antropologia culturală (aceasta din urmă fiind o sinteză între sociologie şi etnologia clasică; pentru mai multe

amănunte a se vedea: Gheorghiță Geană, *Antropologia culturală. Un profil epistemologic*, 2005). Să preîntâmpinăm şi o posibilă întrebare şi să spunem că prezența în scrierile etnografice ale lui Simion Mehedinți a unor elemente de antropologie fizică (descrieri ale oamenilor în funcție de pigmentație, ochi, nas, păr etc.) se explică prin concepția lui Mehedinți despre etnografie: etnografia, în această concepție, înseamnă "descrierea popoarelor" - începând, tocmai, cu înfățișarea fizică şi continuând cu aspectele de cultură materială şi spirituală.

Să reluăm însă întrebarea: Este sau nu depăşită concepția lui Simion Mehedinți despre etnografie? Dacă o raportăm la mersul ideilor în cercetările antropologice, această concepție este, evident, anacronică. Starea lucrurilor trebuie totuşi privită şi într-o altă perspectivă, aceea a *strategiei culturale*. De când febra globalizării a cuprins lumea, sensul clasic al etnografiei - de ştiință a popoarelor - pare a fi intrat în eclipsă. Globalizarea însă nu este un fenomen unilateral, dimpotrivă, el e contracarat de tendințele etniciste, de conservare a identităților locale, cu un efect de echilibrare benefic pentru destinul umanității. Strategia cea mai adecvată în aceste împrejurări se poate sintetiza într-o formulă pe cât de simplă pe-atât de bogată în nuanțe şi în înțelepciune: *A simți local şi a gândi global*. Sau (în funcție de scop) *şi invers*, schimbând accentul. Simion Mehedinți însuşi a fost modelul de savant care a gândit global şi a simțit local. Prin prisma acestei strategii, etnografia (sau, într-o ipostază mai teoretică, etnologia) nu trebuie lăsată să dispară prin absorbția structural-epistemologică în antropologie. De-a lungul timpului, fiecare popor şi-a creat în felul său un patrimoniu cultural, care îl defineşte şi îl reprezintă în fața judecății universale - deopotrivă în ipostazele acesteia de judecată a istoriei şi a lui Dumnezeu. Or, etnologia este instanța menită să protejeze patrimoniile locale de orice agresiune de tip global.

În lumina acestei strategii trebuie privită concepția lui Simion Mehedinți despre etnografie, concepție reiterată astăzi, prin editarea în premieră a tratatului *Ethnos*. Celebră până acum în absență, această scriere - chiar dacă incompletă - se înfățişează de azi înainte comentariilor şi criticii valorizatoare ca o operă vie, reală.

Gheorghiță GEANĂ

PENTRU SALVAREA „*ETHNOSULUI*”[1]

La puțini autori, ca la Simion Mehedinți, se vede atât de expresiv, adevărul aforismului ,,Habent sua fata libelli”, cărțile au destinul lor!

Când priveşti în ansamblu opera profesorului, ai impresia că te afli în fața unui peisaj cu reliefuri mărețe, cu podoabe fastuoase ale naturii, şi totuşi, unele lucruri care ar fi trebuit să fie, lipsesc - insule care s-au scufundat, păduri şi livezi care s-au nimicit… Optimism şi melancolie totodată. Fără să vrei, te gândeşti la lucrarea unui om de ştiință german, care a scris o carte despre cărțile care n-u mai apărut, deşi au fost într-un fel sau altul, anunțate. Numai că, în cazul de față, e vorba de ceva şi mai complex: sunt cărți, la care s-a gândit numai profesorul nostru, fără să le anunțe ori chiar cărți pe care putea să le scrie, dar nu şi le-a anunțat nici lui însuşi. Toate acestea alcătuiesc lotul dramatic al cărților pierdute ori nescrise ale marelui nostru profesor.

Lăsând la o parte regretul că, privind ansamblul operelor profesorului, nu vezi şi o traducere într-o limbă occidentală a monumentalei ,,*Terra*”, ori că nu vezi o ediție definitivă a ,,operelor complete”, care începuse să apară acum vreo cincisprezece ani, dar pe care actualul diluviu istoric a oprit-o la primele două volume, dar te gândeşti la anume opere, care şi-ar fi găsit atât de organic locul în peisajul creațiilor ştiințifice şi literare ale lui Simion Mehedinți! De exemplu, un roman al transhumanței! Despre aptitudinile literare ale sale fac elocventă

[1] **Vasile BĂNCILĂ** (1897-1979), Brăila, eseist. Voluntar în Războiul pentru Întregirea Neamului, decorat cu Medalia Victoria şi Ordinul ,,Mihai Viteazul”. Studii de filozofie la Universitatea din Bucureşti şi la Paris. Colaborări la: *Ideea europeană, Gândirea, Universul literar, Gând românesc, Revista de filozofie, Revista generală a învățământului, Ethos, Steaua, Vatra, Secolul XX, Luceafărul, Tribuna României* etc. Studii închinate unor mari personalități: V. Pârvan, C. Rădulescu-Motru, Lucian Blaga: *Doctrina personalismului energetic a dlui Rădulescu-Motru, Tragicul lui Pârvan, Lucian Blaga energie românească, Portrete şi semnificații, Reforma calendarului, Autohtonizarea filosofiei*. A susținut conferințe radio despre: L. Blaga, I. Chinezu, N. Iorga, Panait Istrati, Titu Maiorescu, S. Mehedinți etc. V. Băncilă îmbină în eseistica sa problematica filosofică, antropologică, pedagogică, etică şi estetică cu preocupări de etnologie, filosofia culturii şi a religiei, pledând pentru întoarcerea la ,,izvoare”, pentru ,,autohtonizare”. Esența studiilor sale este exprimată în parafraza: ,,Sunt logos în ethosul neamului meu/ Şi-i tălmăcesc viziunea şi idealul” (*Lucian Blaga eseist*, 1934). Aceste cuvinte explică pledoaria călduroasă pentru darea la iveală, cu orice preț, a operei ,,*Ethnos*” de S. Mehedinți, țel care ne-a încălzit şi pe noi.

dovadă nuvelele şi schiţele din minunatul volum „*Oameni de la munte*", ca şi întreaga operă ştiinţifică, în care forma literară e tot timpul de cristal curat. El însuşi spune, vorbind despre eroul uneia din nuvelele de mai sus, că a spus acolo „ amintirea suirii şi coborârii turmelor, obicei străvechi, care îngăduia celui mai tânăr cioban să străbată, în câţiva ani, tot ţinutul, din vârful munţilor până în stepele Bugeacului, ale Dobrogei şi Crimeii"[1]. Închipuiţi-vă acum pe profesorul nostru, când era încă un om foarte tânăr, că ar fi plecat, timp de câţiva ani, cu o turmă de oi şi, rupt complet de lumea „civilizată" şi instalat în adâncă, mitică şi tâlcuitoare preistorie, ar fi bătut drumurile între Carpaţi şi Crimeea, ori şi mai departe în tovărăşia ciobanilor, a câinilor şi a întâmplărilor pe care i le-ar fi scos în faţă destinul! Romanul pe care l-ar fi scris după aceea, ar fi emoţionat veacurile. Dar să zicem că o asemenea rupere de lume ar fi fost lucru greu, ceea ce e foarte adevărat. O lucrare de ştiinţă, însă, despre păstoria la români, era lucru mai posibil şi la aceasta s-a gândit însuşi profesorul. „O lucrare geografică şi etnografică despre *Păstoria la Români* sunt încredinţat că sta în cadrul posibilităţilor celui ce scrie aceste cuvinte. Mai mult: el crede că puţini dintre contemporani ar fi fost mai aproape de un astfel de subiect decât ce care se deşteptase la viaţă în mijlocul pendulării turmelor între Carpaţi, Dunăre şi Mare. Că n-a apucat să scrie această lucrare, îi va părea rău până la sfârşitul zilelor sale"[2].

Sunt însă alte opere, pe care profesorul le-a scris chiar, dar pe care straniul destin al cărţilor a făcut ca ele să nu apară niciodată. Unde sunt paginile care compuneau descrierea „*Noaptea din Chilugeni*", pagini scrise la o mare temperatură de inspiraţie, în timpul studenţiei înaintate, şi care trebuia să constituie culmea de argint transfigurat a impresionantelor descrieri ale munţilor Sovejei, câte s-au salvat şi au luat loc în neprețuita autobiografie „*Premise şi concluzii la Terra*"? Aceste pagini s-au pierdut odată cu miile de pagini, surori bune întru frumuseţe spirituală, ale bibliotecii profesorului! „Sfântă noapte din Valea Chilugenilor, cine va putea să te arate vreodată lumii cu cea mai bogată risipă de stele din câte s-au pomenit în adâncurile cerului!"[3] Atâta mărturie ne-a rămas despre descrierea pierdută poate pentru totdeauna. Noaptea sfântă a Chilugenilor nu-şi va găsi niciodată poetul ei.

O altă lucrare, care a avut aceeaşi soartă finală şi chiar mai definitivă, fiindcă „*Noaptea din Chilugeni*" s-ar putea ca, printr-un miracol, să se regăsească, pe când aceasta, de care e vorba, a intrat în neant aproape imediat după ce a fost scrisă, e studiul „*Barbarii*", scris cu vârfuri de sabie şi cu litere de foc, la

[1] S. Mehedinţi – *Premise şi concluzii la Terra*, Monitorul Oficial şi Imprimeriile Statului, Imprimeria Naţională, Bucureşti, 1946, pp. 216-217;

[2] Idem, p. 225;

[3] Idem, p. 101.

sfârşitul anului 1916 şi pe care l-a devorat puhoiul războiului, al ,,*Barbarilor*", asemenea unui căpcăun care se hrăneşte cu copii abia născuţi.

În sfârşit, profesorul ne mărturiseşte, cu discreţia sa gravă, şi despre alte lucrări, ,,înseilări literare", ,,rămase şi până azi în manuscris" şi care în alte împrejurări ar fi ajuns la ,,rotunjire"[1]. aceste lucrări ar fi dat o şi mai mare densitate volumului ,,*Oameni de la munte*" şi, astfel, lumea românilor primordiali ar fi apărut mai completă. Dar destinul cărţilor e adeseori un poznaş tragic.

Şi cu aceasta, venim la ceea ce ne doare cel mai mult, declarând, de la început, că scopul rândurilor de faţă e să lupte pentru un destin mai bun sau să îmblânzească destinul, fie şi în ceasul al doisprezecelea, al acelei mult aşteptate opere ,,*Ethnos*", ,,continuare la Terra", ,,împlinire la Terra", cum îi spune autorul însuşi, adăugând că ,,grija pentru Ethnos" l-a împiedicat să scrie alte lucrări. După ce s-a ocupat de aspectul fizic al planetei, profesorul urma să se ocupe şi să ne arate lumea umană, care populează această planetă. Aici inteligenţa filosofică şi talentul literar al profesorului nostru ar fi fost la larg şi ar fi construit un adevărat monument megalitic în lumea cărţilor. Pe lângă materialul etnografic imens, care ar fi intrat aici şi ar fi fost pus la dispoziţia cititorilor, prezentat cu puterea de caracterizare literară plină de proprietate şi de vânjoşenie a autorului, dar aici trebuie să se consemneze şi să se desfăşoare pe larg, tocmai doctrina lui privitoare la neamuri şi la viaţă. Şi încă ceva: tot aici urma să se facă aplicarea la neamul românesc, aplicare atât ca descriere a ceea ce a fost, cât şi ca luminoase şi puternice indicări de drumuri. Pentru români cel puţin, Ethnos era mai important chiar şi decât Terra. Iar regretul nostru e cu atât mai mare, cu cât această carte a fost, de fapt, compusă în mod oral şi prezentată ca o epopee ştiinţifică, într-un şir de mulţi ani, la Universitate. Nu trebuia decât răgazul pentru ca opera rostită să fie coborâtă pe hârtie şi să primească ultima modelare a sculptorului abstract. De aceea, autorul însuşi a anunţat de mai multe ori această carte şi a citat chiar anume capitole în alte lucrări ale sale. ,,Când Ethnos va fi la îndemâna oricui", spune profesorul în autobiografia sa - dar adaugă, apoi, o notă melancolică: ,,autorul fiind despărţit de cărţile sale, lucrul devine tot mai îndoielnic"[2]. Aici destinul cărţilor s-a manifestat cu totul şi cu totul neaşteptat.

Ce e de făcut acum? O încrucişare de braţe sau o ultimă încercare? Câtă vreme mai există o posibilitate, încrucişarea de braţe nu e indicată. Ştim că profesorul nu admite să se încrucişeze braţele decât în faţa Eternităţii, dar e vorba de interpretarea situaţiei. De aceea facem două propuneri.

Prima, în cazul când se poate căpăta înapoi biblioteca, să se revină la gândul turnării operei în forma ei iniţială. Ştim că, în ultimul timp, s-au dat înapoi

[1] S. Mehedinţi – *Premise şi concluzii la Terra*, op. cit. p. 222;
[2] Idem, p. 227.

operele pinacotecii din Dresda. Tezaurul român însuşi a intrat în ţară şi azi e un mare muzeu, iar de curând s-au înapoiat ,,Bibliotecii din Gotha (Germania Occidentală) 12.000 de volume, printre care sute de manuscrise vechi în limbile orientale şi occidentale, precum şi câteva colecţii de reviste rare"[1]. De ce atunci n-ar fi cu putinţă retrocedarea bibliotecii profesorului?

A doua propunere, în cazul când prima nu se poate totuşi realiza, e să ne mulţumim cu o soluţie mai modestă, dar care nu e deloc de disprețuit: publicare cursurilor profesorului după ce vor fi revizuite de el însuşi! Aceste cursuri s-ar putea găsi şi aduna, nu cu prea multă greutate, toate sau aproape toate. Ştim că aceste cursuri au fost uneori rău înregistrate de stenografi, din care cauză profesorul a spus odată că va lăsa prin testament ca ele să fie distruse, ceea ce s-ar fi putut face dacă ar fi apărut ,,*Ethnos*". Dar acum ele sunt singura bază şi a le distruge, ar însemna să se piardă totul. Iar revizuite de profesor, puse în ordinea pe care ar fi avut-o ,,*Ethnos*", completate în rezumat acolo unde sunt goluri, eventual cu unele suprimări sau concentrări şi, mai ales, cu o substanţială prefaţă în care să se arate care era concepţia şi planul ,,*Ethnosului*" - ele ar deveni un bun de preţ al culturii noastre.

În general, cursurile profesorilor de vocaţie nu trebuie să fie subapreciate, mai ales când ele sunt singurul document al unui gest spiritual din trecut. Uneori ele au valoare chiar alături de cărţile care s-au scris, de autorii înşişi, despre acelaşi subiect şi cu acelaşi material. O parte din cursurile lui Pierre Janet, de exemplu, făcute la Collège de France, s-au stenografiat şi tipărit şi azi sunt căutate şi uneori citate de oameni de ştiinţă, deşi Janet şi-a consemnat în scris ideile şi descoperirile lui. În cazul când cursurile sunt singura mărturisire, ele trebuie strânse cu pietate şi valorificate. Dacă nu s-ar fi păstrat, pe bază de note luate de studenţi ori de stenograme, ideile multor profesori, noi n-am fi ştiut azi mare lucru, de exemplu, despre filosofia lui Jules Lachelier, expusă în cartea lui Gabriel Séailles, pe baza notelor de la curs. N-am fi avut niciodată estetica, filosofia religiei şi filosofia istoriei ale lui Hegel, publicate pe bază de cursuri rămase. În România, n-ar fi fost nici volumele de istorie a filosofiei contemporane ale lui P. P. Negulescu, care sunt, de fapt, vechi cursuri revăzute de autor şi n-am fi avut nici cărţile incisive ale lui Nae Ionescu, toate cursuri stenografiate, pe care autorul nu le-a revăzut niciodată…

Cărţile au destinul lor, iar destinul implică şi lupta. Trebuie încercat orice pentru ca să se salveze *Ethnosul*, în frumuseţea lui dintâi sau măcar într-o restaurare a lui. Toţi cei ce au cursuri ale profesorului - şi ştim şi noi pe unii, care citesc şi recitesc astăzi, cu încântare, aceste cursuri - să le păstreze şi să le prezinte la cerere: avem norocul că autorul lor le poate primi şi revizui el însuşi,

[1] Contemporanul, 21 sept. 1956.

pentru care lucru ne prosternăm în fața Providenței şi o rugăm să ne ajute în gândul nostru.

Ştim, desigur, că între *Ethnos* şi cursurile revăzute şi tipărite, deosebirea va rămâne întotdeauna mare. Dar va fi o compensație şi, încă, una de preț, care va lăsa să doarmă liniştiți pe toți cei care astăzi, nu se pot mângâia cu dispariția *Ethosului*.

Vasile BĂNCILĂ

S I M I O N M E H E D I N Ț I
SPIRIT ENCICLOPEDIC

Orice introducere în opera lui Simion Mehedinți, va trebui să țină seama de evaluarea pe care autorul însuşi o face creației sale în ,,*seara tuturor zilelor*", la venerabila vârstă de 83 de ani - *15 sept. 1951*. Această dorință testamentară, am descoperit-o într-un document inedit aflat în arhiva familiei, document care a stat la baza antologiei, de autor, ,,*S. Mehedinți - Synopsis*"[1].

În succinta prezentare a operei lui Simion Mehedinți, vom ține cont de preferințele savantului în gruparea scrierilor pe domenii, în stabilirea ordinei de prezentare, în care identificăm domeniile de cercetare, făcând adăugirile care se impun pentru fiecare domeniu abordat. Mai remarcăm, din acest document, faptul că Mehedinți spera într-o ediție restrânsă a operei sale, în care să se tipărească lucrările cele mai dragi acestuia, deoarece, credem noi, pierduse speranța că va mai fi continuată seria de ,,*Opere complete*" inițiată de Fundațiile Culturale Regale, în 1942,.

Viața. Simion Mehedinți, cel din urmă vlăstar al familiei Neculai şi Voica Mehedințu, s-a ivit ,,*la anu unamie optu sute şazezeci şi opt, luna octomvrie, ziua optsprezece* - când a fost declarat copilul - *Semionu a lui Neculai Mehedințu, de secsu bărbătescu, născutu altăieri, în comuna Soveja, la casa pă-*

[1] **Notă**: În anul 2001, am descoperit în arhiva familiei Simona Mehedinți, nepoată de fiu a savantului, următorul document: „15 IX 1951; **Soveja**; **Culegeri**; **Ştiință, *Literatură, *Educație, *Critică, *Politică, *Polemică*; 1. ***Ştiință***: *Obiectul şi metoda g[eografiei], cu nota din Paris, Coordonate etnografice: Civilizația şi cultura, Trilogia ştiinței, Caracterizarea neamului carp*[atic]; 2. ***Literatură***: *Fagul, Ciutacu, Buruiană, Bătrânii*; 3. ***Educație***: *Către noua generație, Pentru biserica noastră, Pentru români (după război), Acum ori niciodată (după întregire). Prefață*; 4. ***Critică***: *Jubileul Conv*[orbirilor] *lit*[erare], *Primăvara literară, Odobescu (…arta rămâne - T*[itu] *M*[aiorescu]*), Maiorescu*; 5. ***Politică***: *Politica de vorbe, Politica de fapte (Tertulian), Politica națională (4 discursuri – Poporul, 1913)*; 6. ***Polemică***: *Concepția [materialistă a istoriei] (Gherea), Către Popeştii* [partidului liberal*], Naționalismus latrans, Epoca de pleavă (?). (Cam trei volume). (Pe dos* ***prefața****…) **În 1942, se începuse tipărirea Operelor complete. Şi biblioteca (dăruită Academiei Române), şi manuscrisele s-au risipit… Apropiindu-se acum seara tuturor zilelor, am [în]cercat să culeg pentru prieteni şi studenții de odinioară câteva pagini din momentele mai semnificative ale vieții fostului profesor. Nimerit-am alegerea, ori nu? Voi afla, poate, din părerile altora, dacă am greşit. Personal, sunt încredințat că greşeşte omul cât trăieşte şi numai câte o dată nimereşte. S-ar putea - cine ştie - să iasă şi unele îndreptări. Dreptatea nu strică niciodată nimănui. S. M*[**ehedinți**]**.**".

rinților săi" [16 octombrie 1868][1]. Interesant este faptul că eroarea privind anul nașterii lui Simion Mehedinți s-a perpetuat până în anul 1997 când Asociația ,,Simion Mehedinți", Focşani-Vrancea, care a tipărit ed. a VIII-a a lucrării pedagogice ,,S. Mehedinți-Soveja – *Altă creştere. Şcoala muncii*", a publicat în facsimil actul de naştere al lui Simion Mehedinți, act existent la Arhivele Naționale, Focşani, Vrancea. Originea sovejană, acolo unde s-a zămislit Miorița, a considerat-o ca pe un blazon de înaltă noblețe, fapt pentru care mai târziu a adăugat numelui său şi Soveja. ,,*Omul acela [S.M.] a avut un mare noroc în viață. S-a născut în fundul unui sat de munte, din părțile Vrancei. Tatăl lui ştia numai carte bisericească veche, iar mama lui nu ştia nici să citească. Mare noroc, fiindcă de la dânsa am aflat cum se vorbeşte româneşte, fără cuvinte străine, cum sunt multe prin cele cărți*".[2]

Tatăl său se trage dintr-o familie de preoți: bunicul savantului fusese preot în sat, iar frații lui Neculai Mehedințu, tatăl savantului, la fel. Ion Mehedințu, fratele mai mare, era preot la Soveja, iar ceilalți doi frați, călugări la Mănăstirea lui Matei Basarab. Tatăl savantului - dascăl la biserica satului - nu a mai devenit preot, deoarece Soveja nu avea decât o singură parohie.

Neculai şi Voica (Guriță) Mehedințu au avut 11 copii, dintre care 7 au murit, din copilărie, de vărsat. Cine scăpa de această teribilă boală trăia până la adânci bătrânețe, cum s-a întâmplat şi cu Simion. Cei patru copii ai lui Neculai şi Voica au fost: Neculai - seminarist la Cetatea Albă şi preot la Păuneştii Vrancei; Marina, căsătorită cu preotul Constantinescu în Soveja; Ion, preot la Soveja, şi Simion, academician, întemeietorul geografiei române moderne, ,,*profesor de geografie şi de etnografie*", cum îi plăcea să i se spună.

Dintre toți frații, Simion a fost mai apropiat de Marina, *tuşa preoteasă*, femeie straşnică, rămasă văduvă cu cinci copii, crescând şi pe cei şapte ai lui Ion, care a murit de tânăr. Tot ea l-a îngrijit şi pe Simion, când a rămas orfan de mamă, la numai zece ani sau când s-a îmbolnăvit prin cele străinătăți (1898).

Copilăria[3] va fi fost ca a tuturor celor de seama lui, până s-a dus la şcoală, pentru că ,,*Boala de care a pătimit cel mic, dintre cei patru rămaşi în viață, n-a*

---

[1] *Registrul Starei Civile al Comunei Soveja, pentru născuți,* Plasa Zăbrăuți, Districtul Putna, p. 28, Direcția Județeană, Arhivele Naționale, Vrancea. Vezi şi studiul ,,*Un sistem operațional de filosofie a culturii*" de Gh. Geană, în: ,,S. Mehedinți - *Civilizație şi cultură*", Ed. ,,Trei", 1999, Bucureşti, pp. 5-6 sau ,,*Precizări necesare în biobibliografia lui Simion Mehedinți*" de Şerban Dragomirescu şi facsimilul actului de naştere, în: ,,S. Mehedinți-Soveja - *Altă creştere. Şcoala muncii*", ed. a VIII-a - cu adăugiri, Ed. Viața Românească, Bucureşti, 1997, pp. 249-251;

[2] *S. Mehedinți - La ceas de taină, Discursuri . Conferințe*, vol. II, Ed. Terra, Focşani, 2001, p. 346.

[3] S. Mehedinți - *Premise şi concluzii la Terra, amintiri, mărturisiri,* ed. a II-a, Ed. Viața Românească, Bucureşti, 1998, p. 15;

fost vărsatul, ci şcoala" - aluzie la metodele nepedagogice şi la *pălciile de vergi*, care erau la mare cinste şi cu care dascălii îşi *îndemnau* elevii la învățătură.

Când era mic, mergea cu vitele la păscut, se juca, zburda prin poienile codrilor Sovejei, bucurându-se de verdele brazilor şi de cântecul păsărilor, sorbind cu nesaț şi împărtăşindu-se din icoanele Zboinei, Răchitaşului, Văii Chilugului: ,,*Coborând de la odăi, în urma vitelor, cu saci şi cai mânați dindărăt, cu boi prinşi la tânjală, cu moşnegi călări şi argați târând bâta după ei, lumea copilăriei a dat peste mine în sat. La noapte voi auzi iarăşi clinchetul domol de la clopotele vacilor care rumegă pe jumătate adormite*"[1]. Lumea copilăriei a săpat adânc în sufletul celui care abia venise pe lume. Deşi a plecat de mic de acasă - pe la nouă, zece ani - imaginea satului de sub codru, l-a urmărit ca pe nimeni altul, lăsând chiar *cu limbă de moarte* să fie dus în cimitirul alor săi, din Soveja - lucru care s-a înfăptuit în octombrie 1993.

Satul natal i-a dat chiar şi a doua viață. Când prin cele străinătăți s-a îmbolnăvit rău de tot, a revenit la obârşie, a reînnodat firul cu ai săi: ,,*m-am simțit una cu toți ai mei de azi şi de totdeauna*", iar datina ,,*mai trainică decât pietrele mormintelor*", i-a dat puterea şi forța să o ia de la capăt, să se întoarcă şi, înzdrăvenit, să intre din nou în luptă şi să cucerească lumea ştiinței şi a culturii.

Începutul şcolii a însemnat, într-un fel, sfârşitul copilăriei, deoarece aceasta a fost o *cumplită corvoadă*, în care metoda de predare era una: ,,*lovirea cu palcea sau cu varga (de salcie, de mesteacăn ori de prun). Şcoala a fost cea dintâi pacoste pe capul copilului din Soveja, unde oamenii trăiseră, până atunci, ticniți*, [liniştiți n. a.] *având tot ce le trebuia, iar pe deasupra, şi bune îndrumări la învățătură*"[3].

După primele trei clase absolvite la Soveja, următoarele două clase le-a urmat la Vidra ,,*unde se adunau copiii fruntaşilor din toată Vrancea*". Aici, alte orizonturi, altă viață, alți oameni. În locul codrilor de brad, a pădurilor de fag şi de stejar, în locul Dragomirei - ,,*un biet pârâu de rațe şi de gâşte*" - a întâlnit Râul Putna care, atunci când venea învolburat, era ,,*spaima lumii*". Şcoala era cam aceeaşi - ,,*dondăneam pe de rost, ceea ce monitorul ne da, de ici până colo*". Dacă învățătura de la şcoală nu era diferită de cea primită la Soveja, învățătura cea adevărată i-a arătat copilului coborât de sub zidurile Mănăstirii lui Matei Basarab, că mai sunt şi alte locuri care merită să fie văzute.

Vidra, *Poarta Vrancei,* era o altă lume, cu altă vorbă, curat moldovenească, cu oameni mai molcomi. Sovejenii duc cu ei temperamentul şi nervul moşilor din partea sudică a Carpaților - Rucăr şi Dragoslavele - *alte bordeie, alte*

[1] Idem, p. 108;
[3] Idem, pp. 15-16.

obiceie. Toate acestea, la un loc, i-au trezit în suflet curiozitatea şi darul observării, iar când a ajuns la oraş sau prin cele țări, a înțeles că *plaiuri ca la Soveja nu-s* nicăieri pe lume.

Au urmat apoi şcolile de la oraşe: Seminarul de la Roman - 4 ani; Seminarul Central de la Bucureşti - 1 an; Liceul *„Unirea”* din Focşani - 1 an (1885-1886, clasa a V-a) şi Colegiul *„Sfântu Sava”*, din Bucureşti - 3 ani (1886-1889, clasele VI-VIII).

Schimbările dese ale şcolilor şi ale profesorilor, nu numai că nu l-au derutat, dar i-au dat şi o altă învățătură - şcoala vieții - o altă perspectivă, i-au dat posibilitatea de a face comparații şi chiar şansa de a întâlni câte un dascăl de ispravă.

La Roman, l-a întâlnit pe profesorul de istorie, D. Grăjdeanu, om fără prea multă carte, dar *„cu respect de sine”*; la Seminarul Central, pe profesorul Constantin Georgian, care i-a trezit gustul pentru limba latină; la Focşani, pe Savel Rahtivan, care i-a dezlegat mintea pentru a înțelege frumusețile matematicii, iar la Sfântu Sava l-a întâlnit pe profesorul de filosofie, D. Laurian, *„om cu bun simț”*, care le vorbea elevilor ca un părinte: *„Cu o singură privire, cu un singur cuvânt ştia să țină în frâu orice abatere de la buna cuviință* (…)*, totdeauna sever în judecată, însă potolit în cuvinte”*[1]. Aceşti profesori i-au sădit în suflet pasiunea pentru istorie, matematică şi pentru limba latină. Să nu uităm că Mehedinți a fost întâi student la matematică *„urmând celui mai adânc îndemn”*, dar a renunțat după o lună, când trebuia să achite gazda. A avut atunci şansa – *viața nu e geometrie* - de a fi apărut o bursă la Seminarul Normal Superior. Obținând bursa, proaspătul bacalaureat avea asigurate condițiile materiale, putându-se ocupa, cu toată energia de studii. Trebuie amintit faptul că statul român dădea destul de multe burse la şcolile care pregăteau dascăli. Pe de altă parte, Mehedinți a avut marea şansă de a întâlni aici doi mari profesori: Titu Maiorescu şi Alexandru Odobescu, personalități care îi vor marca întreaga viață. De la Maiorescu a luat dragostea pentru profesorat, ataşamentul față de tineri, logica şi arta discursului, implicarea în educație - *conferințele populare* – pasiunea excursiilor, concretizată în celebrele Congrese ale profesorilor de geografie (1904-1942). De la Odobescu i-au rămas atât înclinația către frumos, cât şi orientarea spre geografie. Odobescu a fost cel care l-a recomandat pentru bursa oferită de Societatea Geografică Română şi tot el a fost cel care l-a îndemnat să meargă în Franța pentru a studia geografia, cu toate că Maiorescu nu a fost prea încântat, sugerându-i studiul istoriei, spunându-i că geografia nu ar avea nici un viitor, aceasta fiind pe atunci *„cenuşăreasa ştiințelor”*.

[1] S. Mehedinți – *Premise şi concluzii la Terra, amintiri şi mărturisiri,* op. cit., p. 22.

În perioada studiilor universitare de la Facultatea de Litere şi Filosofie (1889-1892), Mehedinţi va desfăşura o prodigioasă activitate de organizare a studenţilor în cadrul *„Ligii pentru unitatea culturală a românilor”*[1] (24 ian. 1891), din comitetul căreia făcea parte, alături de: P.P. Negulescu, G. Murnu, N. Vicol, I. Lupulescu (secretar), M. Dragomirescu, Grigore Brătianu (casier), Al. Orăscu (preşedinte) şi alţii. La 11 ian. 1891, cu ocazia *„primirei delegaţiunilor diferitelor corporaţiuni ale ţerei”* şi a împlinirii unui sfert de veac de la urcarea pe tron a regelui Carol I, o delegaţie a *Ligei*, din care făcea parte şi S. Mehedinţi, solicită regelui să sprijine cauza *Ligii*, cauza tuturor românilor. Regele a mulţumit şi a asigurat delegaţia de *„neadormita sa îngrijire pentru cultura neamului românesc”*[2]. Din iniţiativa Ligii, S. Mehedinţi, alături de alte personalităţi ale vieţii noastre culturale – V. A. Urechia, B. Şt. Delavrancea, C. Rădulescu-Motru, N. Iorga şi alţii – au prezentat conferinţe prin care au relevat *continuitatea* şi *unitatea* poporului român. S. Mehedinţi împreună cu P. P. Negulescu au redactat *„Memoriul studenţilor universitari români privitor la situaţiunea românilor din Transilvania şi Ungaria”*[3], tipărit în limbile: română şi franceză, în 13.000 de exemplare şi difuzat în toată Europa. Acest Memoriu a iritat guvernul de la Budapesta care a invitat studenţii maghiari să dea un răspuns studenţilor români, prin care să măsluiască realitatea. *„Studenţii unguri încearcă să răspundă acestui rechizitoriu printr-o broşură intitulată: Les Roumaines et la nation hongroise. Réponse au mémoire des étudiants universitaires roumains sur la situation des Roumains de Transylvanie et de Hongrie*, Budapest, 1891. Ei afirmă în acest răspuns că *„românii ungari n-au nici un mo-*

[1] NOTĂ: La sfârşitul sec. al XIX-lea, s-a intensificat lupta românilor din Imperiul Habsburgic pentru a se uni cu ţara. Este perioada cunoscută în istorie sub numele de *Mişcarea memorandistă.* Tineretul universitar a organizat acţiuni proprii care au culminat cu înfiinţarea *Ligii pentru Unitatea Culturală a Românilor*. La Bucureşti, s-a creat un grup de sprijin, avându-l în frunte pe Ioan Slavici, revenit în ţară după ce fusese închis la Vacz. Acest grup îşi propunea să strângă bani şi cărţi pentru a ajuta *„bibliotecile poporale de peste munţi”*. Ştirea că guvernul de la Budapesta urmărea introducerea limbii maghiare în grădiniţe şi în azilurile de copii a creat o atmosferă incendiară. În aceste condiţii, studenţii Universităţii bucureştene au hotărât crearea unei societăţi care să sprijine lupta românilor din Transilvania. Întrunirile organizatorice au început la 16 oct. 1890 în aula Universităţii. *„Cea de a doua întrunire pregătitoare a avut loc la 24 oct. sub preşidenţia lui S. Mehedinţi”* (cf. Petre Dan - *Asociaţii, cluburi, ligi, societăţi* - Dicţionar cronologic, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică Buc., 1983, pp. 194). Această întrunire a hotărât constituirea unui comitet de acţiune şi elaborarea unui *Memorandum*, prin care să se adreseze opiniei publice interne şi internaţionale;

[2] Ion Lupulescu - *Raportul general despre activitatea Comitetului central al Ligei pentru unitatea culturală a românilor*, Lito-Tipografia Carol Göbl, Bucureşti, 1891, p. 129;

[3] * * * - *Memoriul studenţilor universitari români…*, Tipografia Carol Göbl. Bucureşti 1891, 52 p.

tiv să se plângă împotriva patriei maghiare"[1]. În replică, studentul Aurel C. Popovici a publicat *La Question roumaine en Transylvanie et en Hongrie. Replique de la jeunesse universitaire roumaine de la Transylvanie et de la Hongrie a la Réponse faite par la jeunesse universitaire magyare au Mémoire des étudiants universitaires de Roumanie. Avec une carte etnographique de l'Autriche-Hongrie et de la Roumanie.* Vienne, Budapest, Graz, Cluj (Replică a Junimii Academice Române de la universităţile din Viena, Budapesta, Graz şi Cluj - Viena 1891), în limbile română, franceză, germană, engleză spaniolă şi italiană, retipărită în 1892, în 12.000 de exemplare, la iniţiativa Ligii de la Bucureşti. Atât *Memoriul* cât şi *Replica* au avut un mare impact în plan internaţional, acţiunea studenţilor români fiind întâmpinată cu o caldă simpatie, de cancelariile occidentale şi de cele mai importante organe de presă: *Le Figaro, Le XIX-e Siècle, La France, La Bataille, La Vérité, Le Gaulois, Le Soleil, La Lanterne, La République Française, Le Siècle, L'Eclaire, Le Mémorial Diplomatique* etc, etc… L'Association Générale des Etudiants de Paris a manifesté sa sympathie pour la cause roumaine, défendue par le Mémoire, par un article intitulé: Revendications roumaines…"[3]

Între timp (1892), Mehedinţi termină Facultatea de Litere şi Filosofie a Seminarului Normal Superior din Bucureşti şi trece examenul de licenţă, cu calificativul *Magna cum laude.* La îndemnul lui Al. Odobescu se înscrie şi obţine, de la Societatea Română de Geografie, o bursă pentru a studia geografia la Paris. Ajuns în *,,oraşul luminilor*", S. Mehedinţi continuă activitatea în cadrul Ligii, iniţiind, în 1893, *Charta rotundă*,[4] o foaie volantă, scrisă de mână, gândită ca un periodic lunar care să aibă următoarea rută: Paris, Viena, Budapesta, Cluj, Bucureşti, Anvers şi Graz. *,,Iniţiativa Chartei rotunde aparţine lui S. Mehedinţi, pe atunci student, membru activ al Secţiei din Paris a Ligii Culturale. El este şi autorul interesantului editorial care, mai ales în prima sa parte, dezvăluie o adevărată concepţie politică, menită să imprime tineretului studios o orientare naţional-politică unitară*".

Deşi a avut o existenţă foarte scurtă, doar un număr, *Charta rotundă* ne dezvăluie activitatea studenţimii române din ţară şi din străinătate, în sprijinul românilor din Imperiul Austro-Ungar şi din Transilvania. Tinerimea universi-

[1] Grigore Nandriş - *Aurel C. Popovici* (1863-1917), Tipografia Mitropolitului Silvestru, Cernăuţi, 1937, p. 12.

[2] George Moroianu - Les luttes des roumains transilvayns pour la liberté et l'opinion europeenne - episodes et souvenirs, Paris, Librairie Univer-sitaires, J. Gamber 7, Rue Danton, 1933, pp. 72-73;

[3] Şerban Polverejan - *Din activitatea studenţilor români în străinătate, „Charta rotunda*(1893)*"*, în: Acta Musei Apulensis, Apulum VII/II, arheologie-istorie-etnografie, Alba Iulia, MCMLXIX, pp. 187-202;

[4] Idem, p. 189.

tară din România, prin *Memoriul* său, nu dorea să se amestece în treburile interne ale Imperiului, *„în conflictele interne ale vecinilor, ci facem apel la tinerimea liberală din Europa pentru a-i sili pe reacţionarii nobili din Ungaria să asculte de glasul timpului, să se supună şi să facă act de liberalism*"[1].

Ajuns la Paris, la începutul anului 1893, S. Mehedinţi se avântă cu acelaşi elan şi în activitatea de instruire pe tărâmul geografiei. Pentru că la Sorbona se predau cursuri de geografie regională - geografia coloniilor franceze - Mehedinţi ajunge la École Normale Supérioare *„unde erau primiţi cei mai aleşi tineri francezi destinaţi carierelor intelectuale*". Aici l-a întâlnit pe *„singurul mare geograf francez din acea vreme, pe Paul Vidal de la Blache, care nu ajunsese profesor la Sorbona, dar preda cu însufleţire şi geniu la acea renumită şcoală*"[2], fiind considerat de către continuatorii săi un adevărat *întemeietor al geografiei umane franceze.* Înţeleptul dascăl l-a sfătuit pe tânărul de la *Gurile Dunării*, venit să dezlege tainele geografiei, să meargă la Berlin, unde şcoala geografică era cu mulţi paşi înainte, prin activitatea unor înaintaşi ca Humboldt şi Ritter. Prin diversificarea mijloacelor de informare, se adunase un imens material documentar, care trebuia sistematizat şi pe baza căruia să se traseze liniile de forţă, să se stabilească principiile unitare ale *cenuşăresei ştiinţelor* - geografia. Acest lucru îl va face Oskar Peschel care va prezenta o operă *clară şi sistematică, cu principii şi argumentare,* prin care *„geografia dobândise iarăşi prestigiul academic de care se bucurase în prima jumătate a secolului*"[3]. Alături de Peschel, Ferdinand von Richthofen va fi cel care va pune bazele *„obiectului şi metodelor geografiei*", devenind *„protagonistul mişcării geografice, nu numai din Germania, ci chiar din întreaga lume*", aceştia aducând o nouă renaştere a geografiei. Mehedinţi, însă, avea nevoie de *„o sistematică introducere în geografie ca ştiinţă".* Considerând că nu poţi reconstitui corpul uman pornind de la o unghie, iar drumul spre geografie trebuie să plece de la observarea directă, după care să urmeze conceptuali-zarea. Mehedinţi începe o serie de excursii, pe cont propriu, *„în ţinuturile cele mai caracteristice ale Germaniei"*, făcând comparaţii între Câmpia Nord-Europeană şi Câmpia Română, între climele celor două ţări. Contactul cu etnograful Adolf Bastian îi va deschide drumul spre o altă ştiinţă-pivot pentru istorie, geografie, pedagogie - *etnografia*. Acest lucru l-a îndemnat să continue pregătirea la Universitatea din Leipzig *„luând cunoştinţă mai de aproape şi de latura antropogeografică a geografiei*"[4], cunoscută sub numele de *Şcoala de la Leipzig*, a cărei reprezen-

[1] * * * - *Memoriul studenţilor,* op. cit., p. 49;

[2] Victor Tufescu – *Simion Mehedinţi, viaţa şi opera*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 28;

[3] S. Mehedinţi – *Premise şi concluzii la Terra,* op. cit., p. 65;

[4] Idem, p. 74.

tant era renumitul profesor Fr. Ratzel. Cu unele clarificări, în domeniul geografiei, dar şi cu multe nedumeriri, Mehedinţi plecă în anul 1895 la Leipzig, aici urmând să lucreze la teza de doctorat sub îndrumarea lui Fr. Ratzel.

Datorită unei puternice încordări intelectuale, generate şi de faptul că nu pătrundea articulaţiile ştiinţei geografice, Simion Mehedinţi *„s-a trezit cu un puternic surmenaj*". Acest lucru l-a obligat la întreruperea pregătirii timp de doi ani, fapt consemnat şi în procesul verbal al şedinţei S.R.G. din 2/14 martie 1896. *„Tânărul bursier al Societăţii, dl. Mehedinţi,*(…) *a trebuit să întrerupă orice activitate intelectuală şi să se odihnească câtăva vreme în ţară*"[1].

Descurajat şi fără bani, Mehedinţi se întoarce în satul natal, unde *fiul risipitor* se reintegrează încet, încet în viaţa şi tradiţiile alor săi, în ritmurile atemporale ale celor din mijlocul cărora plecase. Au urmat doi ani *„de refacere fizică, dar şi doi ani de cugetare, de observaţie, de cristalizare a tot ceea ce studiasem, de schiţare a lucrărilor mele de mai târziu*"[2]. Se pare că în această perioadă a funcţionat, pentru a se putea întreţine, ca profesor de limba germană la Liceul Naţional din Iaşi. Eugen Lovinescu, fostul său elev ne spune următoarele: *„Pedagogia sa de natură explozivă consta în descărcări electrice la fiecare două minute: bum! bum* (…) *în aceeaşi oră puteai obţine doi de zece şi trei de unu, alte note nu existau; motor pus sub presiune, nu cunoştea repaosul sau munca ordonată!*"[4].

Refăcut complet după şederea de la Soveja, S. Mehedinţi s-a întors la Leipzig, şi-a reluat lucrul la teză, obţinând diploma de doctor în filosofie (specialitatea geografică), cu calificativul *„suma cum laude*", fiind felicitat de corpul profesoral. Magistrul său, Fr. Ratzel, elogiind calităţile candidatului *„subliniază, ca un merit deosebit, faptul că a ajuns la o cugetare geografică* – geographisch denken". Succesul său a fost consemnat şi în BSRG: *„D. Mehedinţi* (…) *şi-a încoronat munca sa strălucitoare prin obţinerea* – maxima cum laude *– a diplomei de doctor în specialitatea geografiei la Facultatea de Litere a Universităţii din Leipzig*". Urmare a intervenţiei Societăţii Române de Geografie şi a cererii lui T. Maiorescu, Ministerul Instrucţiunii Publice a înfiinţat la Universitatea din Bucureşti prima catedră de geografie.

Primul curs universitar de geografie, ţinut de Mehedinţi la 3 noiembrie 1900, a însemnat, la noi, actul de naştere al acestei ştiinţe. La curs a participat şi bătrânul Maiorescu, venit să-şi susţină ucenicul la prezentarea disertaţiei de

[1] *Buletinul Societăţii Române de Geografie,* nr. recapitulativ *„Treizeci de ani de muncă* [de la înfiinţarea SRG]", 1905, pp. 217-218;

[2] Vasile I. Ţiroiu - *Amintiri, cum am colaborat cu profesorul Simion Mehedinţi,* Ed. SAS, Bucureşti, 1995, pp. 55-56;

[4] E. Lovinescu – *Memorii,* vol. I, Editura „Cugetarea", Bucureşti, 1930, p. 276.

către tânărul doctor în geografie. Însuşi E. Lovinescu, student la Facultatea de Litere, şi-a schimbat părerea despre fostul său profesor de la Iaşi, afirmând că: ,,*Rezultatul a depăşit orice aşteptare: vreme de un ceas, dl. Mehedinţi şi-a dezvoltat subiectul cu un calm nebănuit* (…) *în timp ce, cu ochii plini de bucurie, Maiorescu sublinia cuvintele prin gesturi expresive şi cu priviri circulare ce voiau să spună: ei, ce vă spuneam eu, aşa-i că are talent*", iar Nicolae Orghidan, student în primul an, nota următoarele: ,,*La ora fixă apăru pe uşă un bărbat tânăr, zvelt care se îndrepta spre catedră cu paşi uşori şi siguri. Avea înfăţişarea distinsă a unui adevărat intelectual…Începu să vorbească liber cu o remarcabilă uşurinţă, fără sfiala obişnuită a începătorilor. Îşi urmărea firul ideilor cu o logică strânsă ce captiva atenţia ascultătorilor. Folosea o limbă literară aleasă, ocolind pe cât putea neologismele. Nu lipseau figurile de stil puse ici, colo la loc potrivit…*"[1].

Începând din această zi, datorită geniului şi a muncii neobosite a lui Mehedinţi, geografia va intra pe un drum ascendent, culminând cu apariţia, în 1930, a lucrării fundamentale: *Terra – introducere în geografie ca ştiinţă* şi cu întemeierea unei strălucite şcoli geografice române.

În 1902[2], S. Mehedinţi se căsătoreşte cu Maria Cicei (n. 1881), fiica unui mocan din Ardeal – Ion Cicei, de loc din Râşnov – care trecea deseori munţii în Ţara Românească, ducându-şi oile în Câmpia Dunării, la iernat. ,,*Când i-a venit sorocul să fie luat la oaste într-o unitate din armata austro-ungară* (…), *a trecut din timp peste munţi cu oile şi-a rămas în România*"[3], unde a trăit tot restul vieţii, rostuindu-şi gospodăria şi avutul.

Simion şi Maria au avut doi copii: Maria-Simona, pe numele de alint Mica (n. 1903) şi Emil (n. 1905). Mica s-a căsătorit cu C. C. Giurescu, ajuns mare istoric şi academician, la fel ca şi fiul acestuia, Dinu Giurescu - *Gongu*, aşa cum îl alinta bunicul Mehedinţi. Emil a devenit avocat.

Viaţa familiei Mehedinţi, cu zile luminoase şi întunecate, a curs în casa din str. Dimitrie Racoviţă, nr. 12 – *casă dotală*, cumpărată din zestrea soţiei. Casa a devenit celebră prin faptul că aici au avut loc şedinţele Junimii, aici primea corespondenţa directorul *Convorbirilor literare* (ian.1907-dec.1923), directorul

[1] N. Orghidan – *Şcoala Geografică Românească formată de Simion Mehedinţi*, în: S. Mehedinţi – *Opere alese*, Editura Ştiinţifică, Bucureşti, 1967, p. 68;

[2] **NOTĂ**: cf. EXTRACT din registrul actelor de căsătorie pe anul 1902, nr. 1436 din luna ianuarie, ziua 7, emis de Primăria Sectorului I Galben, Oficiul Central de Stare Civilă, Bucureşti. De reţinut faptul că în acest act se precizează faptul că S. Mehedinţi avea 34 de ani (n. 1868), iar Maria I. Ciceiu 21 de ani (n. 1881). Contractul de căsătorie avea valoarea de 216.000 lei. Unul dintre martorii fericitului eveniment a fost însuşi Titu Maiorescu. *Extractul* constituie o dovadă concretă în privinţa anului naşterii lui S. Mehedinţi - 1868

[3] Victor Tufescu – *Simion Mehedinţi, viaţa şi opera*, Ed. Enciclopedică, Bucureşti, 1994, p. 78.

Duminicii poporului (14 sept.1914 - 15 dec.1933), profesorul şi academicianul S. Mehedinţi. Aici îşi are astăzi, sediul Institutul de Geografie, înfiinţat în 1944.

Din ziua de 3 nov. 1900, când a semnat actul de naştere a geografiei româneşti, Mehedinţi a început urcuşul pe treptele ştiinţei geografice, ale etnografiei, pedagogiei şi literaturii. Cu toate că a avut o viaţă lungă, pare că mereu a fost într-o permanentă cursă contra cronometru, cu timpul. Lucra, lucra, lucra mereu. În zilele scurte de iarnă, se trezea dimineaţa cu noaptea-n cap, se îmbrăca pe întuneric, punându-şi de seara hainele în ordine, ca să nu-i deranjeze pe ai casei şi începea lucrul. La fel ca şi pe mocanii din Soveja, nu-l apuca niciodată ziua-n pat.

În 1915, S. Mehedinţi *a fost chemat* la Academia Română, ca membru plin, membru corespondent fiind din 1908. Imediat după şedinţa de confirmare, Preşedintele înaltului for ştiinţific îi trimite următoarea înştiinţare:

Academia Română, Bucureşti, nr. 1043

15 maiu 1915

Domnule coleg,

Avem deosebita bucurie a vă aduce la cunoştinţă că Academia Română v-a ales, în şedinţa de astăzi, Membru activ al ei, în Secţiunea istorică.

Comunicându-vă această alegere în persoana domniei Voastre, vă rugăm să binevoiţi a lua parte la lucrările sesiunii generale, pentru care este adunată Academia.

Primiţi, vă rugăm, Domnule Coleg, încredinţarea prea distinsei noastre consideraţiuni.

Preşedinte, ***Dr. C. I. Istrate,*** *Secretar,* ***I. Hepites***

Domniei sale domnului ***S. Mehedinţi,***
membru al Academiei Române

Din cauza războiului, S. Mehedinţi şi-a rostit Discursul de recepţie la Academia Română - *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale* - la 6 iunie 1920.

În anul 1918 - martie-octombrie - a fost ministru al instrucţiunii şi cultelor, în Guvernul Marghiloman. În această perioadă a trecut prin Parlament, cu unanimitate de voturi, două legi ale învăţământului (*Legea eforiilor şcolare* şi *Legea şcolilor pregătitoare şi a seminariilor normale*), prin care a urmărit reformarea învăţământului rural.

După căderea Guvernului Marghiloman, primul gând al profesorului a fost să-şi continue activitatea didactică şi ştiinţifică, ţinându-se toată viaţa, departe de politică. În anii care au urmat, a dat la iveală opera sa literară, ştiinţifică pedagogică şi filosofică.

O parte mai puțin cunoscută din activitatea didactică a lui S. Mehedinți, asupra căreia dorim să aruncăm o scurtă privire este munca de profesor la Școala Superioară de Război, desfăşurată între anii 1919-1938, unde preda *geografia generală*[1]. În anul 1939, s-a dat în folosință actuala clădire a Școlii Superioare de Război. La aniversarea a 50 de ani de la înființarea acesteia s-a tipărit lucrarea ,,*Istoricul Şcoalei Superioare de Război*", care are un capitol special dedicat profesorilor civili - ,,*Omagiul Şcoalei Superioare de Război către domnii profesori civili*". Contribuția şi meritele profesorului Mehedinți din această perioadă, ne sunt relevate în lucrarea ,,*Promoția 100, de ofițeri de comandă şi Stat Major, pentru România*", editată de Academia de Înalte Studii Militare, Bucureşti 1996, volum coordonat de gen. Mircea Agapie, Rectorul Academiei de Înalte Studii Militare, în care se recunoaşte întâietatea lui Mehedinți privind geopolitica un concept tabu, la noi, după ultimul război: ,,*Geograful român Simion Mehedinți (1868-1962), elev al lui Fr. Ratzel, pe timpul studiilor în Germania* (…) *este primul care abordează la noi problemele de geopolitică. Înainte de primul război mondial, el a publicat studiul <Chestia orientală, din punct de vedere geografic şi etnografic>, republicat în anii celui de al doilea război mondial sub titlul <România în marginea continentului>. O problemă de geopolitică românească şi europeană*"[2].

Pentru meritele sale ştiințifice, dar şi pentru căldura cu care îi îndruma pe tineri, pentru dragostea pe care o manifesta față de întregul popor, față de *copilăretul țării,* Mehedinți a fost prețuit, în epocă, de lumea academică, de către dăscălime şi de tineret.

Astfel, la împlinirea vârstei de 60 de ani, Institutul de Geografie al Universității din Cluj i-a dedicat volumul: ,,*Lucrările Institutului de Geografie al Universității din Cluj – OMAGIU profesorului Simion Mehedinți, creatorul învățământului geografic modern din România*", o adevărată operă tipografică, în care semnează nume de rezonanță din cultura română: I. Roşca, Al. P. Arbore, Ioan C. Băncilă, Dr. R. I. Călinescu, Ion Conea, G. Giuglea, C. C. Giurescu, Vintilă Mihăilescu, Tiberiu Morariu, Sabin Opreanu, N. Orghidan, Heinrich Wechner, R. Vuia, Ion Dongorozi, Gh. Vornicu. Evident că nu sunt cuvinte de laudă la adresa celui omagiat, ci sunt serioase studii ştiințifice din varii domenii: geografie, etnografie, etnologie, istorie, pedagogie. Fiecare studiu are un rezumat în limba franceză. Ion Roşca, bibliotecar al Seminarului de Geografie din Bucureşti a întocmit o bibliografie din opera lui S. Mehedinți.

Al doilea Război Mondial, cu evenimentele sale dramatice, pentru România – cedarea Basarabiei şi a Bucovinei, raptul Transilvaniei de Nord - au con-

[1] Cf. Monitorul oastei, nr. 72 din 18 nov. 1921, p. 1311.

[2] Lt. Col. Petre OTU – *Studiul geopoliticii la Şcoala Superioară de Război, tradiție şi actualitate,* în: Promoția 100…, op. cit., p. 129.

firmat semnalele de alarmă trase de Mehedinți. *„Ruina hotarelor arată lămurit că n-am dat poporului nostru o* altă creştere*, n-am muncit destul, nu ne-am pregătit şi, în cele din urmă, ne-am prăbuşit*"[1]. Pentru profesor, adevărata vină o poartă şcoala, în continuă reformare: *„Legi, regulamente şi programe cu duiumul - Cercetăşie, Străjerie, Frăție de cruce*", care derutează pe copii, părinți şi pe profesori.

Mehedinți este însă un optimist incorigibil, încrezător în steaua poporului său, care, în viitor, va fi mântuit numai prin muncă şi moralitate: *„Neamul românesc nu va putea birui greutățile de azi, decât muncind mai mult şi mai bine, decât cei care îl duşmănesc, şi întrecându-i prin moralitate*"[2].

Sfârşitul războiului şi noua putere instalată în România îl vor marginaliza cu brutalitate, pe Simion Mehedinți. În timpul războiului, lucrurile s-au precipitat, atât pentru țară, cât şi pentru profesor. În anul 1943, profesorul C. C. Giurescu, ginerele lui S. Mehedinți, a plecat la Istanbul, trimis de Mihai Antonescu, pentru a înființa un *„Institut Cultural Român la Ankara"*, acțiune la care *„colaborează şi prof. S. Mehedinți"*[3].

Din 1943 şi până în 1946, familiile C.C. Giurescu, Simion Mehedinți şi Emil Mehedinți au locuit la Istanbul. Poate că plecarea acestora în Turcia să fi făcut parte din acțiunea lui Mihai Antonescu, de a pune pe intelectualii români la adăpost, de tăvălugul roşu care amenința România.

De la Istanbul, Mehedinți trimite Academiei Române, actul prin care donează acesteia, biblioteca personală, alcătuită din: cărți, hărți, atlase, manuscrise. Mai donează *„Casa de citire*", din casa părintească de la Soveja, *„cărțile populare care pot fi citite de săteni (dacă sunt în două exemplare)"*, iar şcolii din Soveja, îi dăruieşte *„o grădină şi un loc de pepinieră* – [pentru instruirea practică a elevilor n. a.] – *cumpărat acum zece ani din proprietatea statului*". În acelaşi timp, *„ca proprietar al revistei* Convorbiri literare[4], *prin act semnat de întemeietorii Junimii – actul se află în plicul sigilat de la Academie – dăruiesc şi această revistă tot Academiei Române "*.

La întoarcerea în țară, în 1946, Mehedinți găseşte casa rechiziționată – aici se afla Confederația Generală a Muncii – iar biblioteca, una dintre cele mai valoroase din țară, ...dispărută.

---

[1] S. Mehedinți-Soveja – *Altă creştere. Şcoala muncii,* ed. a VIII-a, Ed. Viața Românească, Bucureşti 1997, p. 30;

[2] Idem, p. 31;

[3] Cf. MAE al României, Direcția Patrimoniu Diplomatic şi Arhivă, nr. D (8) 458 /17.04.2000;

[4] Cf. EXTRAS din Analele Academiei, Tom LXIV, Şedința publică de la 23.03.1943, p. 2, act datat la 2 martie 1945 – Istanbul, ss. Consul general Paul Negulescu, aflat în arhiva familiei Mehedinți, oferit nouă spre consultare de dna Simona Mehedinți, nepoata savantului.

De acum începe coşmarul pentru cel ajuns la vârsta patriarhală, de aproape 80 de ani. În această situaţie, Mehedinţi va face intervenţii nenumărate pentru a i se restitui casa. Academia Română se va implica şi ea în această acţiune, arătând că Simion Mehedinţi are ,,*statut de demnitar, ca membru al Academiei, fiind scutit de rechiziţie*". De asemenea, se precizează că biblioteca personală a fost donată Academiei încă din 1943 şi savantul trebuie să intre în posesia ei, pentru a putea lucra în continuare.

Deşi Ministerul Afacerilor Interne îi răspunde cu promptitudine că imobilul este scutit de rechiziţie, hotărând restituirea imediată a acestuia (24 oct. 1946), Mehedinţi va intra în propria-i casă abia în anul 1957. Probabil că fiind la o vârstă aşa de înaintată, autorităţile au aşteptat să se stingă din viaţă şi să nu mai aibă cui să redea locuinţa.

În perioada 1946-1950 va locui pe strada Berzei nr. 47, în casa lui C.C. Giurescu, ,,*într-o singură cameră, având o intrare spre balconul de lângă acoperiş*".

La 30 iunie 1950, după arestarea profesorului C. C. Giurescu (în noaptea zilei 5 mai 1950) casa familiei acestuia a fost confiscată, familia evacuată împreună cu familia Mehedinţi şi duşi într-un ghetou din strada Alexandru Moruzi, nr. 27 - ,,*o stradă cu nume urât, trebuind să locuim patru persoane: eu, soţia, fiica noastră* (soţia lui Giurescu) *şi fiul lui* [Dinu], *student universitar, într-o cameră plină de ploşniţe*".

După câteva luni, prin grija părintelui Balaur, devenit şi duhovnicul savantului, Mehedinţi s-a mutat ,,*în casa parohială a Bisericii Mavrogheni*", unde a locuit până în 1957, ,,*într-o strâmtorare tot mai grea, îndeplinind toate nevoile traiului material - până şi tăiatul şi căratul lemnelor*", şi asta la vârsta de aproape 90 de ani.

În anul 1957 - ,,*prin bunăvoinţa tuturor, începând cu Preşedintele Ţării* [Dr. Petru Groza, Preşedintele Consiliului de Miniştri], *cu fostul preşedinte, prof. Dr. Parhon, care a binevoit să mă cerceteze* [viziteze n. a.] *în spital, apoi în locuinţa mea, după operaţie"* - şi-a recăpătat locuinţa din str. Dimitrie Racoviţă nr. 12, la 2 martie 1957, unde, în sfârşit, şi-a reîntregit familia.

Bucuria revenirii în casa unde a trăit şi creat o viaţă, nu poate acoperi deznădejdea şi sfâşierea care-l cuprinde la 26 martie 1957, când ,,*am păşit pragul casei, găsind-o goală - numai pereţii şi acoperişul…, iar când m-am coborât în camera unde lucrasem o viaţă întreagă - total goală şi aceea…!!!*".

Aici cuvintele celui care a băut tot paharul amărăciunii, devin neputincioase. Frânturi de gânduri te hăituiesc, iar în minte îţi încolţeşte întrebarea ultimă: *Cu ce ţi-am greşit, Doamne?*

Ce va fi simţit în sufletul său e greu de spus în cuvinte…Cel care slujise o viaţă întreagă munca şi adevărul, cinstea şi iubirea faţă de semeni se vedea a-

cum batjocorit şi umilit, fără putința de a se apăra. Pierderea bibliotecii, arestarea celor 31 de titluri din opera sa[1], suna mult mai greu decât o condamnare la neființă.

Semnificative pentru caracterul şi statura morală a lui Mehedinți rămân, între altele, două mărturii: lucrarea *„Aşa a fost…"* a renumitului chirurg, profesor doctor, Ion Juvara şi *„Rugăciunea din urmă"*[2] a savantului.

În cartea sa, chirurgul Ion Juvara face o confesiune impresionantă: *„Pe Prof. Simion Mehedinți l-am operat pentru un cancer sigmoidian. Împlinise 82 ani, dar avea o stare biologică perfect normală. Atât înainte cât şi după operație lucra zilnic 4-6 ore la istoria lui Tucidide.*

Fusese evacuat din casa sa, nu avea pensie şi o ducea destul de greu, dar suporta totul cu demnitate; nu l-am auzit niciodată plângându-se de situația în care se găsea.

Într-o zi a venit, în clinică, prof. C. I. Parhon să viziteze pe una din colaboratoarele lui, care fusese operată. I-am spus că Simion Mehedinți este internat şi operat. A intrat să-l vadă. Erau vechi prieteni. L-a întrebat dacă are pensie. A răspuns că NU!

-…Bine, am să intervin să-ți dea pensie! *a spus C. I. Parhon.*

- Nu primesc decât dacă se va da tuturor colegilor mei! – *a răspuns S. Mehedinți spre uimirea mea, care cunoşteam cât de greu trăia. Oricine citeşte acest episod îşi poate da seama ce* OM *era profesorul Simion Mehedinți.*

Am de la el un tablou de Tonitza, dar mai valoroasă este scrisoarea de mulțumiri, în care face considerente asupra comportării oamenilor în vremea pe care o trăiam, precum şi asupra calităților deosebite ale poporului român, care a trecut prin atâtea epoci istorice vitrege"[3].

„Rugăciunea din urmă – 31 X 1954" este o cutremurătoare mărturie a unui destin tragic, un bocet prin care se lasă şi o nădejde pentru urmaşi.

Scrutându-şi viața atunci *„când nu mai e mult până departe"*, deşi lăsat *„pradă vânturilor şi întâmplărilor, cu casa fără coperiş"*, *Fagul* din Munții Vrancei, peste care a trecut aproape un veac, în care a ținut piept tuturor vicisitudinilor, la aproape 90 de ani ai săi, nu renunță la muncă. *„Dacă se vor mai găsi niscaiva cărți, ori manuscrise, aştept cu recunoştință, să mi se arate lipsurile şi să mai îndrept ce se mai poate îndrepta"*.

---

[1] * * * - *Publicațiile interzise până la 1 mai 1948*, Bucureşti , 1948, pp. 274-276;

[2] Dumitru MUSTER – *Scrieri despre educație şi învățământ. Antologie*, Ed. Academiei Române, Bucureşti, 1992, pp.268-271.

[3] Prof. dr. Ion JUVARA – *Aşa a fost, amintirile unui chirurg*, Editura DU-STYL, Bucureşti, 1996, p. 244.

Rugăciunea din urmă este mai mult decât un *testament spiritual*, aşa cum s-a spus, este *„o socoteală cu veşnicia*", o mărturisire în faţa lui Dumnezeu.

Singur cu *Cel de Sus*, la fel ca baciul din Raiul Sovejei, Mehedinţi meditează la ceea ce ia cu el, dar mai ales la ceea ce lasă urmaşilor. Se gândeşte la *mersul ştiinţei*, îşi cântăreşte opera. Deşi istovit de ani, nu lasă din spate povara - *„Ordinea obligaţiilor mele oficiale ar fi aceasta: Armata, Biserica, Şcoala şi Academia, iar în latura ştiinţei: geografia, antropogeografia, etnografia, pedagogia*" – nu se leapădă de muncă până la ultima picătură de vlagă şi de viaţă.

Pe *prieteni* şi *colegi*, îi învăluie în iubire şi căldură, iar pe călăi îi ignoră, el *„pluteşte pe ape ca Sfântu Petru*", ei sunt orbi şi întemniţaţi, ei nu văd lumina dumnezeiască în care el este învăluit. Ruga înţeleptului este ca o *Înviere: „…ideal de viaţă. …AMIN!"*

Opera[2] Ştiinţa. Personalitate polivalentă, S. Mehedinţi a abordat mai multe domenii ştiinţifice: geografia, etnografia, istoria, pedagogia, filosofia. Între toate, geografia a fost prima *povară*, pe care a dus-o toată viaţa şi pe care a ridicat-o, la noi, de la statutul de *„cenuşăreasă a ştiinţelor*" la rangul de ştiinţă de *corelaţie* pentru toate celelalte ştiinţe. Prin munca şi geniul său, Mehedinţi a căpătat o cugetare geografică *„geographisch denken*", a creat şi la noi un mediu geografic prin cursurile sale universitare, prin activitatea ştiinţifică şi publicistică de la Buletinul Societăţii Regale Române de Geografie, prin manualele şcolare de geografie, prin opera sa ştiinţifică şi prin ilustra şcoală geografică pe care a ridicat-o: George Vâlsan, C. Brătescu, Vintilă Mihăilescu şi mulţi alţii.

Primul pas pe care l-a făcut în cercetarea ştiinţifică a fost în domeniul pedagogiei cu lucrarea de licenţă *„Ideile lui J. –J. Rousseau asupra educaţiei*", iar al doilea în geografie cu lucrarea de doctorat *„Ueber die kartographische Induction – Inducţia cartografică*", o lucrare despre hartă, instrumentul fundamental de cercetare în geografie.

Urcuşul său în geografie a început în ziua de 3 noiembrie 1900, când a semnat actul de naştere al acestei ştiinţe, la noi, prin *„Disertaţia inaugurală – Obiectul geografiei*". Citind cursul inaugural al Facultăţii de Geografie, eşti impresionat de maturitatea gândirii sale, de modul în care tânărul profesor relevă legile care guvernează cele patru sfere ce compun Terra, dând una dintre cele mai complete definiţii ale geografiei, valabilă şi astăzi. În acelaşi timp, este semnificativ faptul că Mehedinţi precizează, din start, valoarea educativă a acestei *scientia nova*. Cuvântul cheie pe care se sprijină argumentaţia lui Mehedinţi este: diferenţierea - *„dezvoltare progresivă prin diferenţiere*"; diferenţierea învelişurilor telurice - litosferă, hidrosferă, atmosferă, biosferă, din care

Notă: În prezentarea succintă a operei lui S. Mehedinţi, vom utiliza, din nevoia de sistematizare, clasificarea făcută de autor în documentul invocat mai sus.

decurge definiția geografiei: *„știință a evoluției pământului, considerat în relația reciprocă a celor patru învelişuri, atât din punct de vedere static cât şi dinamic*”[1]. Din această scânteie, din sesizarea acestei esențe se va naşte opera fundamentală *„Terra - introducere în geografie ca ştiință*”. În timp, S. Mehedinți va ridica geografia de la statutul de știință mnemotehnică şi enumerativă la rangul de știință explicativă, trecând *„la o generalizare a particularului şi la o esențializare a generalului*”[2].

Tratând Pământul ca pe *„casa de educație neamului omenesc*”, Mehedinți este preocupat în permanență de valoarea educativă a științei, în general, şi a geografiei, în special, a menirii omului de știință care, *„prin meditația sa liniştită, înlocuieşte inconştiența şi aiureala plebei nepolitice şi politice, veghind interesele superioare ale omenirii*” şi la dezvoltarea permanentă a poporului din care face parte.

Audiind cursurile de etnografie ale lui Adolf Bastian i se deschide drumul spre o știință-pivot pentru geografie, istorie, pedagogie şi *„luând cunoştință mai de aproape şi de latura antropogeografică a geografiei*”[3], prin profesorul Fr. Ratzel, Mehedinți a înțeles foarte bine legătura dintre Pământ şi Om, precum şi rolul acestuia în evoluția Pământului.

Înarmat cu bogat bagaj de cunoştințe în domeniul geografiei dar şi din științele vecine, stăpân pe cel mai important instrument de studiu al geografiei – *harta*, având o cugetare geografică formată, precum şi un patriotism ardent, Mehedinți a abordat geografia în strânsă legătură cu istoria, etnografia şi cu pedagogia: *Insula Şerpilor* (1893), *Kuriose Beschreibung von der Moldau und Wallachey* (1895), *Aplicări antropogeografice în sfera etnografiei, istoriei şi altor ştiințe* (1910), *Chestia orientală din punct de vedere geografic şi etnografic* (1914), *Observări asupra Dobrogei* (1920), *Dacia pontică şi Dacia carpatică* (1928) etc.

Opera sa geografică pune bazele acestei științe pas cu pas: *Problemele geografiei contemporane ca ştiință despre Cosmos* (1900), *Eterogenitatea celor patru sfere* (1900), *Asupra obiectului geografiei. Definițiunea ei* (1901), *La géographie comparée d'aprés Ritter et Peschel* (1901), *Antropogeografia şi întemeietorul ei Fr. Ratzel* (1904), *Introducere în studiul geografiei* (1904), *Limita geografiei față de ştiințele vecine, Locul omului în geografie – Antropo-*

[1] S. Mehedinți - *Disertația inaugurală*, în: „S. Mehedinți - *Synopsis*”, Ed. Terra, Focşani, 2000, p. 18.

[2] Ion Ianoş - *Simion Mehedinți precursor al teoriei generale a sistemelor*, în: B.A.S.M., nr. 7, Ed. Terra, Focşani, 2003, pp. 16-18;

[3] S. Mehedinți - *Premise şi concluzii la Terra, amintiri şi mărturisiri*, Ed. Viața Românească, Bucureşti, p. 5.

geografia, Pământul ca operă a voinței omeneşti, Pământul - „casa de educație a neamului omenesc”, Asupra unui caz de morfologie geografică etc.

Discursul de recepție la Academia Română - „*Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale*”, apoi studiul - „*Coordonate etnografice: civilizația şi cultura*” ilustrează în mod clar, faptul că geografia este știința care coagulează alte domenii, omul aflându-se în centrul acestora ca element transformator. „*Terra - introducere în geografie ca știință*” reprezintă cheia de boltă în activitatea științifică a lui Simion Mehedinți. Munca în domeniul științific va fi potențată permanent printr-o continuă activitate profesorală: cursuri universitare de geografie şi etnografie, elaborarea de manuale şcolare - pe care o vom prezenta pe larg în capitolele următoare. Aproape că nu există lucrare științifică în care să nu apară cuvintele-cheie: geografie, etnografie, pedagogie, popor, educație. Mai trebuie precizat faptul că Mehedinți a plănuit şi poate a şi scris o operă științifică, de mare întindere - *Ethnos* - care urma să completeze „*Terra*”, având de data aceasta în centrul ei OMUL. Nu se ştie ce se va fi întâmplat cu ea. Probabil că s-a pierdut împreună cu întreaga bibliotecă sau a fost confiscată de… Credem că savantul a elaborat o parte din acea lucrare, pentru că a anunțat-o cu multe ocazii.

Literatura a reprezentat pentru S. Mehedinți, cea mai puternică atracție. „*A biruit însă legământul din tinerețe*” - geografia, o datorie pe care şi-a asumat-o şi care le-a covârşit pe toate, ducând „*până la mormânt sarcina care şi-a luat-o de la început pe umeri*”[1]. Geografia n-a putut sugruma întru totul pornirea lăuntrică, ea însăşi beneficiind de talentul celui care „*folosea o limbă aleasă, din care nu lipseau figurile de stil puse ici, colo, la loc potrivit*”[2].

Primele încercări literare, „*nişte versurele de natură feministă*” şi alte plăsmuiri s-au făcut la adăpostul anonimatului, pentru ca, chiar mai târziu, să facă din sertar confidentul „*păcatelor literare*”, până când, din prudență şi bun simț, chiar şi „*icoanele din viața oamenilor de la munte*” să fie publicate tot sub pseudonim - *Soveja*.

Opera literară a lui S. Mehedinți cuprinde volumul „*Oameni de la munte*” - singura *operă de imaginație* a scriitorului, apărută în 1919, „*ultima operă literară citită de Titu Maiorescu*” care dăduse şi titlul culegerii; „*Premise şi concluzii la Terra, amintiri şi mărturisiri*” - 1946; „*La ceas de taină*” - conferințe rostite la radio în perioada 1930-1942, tipărită în anul 2001.

[1] S. Mehedinți – *Premise şi concluzii la Terra, amintiri şi mărturisiri*, op. cit., p.237;

[2] N. Orghidan – *Şcoala Geografică Românească formată de Simion Mehedinți*, în: S. Mehedinți – *Opere alese*, Editura Științifică, București, 1967, p. 68

* *Oameni de la munte*, volum de povestiri care *„stă sub semnul recesivității”*[1], în cadrul întregii opere a lui S. Mehedinți, ilustrând polaritatea știință-literatură. Am arătat mai sus că literatura a reprezentat pentru Mehedinți o atracție născută dintr-o pornire interioară, deoarece *„omul de știință acoperea aproape total opera omului de cultură și litere”*[2]. Atunci când a preluat direcția Convorbirilor literare (1907-1923), o altă sarcină pusă în spate de bătrânii Junimii, el a fost considerat *„un intrus în viața literaturii”*. Critica literară (E. Lovinescu și G. Călinescu), *„i-a reproșat nuvelistului intențiile excesiv moralizatoare”*, iar aversiunea față de autor îl împiedică, mai târziu, pe E. Lovinescu să se apropie de opera *Oameni de la munte.*

Prin aceste povestiri cu subiect etnografic, autorul dorește să închege imaginea spirituală a unui sat de munte, nealterat de intervenția civilizației moderne. Mergând pe linia Alecsandri, Eminescu, Creangă, Coșbuc, Goga, Mehedinți evidențiază forța modelelor arhaice: *„Atunci ca o surpare de zid s-a prăbușit toată gloata… toți tăbărâseră ca o haită de lupi asupra lui Bursuc”*[3]. Unele povestiri dezbat probleme de natură socială și morală: *Hoțul, Învățătorul din Pădureni, Pribeagul.* Maestru al comparației, S. Mehedinți creează tablouri de natură, memorabile: *„Se auzea până și fâșâitul ierbii când crește, iar din înaltul cerului clipeau tainic atâtea stele câte frunze și câți muguri sunt pe crengile unui fag-bătrân de veacuri”*[4]. Uneori surprinde cu o adevărată măiestrie stările sufletești ale personajelor: *„Viața i se oprise în loc, ca o apă revărsată, care intră pe încetul în pământ”*…; *„Un nod de lacrimi se sui în gâtul pribeagului”*(Pribeagul); *„Cu ochii în pământ, moșneagul mergea ca în urma unui sicriu”*(Hoțul). Găsim în povestirile lui S. Mehedinți imagini poetice de mare forță de sugestie: la asfințit… *„muntele se înălța ca o catapeteasmă tivită cu aur”*; *„apa în care tremurau razele soarelui”*; *„cămașa păcatului se lipește ca și o piele de carnea făptașului”*. Proza lui S. Mehedinți dă viață unei lumi apuse, în care apar întâmplări și oameni despre care am auzit în basmele spuse la gura sobei. O lume care ni se dezvăluie cu regulile ei - *„Un flăcău la crâșmă în timpul săptămânii!”*, cu dramele ei - *„o lacrimă lunecă pe obrazul celui cuprins de fiorul morții”*, cu bucuriile ei - *„Copiii au început iarăși a se zbengui printre flăcăi și fete, cei din cerdacul hanului unde erau fruntașii din sat, împreună cu popa Ion au început iarăși a închina ulcele cu vin…”*.

---

[1] Gheorghiță Geană – Un caz de recesivitate, în: „Soveja – *Oameni de la munte*”, ediția a V-a, Ed. SAS, Focșani, pp. 9-14;

[2] Al. Hanță – *Simion Mehedinți, între știință și literatură,* în: S. Mehedinți – *Premise și concluzii la Terra, amintiri și mărturisiri,* op. cit. pp. 265-269;

[3] Soveja – *Oameni de la munte,* op. cit., p. 119;

[4] Idem, p. 76.

* *Premise şi concluzii la Terra, amintiri şi mărturisiri* a apărut ca o încununare a unei vieți dăruite geografiei, fiind dedicată împlinirii a 70 de ani de la înființarea Societății Geografice Române (1875-1945), dar şi ca un răspuns la solicitarea Fundațiilor Regale, care hotărâseră să-i tipărească savantului *operele complete* şi, în acest sens, i-a cerut autorului ,,*oarecare amănunte despre formația ştiințifică şi literară*". Aceasta este o operă memorialistică, întemeiată pe date concrete, având un pronunțat caracter autobiografic, urmărind procesul formării ştiințifice, culturale şi literare a autorului ei, acesta fiind de altfel foarte zgârcit cu mărturisirile despre propria viață. Scrise la persoana a treia, sub forma unor mărturisiri intime, aceste pagini evidențiază, cu pregnanță, talentul literar al autorului, dezvăluindu-ne un spirit clasic, echilibrat, cu toate că uneori emoțiile nu-l ocolesc: ,,*Când s-a deschis sicriul, sufletul a rămas gol… mai stăruia un singur gând: fruntea mamei, fruntea mamei. Atâta se mai cunoştea. De ce nu e dat omului să poată pieri ca o scânteie în întuneric, când simte până în fundul inimii dorința de a nu mai fi*"[1]. Icoanele din Soveja îi stăruie în minte şi le prezintă cu o forță de adevărat artist al cuvântului: ,,*Valea Chilugenilor - o simfonie de nuanțe, începând cu verdele luminos al ierbii, până la verdele galben al frunzelor de fag… Brazii din marginea pădurii se uitau neclintiți la mine. Pe unde ai fost?… M-a cuprins parcă ruşinea că n-am venit mai degrabă să văd poiana depărtatei copilării*"[2].

O mențiune specială merită capitolul ,,*Geografia pitorească*", în care autorul arată legătura strânsă dintre geografie şi literatură. Deşi întreaga sa operă ştiințifică (studii, tratate, cursuri universitare, manuale şcolare) este un model de îmbinare armonioasă dintre stilul ştiințific şi cel beletristic, Mehedinți atrage atenția asupra faptului că ,,*moda descrierilor pitoreşti caracterizate printr-o inflație de adjective*" poate împiedica relevarea adevărului ştiințific. Există riscul ca prin abuzul de vorbe să se escamoteze legăturile de cauzalitate care nu pot fi sesizate decât printr-o observare atentă, prin intuiție directă. Din necesitatea observării directe a ieşit şi aforismul ,,*Geografia se măsoară cu kilometrul*". Geograful nu respinge ,,*descrierea estetică*", dar îndeamnă la multă atenție şi discernământ în folosirea ei.

* *La ceas de taină, Discursuri. Conferințe, vol. II* cuprinde conferințele rostite la radio de către S. Mehedinți în anii 1930-1942, grupate chiar de către autor în patru arii tematice: *Conferințe geografice, Conferințe istorice, Conferințe literare şi filosofice, Conferințe educative*. Mai sunt cuprinse în volum patru texte găsite în arhiva Radiodifuziunii Române, grupate de editor într-un capitol separat: *Conferințe diverse*.

[2] Idem, p. 107.

Alături de imensa publicistică din paginile revistelor: *Convorbiri literare, BSRRG, Duminica poporului, Ethnos, Milcovia, Munca, Revista Fundaţiilor Regale, Şcoala şi viaţa, Universul* şi multe altele, conferinţele radio ne dezvăluie o altă faţă a lui S. Mehedinţi, cea de orator. Vocaţia literară ni se relevă şi aici printr-o îmbinare armonioasă a stilurilor: ştiinţific, publicistic şi beletristic. Din *cuşca* lui de la radio, Mehedinţi tăifăsuieşte cu toată ţara: ,,C*easurile de la Radio sunt o frumoasă petrecere. Decât să meargă omul la club, la cafenea unde fumul e gros, să-l tai cu cuţitul, ori la cârciumă, unde boala e în toate sticlele cu rachiu, mai bine stai la gura sobei şi asculţi de la Radio câte în lună şi-n soare*". Vorbeşte despre munţi, despre codri, despre muncă, despre cărţi: *Cartea proverbelor, Cartea cântecelor, Cartea poveştilor, Cartea muncii, Cartea sănătăţii,* dar şi despre jocul de cărţi. Dă sfaturi, foloseşte parabola ca mijloc sigur de a-şi convinge ascultătorii: ,,*Care sat a pus în marginea lui o cruce pe care a scris: aici nu e nici o crâşmă?*"; ,,*Sănătatea e cea dintâi avere*"; ,,*Nu ştiinţa hotărăşte calitatea socială a omului, ci caracterul*" etc. Şi aici stilul este presărat cu multe imagini poetice: *vulcanul se întărâtă, seninul bătrân, ape nevoiaşe, graniţă sufletească, lava înaintează încet ca o omidă, vorbele urmau ca un prohod*. Apa Nistrului este zugrăvită în imagini de o rară frumuseţe: ,,*Ca o funie care necontenit se împleteşte şi se despleteşte, aşa se împarte necontenit şi se desparte albia unui râu…Vadul lui adânc şi frumos sculptat în piatră* (…) *apa lui adâncă, lină aproape ca un lac, în care ziua se oglindesc norii, ori seninul cerului,iar noaptea luceferii. Aici este hotarul dintre două lumi diferite. Aici este ultima graniţă apărată dintre Europa şi Asia. La răsărit, în stepa rusească nici urmă de cetăţi…*".

Opera literară a lui S. Mehedinţi deşi este eclipsată de opera ştiinţifică, având un rol recesiv, un joc secund, reprezintă o latură importantă a personalităţii sale polivalente.

Educaţia. Deşi este recunoscut mai mult ca geograf, adevărata vocaţie a lui Simion Mehedinţi a fost cea de educator. La baza acestei afirmaţii stau cei 38 de ani de profesură la catedra de geografie, ,,*primul profesor de geografie la Universitatea din Bucureşti*"[1]; lucrările sale de teoria educaţiei; lungul şir de manuale şcolare; legile promovate de el; congresele anuale ale geografilor şi legătura permanentă cu ,,*noua generaţie*" pe care a îndrumat-o, a iubit-o şi în care a crezut în permanenţă.

Mehedinţi s-a simţit atras tot timpul de creşterea şi îndrumarea ,,*copilăretului ţării*". Mai târziu, la senectute, când îşi făcea un bilanţ al înfăptuirilor, considera legile din 1918, ca pe cele mai importante realizări ale vieţii sale.

[1] Vintilă Mihăilescu - *S. Mehedinţi, Omul şi opera*, în: S. Mehedinţi, *Opere alese*, Bucureşti, Editura ştiinţifică, 1967, p. 11;

Premisele teoretice ale concepției pedagogice a lui Simion Mehedinți își au originea în etnografie și le găsim inserate în doctrina sa etnografică, exprimată în cursurile de etnografie, în Discursul de recepție la Academia Română: ,,*Caracterizarea unui popor prin munca şi uneltele sale* (6 iunie 1920), în ,,*Coordonate etnografice: civilizația şi cultura*" (1930), în această lucrare, *Ethnos,* care vede astăzi lumina tiparului.

În Discursul de recepție, Simion Mehedinți se prezintă ca *profesor de geografie şi de etnografie* și dorește să demonstreze: ,,*Cum se poate caracteriza un popor cu ajutorul științei etnografice*". Pentru proaspătul academician, argumentația pleacă de la ,,*stâlpul central - unealta şi munca"*.

Ca profesor de etnografie, Simion Mehedinți a fost preocupat în permanență să descifreze scara evoluției omului: unde a apărut prima dată; ce transformări biologice, în legătură cu mediul, a suferit; cum *a luat în stăpânire pământul.* Pentru Mehedinți, etnografia este un domeniu de sinteză care ,,*interesează deopotrivă pe geografi ca şi pe istorici, pe sociologi şi foarte de aproape pe acei care se ocupă de pedagogie."*[1]. Interesant este faptul că el vede omul ca *unitate biogeografică*, urmărind ca, după *Terra, introducere în geografie ca știință*, să dea la iveală o altă lucrare de aceeași valoare științifică, *Ethnos,* operă care își propunea să prezinte și să caracterizeze ,,*grupările omeneşti (…) de la hoardă până la cele mai mari grupări omeneşti organizate în state*".

Liantul dintre aceste două lucrări - *Terra şi Ethnos* - a fost, pentru autorul lor, pedagogia, ,,*cu toate că mulți nu văd legătura dintre etnografie şi pedagogie. Nădăjduim că* Ethnos *sau* Principii de etnografie, *unde se arată în linii mari progresul unităților etnice - începând cu starea de seminție, până la treapta de popor şi națiune - va lămuri mai de-aproape relația dintre mersul omenirii şi educația copilului"*[2].

Vocația de pedagog se materializează încă din tinerețe, prin teza de licență, ,,*Ideile lui J.-J. Rousseau asupra educației*". Privind retrospectiv drumul lui Mehedinți în educație, constatăm că multe dintre ideile sale apar chiar în această primă lucrare.

De la început, Mehedinți identifică, în concepția lui J.–J. Rousseau, cele trei izvoare importante ale educației: ,,*natură*" - dezvoltarea internă a organelor noastre; ,,*oameni*" - ce facem cu aceste organe şi facultăți; ,,*lucruri*" - ce câștigăm prin experiența proprie. Principiul libertății totale şi al educației prin lucruri, promovat de Ruosseau, a stat şi la baza *Declarației Drepturilor Copilului,* pe care Mehedinți a numit-o şi ,,*Declarația dreptului de a* pieri", deoarece

[1] S. Mehedinți – *Curs de doctrină etnografică,* Editat de Societatea *Soveja*, pe răspundere proprie, 1934 – 1935, p. 3.

[2] Ibidem;

copilul nu poate trăi pe propriile picioare, iar *reacția* lucrurilor poate să-i fie uneori fatală.

Vocația pedagogică a lui Simion Mehedinți ni se dezvăluie în toată amplitudinea ei teoretică în *Altă creştere. Şcoala muncii*, cea mai citită operă pedagogică din literatura română de specialitate, tipărită în şapte ediții antume (1919 - două apariții, 1921, 1922, 1930, 1939, 1941), ediții la care autorul a venit întotdeauna cu „adaosuri", dar mai ales cu câte o prefață prin care se explică sau ne ține la curent cu noile idei, apărute în teoria educației universale a timpului său. Rolul fundamental al şcolii este, pentru Mehedinți, „*integrarea în națiune*", iar educația şi pedagogia au caracter etnic. Ideile pedagogice se cristalizează în jurul conceptelor de *unealtă* şi *muncă*, concepte definite şi argumentate etnografic, în Discursul de recepție la Academia Română

Lucrarea este structurată în trei „cărți" fiecare urmând o anumită etapă a procesului de educare a generației tinere. *Cartea întâi, Evanghelia iubirii: copilul şi femeia* își trage seva din *pedagogia umană*, pedagogia lui Iisus, bazată pe iubirea aproapelui, *homo homini frater*, pentru că „*ura e un venin care slăbeşte şi ucide mai întâi pe cel care urăşte*"[1]. Aici aproape toată argumentația este de inspirație etnografică şi urmărește treapta educației din familie. Educația este văzută şi judecată la nivelul întregii societăți, nu numai prin ceea ce se face în şcoală. Mehedinți dezavuează înjurătura, relele tratamente aplicate animalelor de pe lângă casa omului, respinge bătaia, atât ca formă de relație socială, cât şi ca formă de educație în şcoală, în armată sau în alte instituții, pentru că „*bătaia nu-i ruptă din rai, ci e semn de sălbăticie*". Dintre toate vietățile „*bărbatul e singurul care şi-a înjosit soția*". Setea de sânge (antropofagia), apoi de robi (robia) sunt tot atâtea etape întunecate prin care a trecut omenirea, dar şi şcoala. În timp ce femeia şi copiii *clădeau cu dreapta*, bărbatul *risipea cu stânga*. În loc de legea iubirii el a adus *legea bățului*.

Primul cuvânt în educație trebuie să-l aibă mamele, pentru că femeia a născut, nu numai trupul, ci şi sufletul copilului. Întâietatea femeii în educație decurge din faptul că ea este prima care a unit cei doi factori educativi: *munca* şi *iubirea*, pentru că „ *femeia este superioară bărbatului: nu înjură, nu bate, nu bea şi n-a părăsit încă biserica*". Educația mamei se bazează pe munca practică de zi cu zi.

În *Cartea a doua, Şcoala muncii: preotul şi învățătorul*, autorul păşeşte din vatra părintească în şcoală. Ceea ce n-a împlinit mama, urmează să împlinească şcoala şi biserica, cei mai importanți factori educativi alături de familie. Pornind de la premisa că „*Temeiul educației este iubirea*", iar preotul este educa-

[1] S. Mehedinți-Soveja – *Altă creştere*, op. cit., p. 42;

torul mamelor, ar trebui ca biserica să fie *vie,* iar predica o veritabilă lecție de pedagogie în care să se arate menirea mamei de a educa omul.

Foarte interesant este îndemnul ca familia să nu lase creşterea copiilor numai în seama şcolii, căci asta înseamnă amânare, fugă de răspundere: *„Ceea ce nu văd ochii părinților de dimineața până seara, putea-va oare vedea în câteva ceasuri cei doi ochi ai învățătorului…”*[1], dar mai ales pentru faptul că *„Tu eşti cel mai mare şi cel mai ascultat învățător al copiilor tăi.”*[2]. După o prezentare a educației, din casa părintească, *„cei şapte ani de-acasă”*, Mehedinți face o radiografie foarte atentă şi incisivă a şcolii româneşti. El constată că ceea ce începuse mama acasă, se frânge la intrarea în şcoală. Între copil şi realitatea vieții se interpune cartea, iar *„şcoala noastră de azi e arta de a privi lumea pe hârtie”*[3]. El constată că şcoala de azi nu este făcută pentru viață, de aceea o consideră *bolnavă*.

Trilogii: ştiința – şcoala – viața, cu aplicări la poporul român. Preocuparea permanentă a lui Simion Mehedinți pentru educație este susținută de o vastă cultură enciclopedică, de cunoştințe ample în domenii care studiază societatea umană: *etnografie, istorie, folclor, antropogeografie* etc.

Pentru a nu cădea în greşeala celor care *„treieră vorbe*”, savantul caută de fiecare dată să aducă în sprijinul afirmațiilor sale argumente ştiințifice, tratând, pe cât se poate, fiecare element în mod holistic. În *Trilogii,* autorul pune în *„unitate organică*” trinomul: *ştiință, şcoală, viață* din care înțelegem că ştiința este scara de valori pe care, o grupare etnică îndrumată prin educație, urcă în ierarhia națiunilor. Prin această lucrare, Mehedinți urmăreşte să descifreze scara valorilor etnice ale poporului român, *„etatea lui sufletească”* şi să ne arate, *„în ce fel,* Ştiința *şi* Educația *pot îndruma mai nimerit* viața *autohtonilor legați de Dunăre şi de Carpați”*[4].

La rândul său trinomul (*ştiință - şcoală - viață*) este organizat tot trinomic: (ştiință: *cercetător, erudit, savant*; şcoală: *belfer, profesor, educator*; viață: *netoți, gloată, personalități*). Observăm că, în această triadă, fiecare serie are o desfăşurare ascendentă, tinzând către ideal. *Trilogiile* urmăresc să închidă cercul în care se înscrie întreaga operă a lui Simion Mehedinți: *Terra* - prezintă *„mediul planetar”, Ethnos* - latura etnografică; *Trilogii* prezintă *categoriile culturale*: cercetător, erudit, savant, belfer, profesor, educator.

Coordonate etnografice: civilizația şi cultura. În *„dinamica vieții planetare*”, omul ocupă un loc primordial. Supunându-şi toate vietățile şi căpătând o

[1] S. Mehedinți-Soveja – *Altă creştere*, op. cit., p. 131;

[2] Idem, p. 132;

[3] Idem, p. 137;

[4] S. Mehedinți – *Trilogii: ştiința – şcoala – viața, cu aplicări la poporul român, Bucureşti*, Ed. Georgescu – Delafras, f.a. [1940], p.15.

importanţă inegalabilă, omul devine o nouă realitate, *„un nou cosmos*". Pentru aceste motive, lui i se cuvine o ştiinţă aparte - *etnografia*, care *„urmează a studia viaţa şi evoluţia popoarelor, a feluritelor grupări etnice,după produsele lor de civilizaţie şi cultură*"[1].

Dacă în concepţia lui Mehedinţi, geografia este *„casa de educaţie a omului*", iar etnografia este *„pedagogia popoarelor*", e clar că *„Civilizaţia şi cultura*" a fost scrisă şi cu scopuri educative. Mehedinţi abordează cele două concepte cu metodele etnografiei - pedagogia popoarelor. *„Pentru etnograf şi etnolog, toate grupările omeneşti, chiar şi cele mai primitive, sunt în posesia unui fond oarecare de civilizaţie şi cultură* (…) *iglul şi kaiacul reprezintă cea mai înaltă treaptă de civilizaţie polară*"[2]. Acelaşi lucru se întâmplă şi în ce priveşte cultura. Chiar şi la cei mai sălbatici dintre oameni, găsim semne ale culturii. Ce e mai interesant - tot la eschimoşi - decât înlocuirea luptei cu arme *„prin lupta publică sub forma unor întreceri satirice dintre cei doi adversari*"[2]. Aceste constatări îi dau motive să respingă vidul de civilizaţie şi de cultură în istorie.

Urmărind componentele civilizaţiei (hrană, locuinţă, circulaţie) şi ale culturii (artă, ştiinţă, religie), Mehedinţi constată că acestea sunt realizate prin muncă, grai, unealtă, societate. Din muncă a derivat graiul prin care *„generaţiile umane îşi capitalizează experienţa - preiau de la înaintaşi, adaugă, apoi transmit la urmaşi*". Categoriile civilizaţie şi cultură devin astfel instrumente prin care se urmăreşte evoluţia unui popor, prin observarea atentă şi prin valorificarea materialului etnografic.

Poporul – cuvinte către studenţi. Sub un titlu generic şi generos prin cuprinderea şi prin simbolul pe care îl sugerează, ca unul dintre cei mai de seamă promotori ai ideii naţionale din cultura română, S. Mehedinţi îşi adună în acest volum o parte din conferinţele sale rostite în faţa tineretului universitar.

Legătura sa cu *„noua generaţie*" a fost o adevărată *„obsesie istorică*", după cum o califica profesorul universitar şi antropologul Gheorghiţă Geană. Atât prin *„Către noua generaţie*", cât şi prin *„Poporul, cuvinte către studenţi*", Mehedinţi sădeşte în sufletul *„generaţiei Marii Uniri*", responsabilitatea faţă de istoria acestui neam, care *„numai în timpul lui Burebista a stăpânit o ţară mai întinsă decât cea de azi*", lucru care s-a mai repetat apoi doar pe timpul *„celui ucis pe Câmpia Turdei*", care ar spune astăzi cu satisfacţie: *„Împlinită-i pohta ce-am pohtit!…*".

---

[1] Gheorghiţă Geană - *Un sistem operaţional de filosofie a culturii,* în: S. Mehedinţi – *Civilizaţie şi cultură, Concepte, definiţii, rezonanţe,* Ed. „Trei", Bucureşti, 1999, p. 21.

[2] S. Mehedinţi - *Coordonate etnografice: civilizaţia şi cultura,* în: S. Mehedinţi - *Civilizaţie şi cultură: concepte, definiţii, rezonanţe,* op. cit., p. 142.

Profesorul de geografie şi de etnografie afirmă, cu toată convingerea, că Universitatea, adică şcoala este vinovată de toate păcatele existente în societate, deoarece nu a pregătit cum se cuvine profesorii, magistraţii, medicii, preoţii sau învăţătorii. Dând Universităţii resursele necesare - profesori, biblioteci, laboratoare - înseamnă să regenerezi o ţară. Prin urmare, pentru a conduce cum se cuvine, statul modern trebuie *„să asigure tineretului o creştere, în adevăr, superioară*". Sfaturile pe care le adresează tinerilor sunt atât de natură profesională: *„lipiţi-vă de specialitatea pe care v-aţi ales-o; feriţi-vă de a fi unilaterali; nimic din ce face frumuseţea culturii, să nu vă fie străin*", cât şi morală: *păziţi-vă autonomia sufletului; fiţi încrezători în adevăr; nu vă angajaţi la carul minciunii; fiţi personalităţi în sensul deplin al cuvântului; nu nădăjduiţi nimic de la nimeni înainte de a cere totul de la voi înşi-vă*"[1]!

Şcoala păcii, sentimentele şcoalei române faţă de ideea războiului. Rezultatele cercetărilor făcute din însărcinarea „Dotaţiei Carnegie". După încheierea primului Război Mondial, Dotaţia „Carnegie" a lansat, în anul 1923, o anchetă internaţională, prin care a dorit să afle cum se reflectă ideea războiului în manualele şcolare din şapte ţări beligerante (Franţa, Belgia, Germania, Austria, Anglia, Italia şi Bulgaria). Ulterior „Centrul European al Dotaţiei Carnegie pentru Pace" a continuat această anchetă şi în alte ţări, între care şi România.

Pentru realizarea acestei anchete, Dotaţia Carnegie a apelat, în 1926, la S. Mehedinţi, recunoscut, şi în exterior, ca o mare personalitate, ca un cunoscător avizat al şcolii româneşti. Deşi multe dintre propunerile sale erau aproape imposibil de înfăptuit, se observă spiritul deschis al savantului, argumentaţia sa bine articulată cu exemple din varii domenii.

Creştinismul românesc, adaos la Caracterizarea etnografică a poporului român. Alături de lucrările amintite mai sus, dedicate în mod explicit educaţiei, *Creştinismul românesc* reprezintă o incursiune în *„sufletul românesc*", pe coordonata religiei, una dintre componentele culturii. El urmăreşte felul în care s-a forjat sufletul dacilor după creştinarea *„pe nesimţite*" a acestora, din zorii apariţiei creştinismului şi până astăzi. Pe parcursul acestui demers, Mehedinţi face câteva constatări revelatoare în ce priveşte creştinismul nostru *„pădureţ*", care se deosebeşte de Catolicismul universalist al Romei, de anarhismul Reformei, dar şi de Ortodoxismul imperialist al Moscovei.

---

[1] S. Mehedinţi – *Coordonate etnografice: civilizaţia şi cultura*, în: S. Mehedinţi – *Civilizaţie şi cultură: concepte, definiţii, rezonanţe*

Notă: *Dotaţia Carnegie pentru Pace Internaţională*, organizaţie aparţinând Fundaţiei „Carnegie", care poartă numele industriaşului american Andrew Carnegie (1835-1919), patron al Companiei de Oţel, cf. S. Mehedinţi – *Poporul*, Ed. Albatros, Bucureşti, 2002, p. 321.

Idei pedagogice. Întreaga operă a lui Mehedinți are unic țel educația. Din lucrările prezentate mai sus, constatăm că gândirea pedagogică a creatorului geografiei române moderne s-a coagulat în timp. Acestea au fost: a). *Şcoala muncii* reprezintă ideea cardinală a întregii gândiri pedagogice a lui Simion Mehedinți. Această idee apare ca un leit motiv în toate scrierile lui, atunci când vine vorba despre transmiterea experienței de viață către ,,noua generație", neuitând niciodată să-i sădească în suflet dragostea de muncă, dar mai ales responsabilitatea socială: *,,Adevărata renaştere a unui popor începe cu tinerimea sa; adevărata decadență tot de acolo începe."*

Primatul muncii în progresul individului şi al societății apare, la Mehedinți, încă din tinerețe şi se cristalizează ideatic, în *,,Altă creştere. Şcoala muncii*", premisele teoretice ale acestui concept fiind expuse în Discursul de recepție. În favoarea *şcolii muncii,* Mehedinți aduce argumente științifice dintre cele mai solide şi mai diverse: de ordin etnografic, psihologic (cunoaşterea elevului), antropologic, sociopedagogic etc, demonstrând o remarcabilă cunoaştere a conceptului, pe care îl tratează interdisciplinar.

Alte idei desprinse din opera pedagogică a lui Mehedinți sunt: 1). *Autonomia învățământului,* idee-ancoră în gândirea pedagogică a lui Mehedinți care trebuie înțeleasă mai mult ca o excludere a politicului din treburile şcolii, ca o pledoarie pentru libertatea dascălilor de a face educație în interesul națiunii:*,,Să dăm cât mai repede corpului nostru prestigiul şi autonomia de care are atâta nevoie, în interesul unei bune educații a tineretului*"[1]; 2). *descentralizarea*, la mare cinste astăzi în Europa, venea să asigure independența de acțiune a sistemului, prin susținerea financiară a acestuia chiar de către beneficiarii educației: familia şi comunitatea locală. Din aceste două idei a izvorât *Legea eforiilor şcolare* cu sloganul *,,Nu poate statul ce poate satul"*. 3). *Managementul învățământului* a preocupat în mod cu totul special, pe cel care toată viața a fost un slujitor al şcolii. Mehedinți a înțeles de la început că este foarte important ca, atât sistemul, în întregul lui, cât şi unitatea şcolară să fie bine conduse şi administrate. Reforma propusă de el, în 1918, pe când era ministru al instrucțiunii şi cultelor, prin cele două legi: *Legea pentru eforiile şcolare* şi *Legea pentru şcolile pregătitoare,* a vizat optimizarea a ceea ce se numeşte astăzi, managementului educației. Pentru evitarea blazării şi a rutinei în carieră, Mehedinți propune, pe lângă examenele de maturitate didactică şi rute manageriale: înaintarea ca subrevizor, revizor, director, inspector; 4). *Selecția şi pregătirea cadrelor didactice, activitatea extraşcolară.* Mehedinți a fost preocupat, în permanență de statutul cadrului didactic. Cel care dă suflet cărții este învățătorul. În viață putem uita multe lucruri, multe cărți pe care le-am citit, dar învățătorul,

[1] S. Mehedinți – *Către noua generație*, Editura Minerva, Bucureşti, 1912, p. 66.

profesorul, fie el bun sau rău nu-l vom uita niciodată. *„Amintirea domnului e încă vie şi până azi”*[1]. El constată că toate reformele învățământului se referă la elevi şi nu la profesor, care este temelia şcolii. De la profesor trebuie să vină îndreptarea şcolii, el dă măsura educației, *„cum e nivelul profesorilor, aşa e şi nivelul oricărui învățământ modern”*. Pentru Mehedinți, *„educatorul este cea mai înaltă potență socială”*. 5). *Cursul universitar şi manualele şcolare.* După încununarea studiilor din Germania în care tânărul absolvent îşi formase o *cugetare geografică - geographich denken* urma ca să croiască şi la noi drum geografiei, care se afla într-o situație dezastruoasă: *„memorizare şi iarăşi memorizare, cu hartă şi chiar fără hartă”*[2]. Prin cursul său, dorea să creeze mediul propice pentru o cugetare geografică celor care se încumetau să studieze această ştiință. 6). *„Cartea didactică”*, manualul şcolar, are, în opinia lui Mehedinți, o importanță covârşitoare în deschiderea drumului către orice ştiință. Ea este cel mai important dar pe care un dascăl îl poate face tinerilor, este, *„cum se spune în testamente, partea sufletului”*. O carte şcolară este mai importantă decât un curs universitar, deoarece *„sarcina profesorului secundar este mult mai grea şi cere mai multe însuşiri decât a profesorului universitar (…) Dascălul de la liceu trebuie să fie nu numai un tehnician, ci şi un educator”*[3].

Simion Mehedinți a fost unul dintre cei mai valoroşi autori de manuale şcolare. Fiind solicitat de Spiru Haret, în 1901, să realizeze manuale de geografie pentru diferite clase, Mehedinți a continuat această muncă până la 1937, când a publicat *Geografia umană şi politică*, Ed. Socec, Bucureşti, primul manual de *Antropogeografie*, însoțit de câteva noțiuni de etnografie şi de geografie politică. Acest manual - fără corespondent în alte țări - a fost scris cu gândul la generația care *„trebuia să dea României întregite cea mai înaltă potență”*, a urmărit să limpezească următoarele concepte: legătura dintre om şi pământ; cum a ajuns omul de la sălbăticie la *civilizație* şi *cultură*; ce înseamnă *civilizație* şi *cultură*; să înțeleagă că *omul sfințeşte locul*, dar îl şi batjocorește. Mehedinți considera că, manualul şcolar reprezintă piatra unghiulară, în însuşirea cunoştințelor, deoarece programa fără manual este *„moartă”*, iar *„manualul fără nici o ilustrație sau schiță cartografică”* nu are nici o valoare. 7). *Formarea permanentă* este un concept relativ nou, deşi importanța acesteia a fost intuită cu mult timp înainte. Chiar dacă nu s-a oprit în mod special asupra acestui concept, teoretizându-l, Mehedinți a arătat că educația este una dintre cele mai importante probleme de stat şi *„trebuie aplicată la toate etățile”*, învățătura fiind pentru el o noțiune deosebit de importantă, am putea spune, sinonimă cu

[1] S. Mehedinți – *Către noua generație*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1912 p. 80;
[2] S. Mehedinți – *Geografie şi geografi la începutul sec. XX, Ed. Socec*, [f.l., f.a.], p. 17;
[3] Idem, p. 112.

conceptul de muncă. Prin Simion Mehedinți, formarea permanentă are, la noi, o istorie mult mai veche decât preocupările, de altfel, foarte serioase, ale pedagogilor contemporani.

Fără a teoretiza noțiunea de *formare permanentă*, S. Mehedinți a fost preocupat încă de la începutul carierei sale didactice şi ştiințifice de permanența instrucției şi a educației, considerând formarea inițială *„a celor chemați să îndrume creşterea tineretului*", ca una dintre cele mai importante şi mai *„gingaşe*" sarcini ale statului. Mehedinți a inițiat *Colocviile profesorilor de geografie* - prima formă de pregătire continuă - care se desfăşurau o dată pe lună cu dascălii de geografie din București. La aceste întâlniri, *„participau, pe lângă profesori de geografie, de la specialitățile înrudite, militari, cartografi, pentru a căpăta un interes pentru latura geografică a problemelor lor*"[1]. Veneau profesori de geografie, de liceu şi de gimnaziu, precum şi profesori de alte specialități *„mânați de lărgirea continuă a cunoaşterii, deci, de perfecționare*"[2].

O altă formă concretă şi eficientă de *perfecționare continuă*, la nivelul întregii țări, au constituit-o *Congresele profesorilor de geografie.* Acestea se organizau pentru profesorii de gimnaziu şi de licee din întreaga țară, la sfârşitul primăverii şi începutul verii.

Inițiatorul lor îşi propunea obiective generoase, de mare importanță pentru predarea geografiei, pentru perfecționarea activității didactice: definirea obiectului geografiei, a mijloacelor şi metodelor de predare. Pentru ca diseminarea acestor cunoştințe să se facă şi în rândul dascălilor din cele mai îndepărtate colțuri ale țării, se propunea ca în fiecare an, congresul să se țină într-un alt județ. Primul congres s-a ținut la Iaşi, în anul 1904, fiind şi cel mai complex, ca tematică: *locul geografiei între ştiințe şi însemnătatea ei educativă; desenarea hărților; unificarea terminologiei geografice; metode de predare; numele proprii în geografie; lecturile geografice şi excursiile.* Inițiatorul acestei acțiuni a constatat, cu surpriză, că există un corp profesoral de calitate, mânat de dorința de a se perfecționa permanent. Următoarele congrese s-au ținut la în diverse oraşe şi provincii ale României Mari continuând, cu intermitențe, până în 1940.

Congresele profesorilor de geografie au abordat subiecte de maximă importanță: orizontul local, relația dintre poziția geografică şi vegetație, climă, animale, viața oamenilor, programa şcolară etc. Ele au reprezentat un pas uriaş în ce priveşte conținutul ştiințific, metodic, predarea concentrică a materiei etc.

[1] S. Mehedinți – *Geografie şi geografi la începutul secolului al XX-lea*, Ed. Socec, f.l., f.a. [1938], anexă, p. 74;

[2] Victor Tufescu - *S. Mehedinți, viața şi opera*, op. cit. p. 59.

Critica. În anul 1907, S. Mehedinți a ajuns directorul Convorbirilor literare, cea mai veche publicație românească, *„cel mai înalt steag cultural al românilor*". La 7 ani de la preluarea direcției Convorbirilor, *„în pragul jubileului de 50 de ani*", Mehedinți face un bilanț al înfăptuirilor bătrânei reviste, bilanț pe care îl va publica în lucrarea cu titlu semnificativ: *„Primăvara literară*". Încă de la început, autorul arată că revista a dobândit o serie de colaboratori tineri, prin aceasta urmărind să stabilească *„legătura dintre viitor şi trecut*". Şi în perioada directoratului său, Convorbirile s-au condus după *„Criticele*" lui Maiorescu, asumându-şi sarcini etice: să apere *„normele de apreciere, dobândite prin atingerea cu cultura europeană, păstrând flacăra iubirii de ideal*"[1] şi propagând mereu optimismul şi *„manifestările originale ale culturii româneşti*": lirica sinceră, nuvela, opera dramatică, studiile de filosofie, frumusețea artei naționale etc. Urmărind *„ținta etică"* şi respingând simbolismul şi alte curente apărute în Occident, revista şi-a atras critici serioase din partea lui E. Lovinescu, în special, care spune că *„hotarul estetic al lui S. Mehedinți trece prin Eminescu*", acesta fiind un rural *„dominat de ideea etică şi etnică*".

În *„Primăvara literară*", directorul Convorbirilor urmăreşte pe *„cei aleşi ai tinerimei de azi*", urmăreşte cu multă atenție curentele noi: zolismul, *„florile răului*", adică simbolismul. Respingând, cu hotărâre, noile curente literare venite din Occident, S. Mehedinți îşi întoarce în permanență privirile către creația populară, către Alecsandri, Eminescu, Creangă, Coşbuc, Goga, manifestându-şi o mare încredere în viitor fără a putea prezenta câteva vârfuri, cu adevărat serioase din perioada la care se referă. El reiterează vechile criterii de alegere a colaboratorilor: *„desăvârşita libertate în marginile talentului şi a onestității ştiințifice*"; va promova literatura adevărată în care se regăseşte poporul, literatura care *„se inspiră de la o atitudine istorică*".

S. Mehedinți constată că a apărut un fenomen nou, *„industrializarea scriesului - americanismul literar*" - care duce la *„înrolarea bănească a scrisului*". Prin aceasta *„Condeiele încep a fi arvunite ca secera, sapa sau alte unelte de muncă*", iar alături de *„ziarele de speculă*" apar şi *„volumele de speculă*". Mehedinți respinge scrisul pe bani - la *Convorbiri* colaboratorii nu erau plătiți – care *iobăgeşte* pe scriitori. Volumul *„Primăvara literară"* mai cuprinde studii despre Alexandru Odobescu - a cărui personalitate, dar mai ales operă este elogiată -, despre Panait Cerna, precum şi monografia *„Titu Maiorescu, notițe biografice*". Opiniile privitoare la arta scrisului din această lucrare şi din alte studii critice care i-au urmat se înscriu în doctrina maioresciană privitoare la artă, la locul şi rolul creației spirituale în realizarea progresului. Adversar al formelor fără fond, etnicist în sens maiorescian, Mehedinți este *„adeptul evoluțio-*

[1] Soveja – *Primăvara literară*, Ed. Alcalay, Bucureşti, 1914, p. 2.

nismului organic, acceptă şi aplică tezele pozitivismului şi determinismului, cărora le adaugă principiile cauzalităţii şi ale interdependenţei fenomenelor"[1], iar atunci când apar aspecte sociale şi politice ale evoluţiei le integrează determinărilor mediului geografic şi experienţei noastre istorice.

Cu toate că nu a urmărit în mod programatic fenomenul literar, cu toate că i s-a contestat, cu vehemenţă, gustul estetic - *,,la reviste literare n-au ce căuta geografi sau colecţionari de cusături naţionale, ci critici cu un ideal estetic determinat*"[2] - Mehedinţi a continuat să scrie studii şi cronici, în Convorbiri literare şi în alte publicaţii ale vremii despre: Mihai Eminescu şi Ion Creangă, Ion Minulescu, Ioan Adam, I. Al. Brătescu-Voineşti, Ion Ghica, Elena Farago, Al. Vlahuţă, M. Sadoveanu etc. În anul 1936, a publicat studiul *,,Optimismul lui Eminescu*". Despre poetul nostru naţional, în 1957, afirma următoarele: *,,Istoria românilor se va împărţi pentru totdeauna în două: cum a fost înainte şi cum va fi după Eminescu*" (S. Mehedinţi – 22 II 1957).

Politica. Între preocupările lui S. Mehedinţi, politica ocupă un loc pasager, iar *,,implicarea în viaţa politică era pentru Mehedinţi o fatalitate*"[3]. De multe ori, ca om al cetăţii, implicat în problemele acesteia, politica i-a mobilizat condeiul şi i-a ocupat mult din timpul dedicat cercetării şi catedrei. De altfel, credem că nu poate fi vorba, la Mehedinţi, de o creaţie politică propriu-zisă, pentru că el a fost ministru al ,,şcolii şi bisericii" doar 6 luni şi aceasta într-o perioadă dramatică din istoria ţării. Prin această clasificare, savantul a vrut să atragă atenţia asupra acestor scrieri prin care a dorit să facă educaţia poporului de jos, pentru ca acesta să facă deosebirea dintre omul de stat şi omul politic, dintre valoare şi impostură.

Mehedinţi a fost unul dintre cei mai angajaţi oameni de cultură de la noi. Încă de tânăr, student fiind la Bucureşti şi apoi la Paris, se înscrie în Liga pentru Unitatea Culturală a Românilor şi luptă, cu tot entuziasmul vârstei, pentru unitatea naţională a românilor legaţi de arcul carpatic. Se înscrie, ulterior, în Partidul Conservator, ca aderent la idealurile Junimii şi primeşte apoi să fie ministrul instrucţiunii publice şi al cultelor, în Guvernul Marghiloman, când ţara era îngenuncheată după Pacea de la Bucureşti, face parte din Parlament în mai multe legislaturi.

Ce l-a determinat pe Mehedinţi să intre în tumultul vieţii politice, cu toate că *domnul Trăncănescu*, cel urcat în ierarhie pe baza darului de a vorbi, era u-

[1] Al. Hanţă - *Simion Mehedinţ, între ştiinţă şi literatură* (postfaţă), în: S. Mehedinţi – *Premise şi concluzii la Terra*…,op. cit. pp. 265-279;

[2] Eugen Lovinescu - *Istoria literaturii române contemporane*, Ed. Minerva, Bucureşti, 1981, vol.I, p. 173;

[3] Gheorghiţă Geană - *Întristătoarea actualitate u unor mai vechi analize politice* (Postfaţă), în: S. Mehedinţi - *Politica de vorbe şi omul de stat*, Ed. Terra, Focşani 1999, p.p. 261.

nul dintre cele mai dezavuate personaje? Credem cu certitudine că motorul care l-a împins permanent în această zonă a existenței umane, nu pentru a face carieră, a fost patriotismul său ardent, atașamentul față de ,,*poporul de jos*" despre care afirma că ,,*adevărata lui putere n-a fost pusă încă la încercare*", atașamentul față de talpa țării cu care s-a simțit solidar toată viața. Acest sentiment i-a dat combustia, l-a ținut alături de ,,*copilăretul țării*" - școala face omul om, acest sentiment l-a ținut atent în permanență la faptul politic. Să nu uităm că S. Mehedinți a editat timp de 17 ani revista ,,*Duminica poporului*", singura publicație pentru săteni, care nu s-a îndepărtat niciodată de problemele acestora, fiind editată sub semnul paradigmei ,,*Un neam, un suflet, un hotar*".

Pentru că era conştient de importanța statului în viața şi în progresul unui popor, Mehedinți a făcut permanent deosebirea dintre *omul politic* – ales după darul vorbirii - ,,*Domnul Trăncănescu, un egoist şiret căruia puțin îi pasă de ce e drept ori ne-drept, de bine sau de rău, de adevăr sau minciună*"[1] şi omul de stat - ,,*cea mai mare personalitate a unei epoci, după cum şi opera cea mai însemnată în istorie este statul ca temei al culturii fiecărui popor*"[2]. Dând exemple de mari oameni de stat (Bismark, Cavour, unificatorul Italiei şi alții), Mehedinți se întreabă cum poate fi cunoscut de la început un asemenea om şi tot el dă răspunsul.

Calitățile adevăratului om de stat sunt, după Mehedinți, următoarele: *<u>impersonalitatea</u>* - lepădarea de sine. Un adevărat om de stat nu trebuie să aibă nici prieteni, nici duşmani; *<u>să fie realist</u>* - să ia cele mai bune hotărâri în folosul țării; *<u>să-şi aleagă colaboratorii</u>* – ,,*omul public, când îşi alege bine colaboratorii, n-are nevoie să îmbrobodească adevărul*"[3].

Aşa cum şcoala românească din timpul său era bolnavă, pentru că era o ,,*şcoală de vorbe*", şi ,,*politica de vorbe*" este dăunătoare întregului popor, pentru că ,,*Poți să faci cu banul tău, cu casa ta, cu moşia ta, tot ce vrei, dar să dai sarcinile statului pe mâna cutăruia sau cutăruia, numai pentru că ți-e prieten, rudă, ori satelit, asta niciodată*"[4].

O parte dintre scrierile lui Mehedinți, referitoare la politică, au fost strânse şi tipărite în volumul ,,*Politica de vorbe şi omul de stat*". Cele mai multe articole politice, însă, au apărut în Convorbiri literare (*Politică şi literatură, Prejudecăți în chestia agrară, Îndărăt spre şcoală, În chestiunea inamovibilității, Cuvinte către studenți, Lupta contra anarhiei, Risipa pe care o face statul în străinătate* etc.), în Duminica poporului sau expuse în diverse discursuri şi conferințe. Semnificative, pentru valorile morale şi etice promovate în scrierile

[1] S. Mehedinți – *Politica de vorbe şi omul de stat,* op. cit., p. 15;
[2] Idem, p. 213;
[3] Idem, p. 221;
[4] Ibidem.

politice, ni se par conferinţele: a). ,,*Vechimea poporului român şi legătura cu elementele alogene*" (Braşov, 9.03.1924); b). ,,*Partidele politice şi statul corporativ*" (12.12.1930).

a). Abordând una dintre problemele spinoase, conviețuirea etnică, Mehedinți arată că în această problemă trebuie să primeze adevărul ştiinţific. Cine se amestecă în viaţa publică trebuie să ştie că ,,*Politica este ştiinţă şi morală aplicată*", altfel pierde simţul realităţii şi devine izvor de primejdii. Autorul arată că noi românii suntem cei mai vechi pe acest pământ, continuitatea noastră fiind un lucru dovedit, dar aceste argumente nu ne dau dreptul să-i umilim pe alții. Trebuie să ne organizăm viaţa, întemeiată pe libertate, dreptate, fraternitate, deoarece e ,,*vai de statul care va ofensa legile morale şi va nesocoti adevărul ştiinţei*"[1].

b). În această conferință, Mehedinți face o diagnoză precisă a situației României după Primul Război Mondial. Păcatele cele mai mari ale Statului sunt: *ruinarea finanţelor* - ,,*statul a fost jefuit tocmai de cei care trebuiau să-l apere*"[2]; *ruinarea agriculturii* - lipsa unei reforme agrare adevărate; *ruinarea şcolii* - prin amestecul politicii în educație.

Remediile unei asemenea situații sunt următoarele: promovarea specialiştilor în viaţa publică; credit comun şi muncă comună; ,,altă creştere" pentru copilăretul țării.

Concluzia dătătoare de speranță stă în însănătoşirea vieții noastre politice, deoarece ,,*Adevăratele partide politice sunt profesiunile*" - afirmație memorabilă, dureros de valabilă şi astăzi, şi la noi, şi aiurea. Cine a înțeles acest lucru a ajuns departe.

Polemica. Simion Mehedinți a fost unul dintre acei savanți polivalenți căruia nu i-a fost străin nici un domeniu al manifestărilor umane. Pentru a-şi exprima ideile şi opiniile, el a utilizat, cu excelente rezultate, aproape toate stilurile funcționale ale limbii: ştiinţific, administrativ, publicistic şi beletristic. Încă de la primele scrieri, se observă o grijă remarcabilă pentru limbajul folosit, fiind atent, în permanență, ca mesajul său să fie receptat de toți cei cărora li se adresa, asigurând în acelaşi timp, prin frumusețea frazei, o remarcabilă armonie între fondul ştiinţific şi cel cultural. Citind scrierile şi studiile ştiinţifice, critice, filosofice, pedagogice, etnografice şi opera literară, eşti impresionat de modul în care sunt tratate şi relevate conceptele ştiinţifice sau filosofice, de armonia şi de claritatea limbajului folosit: ,,*La albine, care trăiesc în matriarhat, bărbații*

[1] S. Mehedinți - *Vechimea poporului român şi legătura cu elementele alogene*, în: S. Mehedinți – *Discursuri. Conferințe*, vol I, Ed. Terra, Focşani, 2000, p. 217;

[2] S. Mehedinți - *Partidele politice şi statul corporativ*, în: S. Mehedinți – *Discursuri. Conferințe*, vol I, op. cit., p. 222.

sunt osândiți în masă. Ieșiți din ouă la fel cu cele care nasc albine lucrătoare (dar nefecundate), bărbații sunt niște milogi"[1]. Fiind un mare publicist şi om al cetății, Mehedinți a ieşit de multe ori la rampă, expunându-şi opiniile, sfătuind şi educând tineretul studios, clasa politică, întregul popor. În aceste scrieri, autorul se dovedeşte a fi un spirit clasic, echilibrat, atent la adevărul ştiinței – ,,*Politica este ştiință şi morală aplicată*", dar şi un pamfletar redutabil, ale cărui *asalturi* lovesc în plin fără a lăsa adversarului nici o şansă.

Cele mai multe dintre scrierile sale, cu caracter polemic, au apărut în volumul ,,*Politica de vorbe şi omul de stat*". Ele au izvorât dintr-o ,,*repede coborâre în latura etică a vieții*", prin ,,*năvălirea unor elemente prea inferioare în viața politică*"[2]. Deşi multe dintre aceste scrieri îşi au substanța în viața politică, ele se încadrează în opera polemică.

,,*Dervişii condeiului*" sunt publiciştii gazetelor de partid care nu au nici cea mai mică deontologie profesională, despre idei nici nu poate fi vorba. Principala caracteristică a acestor dervişi – *cerşetori* – este brutalitatea limbajului, ,,*război fără cruțare*", la care se adaugă lipsa oricăror convingeri. Ei sunt nişte *cobzari* în soldă, care cântă, când la o nuntă, când la alta. Cauzele acestui fenomen sunt: ,,*lipsa de frâu legal*"; lipsa pregătirii profesionale; lipsa unor granițe dintre partide. Vinovați de această alunecare spre brutalitate sunt şi ,,*conducătorii vieții politice, care se pare că n-au înțeles nici pe departe rolul unei adevărate prese*"[3] şi care îngăduie să se scrie orice în numele partidului, fără a se verifica dacă este adevăr sau minciună.

Caracteristice pentru stilul de pamfletar al lui S. Mehedinți rămân scrierile: *Către Popescii Partidului Liberal, Naționalismus latrans* şi *Concepția materialistă a istoriei (după C. Dobrogeanu-Gherea)*. Răspunsurile pe care le dă, de fiecare dată, celor cu care intră în polemică, sunt atent formulate şi se bazează pe o argumentație fără cusur, iar ironia fină apare la tot pasul: ,,*Prietenii care vor să te ajute, nu-ți pot sluji niciodată, cât duşmanii care te bârfesc*", cu sensul – Fereşte-mă, Doamne, de prieteni…! Liberalilor care l-au învinuit că şi-ar fi schimbat numele din Popescu, luând numele unui județ de la capătul țării, le răspunde cu argumente lingvistice, etnologice şi de istorie a culturii – ,,*numele de familie poate fi, cu vremea, semn de o deosebită destoinicie a unui neam de oameni*". Numele de Popescu, nume relativ tânăr, vine de la ,,*popă*", om subțire, ştiutor de carte, învățătura fiind pentru preoți, nu pentru mireni. Atitudinea ironică a liberalilor, iubitori de noutate cu orice preț, față de toate numele care se termină în *–escu*, este o greşeală de ,,*lèse-democrație*", a oficiosului său

[1] S. Mehedinți – *Politica de vorbe şi omul de stat*, op. cit., p. 169;
[2] Idem, p. 9.
[3] Idem, p. 37.

„Viitorul", iar polemistul îi îndeamnă pe Popesci să rămână credincioşi tradiţiei, cinstind manifestările poporului român.

În ce priveşte „*Nationalismus latrans (răspuns* Neamului românesc*)*", autorul se declară un adept al naţionalismului autentic „*întemeiat pe adânci convingeri ştiinţifice*" şi respinge naţionalismul verbal, lătrător, pornit din ură şi reprezentând o mare primejdie. În prima parte a răspunsului, după un larg expozeu asupra lătratului, în care compară naţionalismul verbal cu lătratul la lună, arată că „*un naţionalism real îţi impune un scrupulos respect faţă de adversar şi te obligă să fii drept faţă de toţi aceia cu care treci împreună pe faţa pământului*". Autorul nu scapă ocazia de a aminti, într-o amplă notă de subsol, faptul că Neamul Românesc, deşi, în general, promovează naţionalismul real, şi-a schimbat de multe ori orientarea devenind când naţionalist-democrat, când antisemit, când antidinastic etc. Şi toate acestea cu scopul cultivării „*propriei persoane*" a domnului Nicolae Iorga.

În „*Concepţia materialistă a istoriei*", Simion Mehedinţi polemizează, prin C. Dobrogeanu-Gherea, cu socialiştii români şi străini. Deşi anunţă un eseu ştiinţific, autorul - C. Dobrogeanu-Gherea - după un periplu prin „*înţelepciunea străinătăţii*", presărat cu laude la adresa lui Marx, Engels şi compania, trece cu „*un aer de savant grăbit*" peste concepţiile religioasă şi metafizică, ajungând la „*Concepţia istorică*" a mersului omenirii, prezentată fără metodă şi argumente ştiinţifice. Mehedinţi arată că autorul broşurii vulgarizează conceptul de ştiinţă, reducând întreaga istorie a societăţii la ideea că „*progresul ar atârna de măsurile administrative ale unui guvern, care s-ar ocupa într-un anumit chip de* <producţia şi împărţirea bunurilor materiale>(…) *Despre starea socială a pisicilor să fi vorbit domnul Gherea, şi tot ar fi trebuit să ţină seama de mai multe elemente explicative*"[1].

În final arată că acest „*catehism filosofic al socialiştilor n-are nimic comun nici cu filosofia, nici cu ştiinţa*". Aprobă demersul lui C. Dobrogeanu-Gherea, dar numai în latura politică, şi doar ca pe un protest împotriva modului de răsplătire a muncii, arătând că trebuia să rămână în sfera politicului şi să nu se arunce în luptă „*în numele ştiinţei, spre a-şi mări prestigiul personal*", interpretând istoria ca o „*vrabie care visează numai chestia cu mălaiul, pe toată arena istoriei*".

„*Slova de foc*" a lui S. Mehedinţi se manifestă în: „*Răspuns domnului Şişmanov, fost ministru de instrucţie al Bulgariei*" – „*noi privim cu indignare la sentimentele pe care le-aţi sădit în sufletul tineretului bulgar* "; „*Interpelarea extraparlamentară privitoare la Calul din Piaţa Teatrului (adresată dlui I. I. C. Brătianu*)" - „*Gloaba din Piaţa Teatrului a stat săptămâni întregi nemâncată şi*

[1] S. Mehedinţi – *Politica de vorbe şi omul de stat,* op. cit., p. 239-240;

nebăută, aşteptând că doar s-o îndura măcar vreun rândaş al Triplei Alianţe să-i spună un cuvânt bun"; în: *„Scrisoare către cei trei miniştri de culte de la sfârşitul anului 1918" – „Şi astfel polițele scrânciobului politic au continuat a se învârti mai departe cu un ritm de o regularitate pitagoreică*".

Chiar şi *„Răspuns celor 54 deputaţi şi senatori din Partidul Ţărănesc*" sau în *„Către prietenii din Partidul Conservator"*, scrisoarea de divorț adresată colegilor de partid (Duminica poporului - 30 nov. 1919), ne dezvăluie un om de o mare probitate morală, dar şi un talent polemic remarcabil, credincios ideilor sale şi poporului de jos, şi încrezător în viitorul României Mari: *„De azi înainte, voi întrebuința zilele câte îmi mai rămân pentru ai mei, ajutând, ca profesor şi director al câtorva publicații o Altă creştere a poporului. Înainte de a mă apropia de apus, îmi întorc ochii către răsăritul pe care îl aşteptăm toți în România-Nouă"*[1].

Adevărul atemporal al celor scrise de Simion Mehedinți se concentrează metaforic în titlul studiului *„Întristătoarea actualitate a unor mai vechi analize politice*" (Gh. Geană), postfață la volumul *„Politica de vorbe şi omul de stat*".

*

La aproape un secol şi jumătate de la naşterea lui Simion Mehedinți, Asociația Simion Mehedinți dă la iveală *„Ethnos, introducere în studiul omenirii*", operă pe care savantul a anunțat-o de multe ori şi la care lucrat mulți ani, aşa cum reiese din însemnările făcute pe manuscrisele identificate în arhiva familiei şi încredințate nouă spre publicare prin generozitatea doamnei Simona Mehedinți, nepoata de fiu a savantului, căreia îi mulțumim şi pe această cale.

Statura ştiințifică a lui Simion Mehedinți se înalță tot mai sigur şi mai distinct pe cerul culturii române şi chiar universale. Dacă avem în vedere *Terra* şi opera pedagogică, în frunte cu *Altă creştere. Şcoala muncii*, studiile despre educație, manualele şcolare, imensa lui publicistică, iar acum *Ethnos*, putem afirma fără teama de a exagera că Simion Mehedinți a pus, la noi, pietre la temelia a cel puțin trei domenii ale cunoaşterii umane.

Cu toată împotrivirea celor care au diriguit cultura noastră după război, opera lui Simion Mehedinți începe să ni se dezvăluie încet, dar tot mai sigur. Sperăm ca Academia Română al cărui membru a fost peste o jumătate de veac, să inițieze un proiect care să ducă la tipărirea unei ediții complete a operei lui Simion Mehedinți. S-ar vedea atunci adevărata lui statură ştiințifică şi morală. Viața şi opera sa ar fi o stea polară care ne-ar călăuzi în drumul tot mai alambicat al lumii de azi.

Costică NEAGU

[1] S. Mehedinți – *Către prietenii din Partidul conservator*, în: Duminica poporului, anul IV, nr. 12 din 30 noiembrie, 1919, pp. 1-2.

Memoriei fondatorului
Societății Geografice Române,
Regele Carol I
şi
Întregitorului Daciei,
Regele Ferdinand I,
eternă pietate.

I. ***ANTROPOGEOGRAFIA*** *cercetează influența mediului geografic* (atmosfera, hidrosfera, litosfera, biosfera) *asupra omului, precum şi reacțiunea sa asupra mediului* (cele patru învelişuri planetare).

Rezultatul acestui studiu general şi analitic trebuie să fie descrierea regiunilor naturale, unde se împletesc acțiuni şi reacțiuni asemănătoare. astfel de descrieri constituie antropogeografia sintetică sau regională.

II. ***ETNOGRAFIA*** *cercetează influența mediului geografic* (atmosfera, hidrosfera, litosfera, biosfera) *asupra grupărilor etnice, precum şi reacțiunile acestor grupări asupra mediului geografic însemnând adaptarea tehnică* (civilizația) *şi cea psihică* (cultura).

P R E F A Ț Ă

A face din o sută de cărți, o sută una, repetând în altă ordine ceea ce se află la alții, e muncă zadarnică, muncă de milă şi de silă.

O catedră universitară, înființată pentru întâia dată, are, vrând-nevrând, şi menirea, întrucâtva, misionară, de a crea un mediu de cugetare ştiințifică împrejurul disciplinei respective.

La începutul acestui secol, când s-a ivit geografia printre studiile universitare, situația era limpede: bibliotecile mărturisesc că nu existau la noi, lucrări geografice, nici bune, nici rele. Literatura geografică se mărginea la cărțile de şcoală, înşiruire de nume şi numere, ori dicționare județene, scrise, de obicei, de revizori şcolari şi alți autori de ocazie.

Sarcina cea dintâi era, se-nțelege, prefacerea materialului didactic, dând studiului geografic alt caracter decât cel mnemotehnic. Cum a fost împlinită această datorie se poate constata comparând cărțile şcolarilor de azi cu cele de odinioară.

A doua sarcină era orientarea tineretului spre geografie, ca ştiință. Terra arată în ce fel, cea dintâi catedră de geografie a căutat să înfățişeze această ramură de studii în România. Împrejurarea că reviste străine au apreciat favorabil acea lucrare, unele exprimând chiar dorința de a o vedea tradusă într-o limbă de circulație mai întinsă decât limba română, e o dovadă că în mediul ştiințific din țara noastră, am văzut geografia cu ochii noştri, nu cu ochii altora. În orice caz, un mediu de cugetare geografică există azi şi la noi, dovadă numărul considerabil al colaboratorilor la Buletinul Societății Române Regale de Geografie şi nivelul de azi al acestei publicații, față de ce era în trecut.

A treia sarcină era lămurirea cugetelor cu privire la etnografie, o ramură de studii şi mai puțin pozitivată decât geografia.

Ethnos încearcă acum să împlinească şi această lacună. În volumul întâi, prezentăm numai ,,Civilizația" omenirii. La sfârşitul vol. al II-lea, destinat ,,Culturii", se vor arăta concluziile generale la care am ajuns. Până atunci, cititorul va putea găsi în ,,Coordonate etnografice: [civilizația şi cultura]", apărută în publicațiile Academiei Române, punctul nostru de vedere, indicând în treacăt şi în alte lucrări: *Caracterizarea etnografică a unui popor prin munca şi uneltele sale*, *Le pays et le peuple roumain* şi *România* care, deşi lucrare cu ca-

racter didactic, are o sumă de paranteze antropogeografice şi etnografice, fiind cea dintâi încercare de a prezenta măcar cât de sumar, legătura dintre *pământul* şi *neamul* românesc.

Cu Ethnos, sarcina universitară a profesorului e încheiată, rămânând timpul disponibil numai pentru lucrări de interes personal. Ar fi fost cu putinţă şi o altă atitudine: realizarea unor lucrări cu subiecte mărginite (*Păstoria la români*, un fenomen foarte aproape de intuiţia autorului, încă din copilărie sau *Ţărmul Mării noastre*, un subiect tot aşa de ademenitor şi de interes nu numai pentru geograf, antropogeograf şi etnograf, dar şi pentru istorie şi geopolitică).

Dacă timpul va permite, munca anilor viitori va fi îndreptată în direcţia aceasta, precum şi spre o *Metodică a geografiei*, ca o firească aplicare a celor cuprinse în *Terra*. Dar şi în lucrurile omeneşti este o ierarhie inevitabilă: întâi privirea analitică a faptelor (Terra şi Ethnos), apoi încercările de sinteză, adică descrieri de caracter regional. Şi mai era la mijloc şi-o altă consideraţie. Autorul s-a condus în viaţă după o regulă pe care, bună sau rea o mărturiseşte fără înconjur: să facă totdeauna ceea ce rămânea nefăcut sau era nesimpatic altora.

Material mărunt poate aduna şi un tânăr începător, cum dovedesc încercările din Anuarul de geografie şi antropogeografie, din Anuarul Societăţii ,,Soveja" şi altele de acest fel, dar materialele se îngrămădesc atât şi se învechesc atât de iute, încât chiar şi enorma erudiţie înşirată de Humboldt[1] în Cosmos, este astăzi un simplu document istoric, atât de grabnic lucrarea timpului aruncă în uitare materialele mai vechi.

Iată de ce atenţia autorului s-a îndreptat îndeosebi spre cele două lucrări cu caracter mai durabil: *Terra* şi *Ethnos*, socotindu-le mai necesare pentru crearea unui mediu de cugetare geografică, la noi. Dacă punctul său de vedere a fost just sau nu, asta o vor hotărî urmaşii mai depărtaţi. În orice caz, dreptatea cere ca să judeci pe cineva după ceea ce a făcut, nu după ceea ce n-a socotit necesar să facă.

Pentru cel care a inaugurat Cursul de geografie în Universitatea noastră, un lucru a fost clar chiar de la început: *focul nu arde cu un singur lemn, ci trebuie mai multe*. De aceea, chiar după cea dintâi serie de studenţi, ştiind că ,,nimeni n-are contract cu viaţa", a îndemnat pe cei mai vioi dintre tinerii geografi, să treacă şi peste graniţe şi să facă posibilă şi adunarea altor materiale.

Azi mediul de cugetare geografică este. Lucrători sunt destui, aşa că putem privi viitorul studiilor despre pământul şi poporul român cu deplină încredere.

[1] *Humboldt, Alexander* (1769-1859), naturalist, geograf şi călător german. A fundamentat geografia ca ştiinţă. A stabilit zonalitatea, pe verticală, a vegetaţiei şi a introdus noţiunea de *izotermă*. În lucrarea sa „Cosmos" (5 vol. 1845-1862), a încercat să redea imaginea fizică a lumii, interdependenţa complexă a fenomenelor fizico-geografice şi repartiţia lor pe Pământ. [n.e.]

Cadrul indicat în Terra şi Ethnos înlesneşte oricăruia să-şi aleagă chiar din cel dintâi an de universitate, locul de muncă şi să-şi dea seama de însemnătatea relativă a problemelor, ceea ce la începutul acestui secol nu era cu putință, nu numai la noi, dar nici aiurea. *noiembrie 1927*

INTRODUCERE

Studiul omenirii, din punct de vedere geografic şi etnografic, a avut parte în secolul trecut de ajutorul unor savanţi de mâna întâi. Totuşi, operele lor au lăsat o impresie de nestabilitate, fiindcă lipsea acelei epoci o concepţie destul de clară cu privire la adunarea şi sistematizarea materialului antropologic şi etnografic. Teoriile lui Lamarck şi Darwin abia se iviseră, preistoria era încă în faşă, iar muzee etnografice nu existau mai pe nicăieri. Aşa se face că opera lui Th. Waitz - *Anthropologie der Naturvölker* (1859), e aproape uitată; numeroasele scrieri ale lui Adolf Bastian[1], cercetător multilateral şi organizator al celui dintâi mare muzeu etnografic (Völkerkundemuseum) au rămas în mintea urmaşilor ca un fel de nebuloasă.

Din fericire, Fr. Ratzel[2] a izbutit să scoată măcar antropogeografia din ceaţa teleologiei lui Carl Ritter, dându-i o bază analitică pozitivă. Însă şi el a păşit la început destul de nesigur. Prima închegare a operei sale principale (*Anthropogeographie, oder Anwendung der Erdkunde auf die Geschichte*, 1882), nu i s-a părut mulţumitoare, de aceea, după un deceniu, a completat-o, adăugându-i o parte nouă, prin care priveşte omenirea mai ales în latura ei dinamică (*die geographische Verbreitung der Menschen*, 1891).

Cu fireasca sa sinceritate, vestitul antropogeograf şi etnograf mărturiseşte răspicat că dintâi nici nu-i venise în gând că va mai scrie ,,o altă carte asupra aceluiaşi subiect". Conturul problemelor s-a lărgit şi s-a precizat încetul cu încetul, ţinând prelegeri la universitate. La început, unele probleme îi apăruseră atât de ,,puţin accesibile, încât nu putea să fie vorba decât de oarecari schiţări din care abia mai târziu să se poată ridica o construcţie ştiinţifică". ,,Experienţa însă mi-a dovedit, zice el, că sunt în ştiinţă probleme pe care le poţi scoate mai iute la capăt, dacă le cuprinzi cu ochii dintr-o dată şi le prelucrezi în totalitatea lor, în loc să le desparţi bucată cu bucată".

[1] *Bastian, Adolf* (1826-1905), etnolog german, promotorul teoriei potrivit căreia asemănările, de fond, între unele creaţii folclorice, se explică prin baza psihologică comună a omenirii. S. Mehedinţi a audiat cursurile lui A.. Bastian la Leipzig, predând apoi şi etnografia la Universitatea din Bucureşti. [n. e.];

[2] *Ratzel, Friedrich* (1844-1904), etnograf şi geograf german. A fondat antropogeografia şi a pus bazele geopoliticii. A fost profesorul şi mentorul lui S. Mehedinţi, cu care acesta şi-a pregătit teza de doctorat ,,Inducţia cartografică", susţinută la Universitatea din Lepzig în, 1990.

Totuşi, ca precauţie că nu va greşi drumul şi ca să-şi asigure o informaţie cât mai felurită despre omenire ca parte a biosferei, Ratzel a întreprins o vastă descriere a tuturor neamurilor pământului pe care a rezumat-o în opera sa *Völkerkunde* (3 vol. 1885-1888).

Astfel, în pragul secolului de faţă, cercetătorii puteau avea o perspectivă cu mult mai largă şi mai clară asupra tuturor ramurilor omenirii. Îndeosebi, H Schurz, prea de timpuriu răpit ştiinţei, reprezenta, între urmaşii lui Ratzel, o mare speranţă pentru o închegare tot mai sistematică a etnografiei ca ştiinţă.

Dar cu toată munca atâtor oameni de ştiinţă, etnografia este încă atât de puţin pozitivată, încât nici măcar noţiuni curente ca: popor, naţiune, civilizaţie, cultură, păstorie, transhumanţă, nomadism etc., etc., nu sunt destul de clar definite, măcar că ele se întâlnesc în fiecare moment în scrisul geografilor, etnografilor, istoricilor, arheologilor, sociologilor şi a tuturor oamenilor de cultură.

Nu demult, s-a simţit nevoia unor dezbateri contradictorii la care au luat parte savanţi din mai multe ţări, spre a stabili un *consens* asupra câtorva termeni. Dar rezultatul discuţiilor din ,,Centre internaţional de synhèse" a fost departe de a ne oferi precizia aşteptată.

Civilizaţia, de exemplu, a căpătat definiţii ca aceasta: ,,un minimum de ştiinţă, de artă, de ordine şi de virtute"[1].

Tot din concluziile acelor dezbateri, aflăm că ,,istoria se urcă până dincoace de începuturile artei, ale ştiinţei şi ordinei, iar obiectul ei este civilizaţia, în sensul cel mai larg posibil".

Se poate mai penibilă lipsă de precizie? Asta dovedeşte că, în ce priveşte studiul ştiinţific al omenirii, ne aflăm încă în faza provizoratului chiar în chestiile fundamentale. De aceea, într-o comunicare la Academia Română, am tratat pe scurt problema privitoare la ,,Coordonatele etnografice: civilizaţia şi cultura", arătând în treacăt liniile arhitectonice pe care trebuie să le urmărim în adunarea, cernerea şi sistematizarea materialului etnografic[2].

În *Ethnos*, ca împlinire la *Terra*, vom face încercarea de a prezenta, măcar în linii mari, întregul cadru al ştiinţei noastre, pentru a servi drept introducere la studiul omenirii, ca parte a biosferei, deoarece problema mai îngustă a antropogeografiei a fost reluată de mai multe ori, după Ratzel.

Spre deosebire de *Terra*, lucrarea de faţă nu va prezenta multă bibliografie[3]. Orice carte ajunge, cu timpul, veche şi nu e nimic mai trist decât să urmăreşti în cărţi vechi, notiţe învechite. În *Terra*, citările trebuia să fie mai numeroase,

[1] *Civilisation, le mot et l'idée*, deuxième fascicule. Disscussions de la première semaine internationale de synthèse, Paris, 1930, p. 143;

[2] S. Mehedinţi - *Coordonate etnografice*, Bucureşti, 1928;

[3] *Notă*: Vom face excepţie pentru operele cu oarecare originalitate şi pentru marii exploratori ale căror povestiri păstrează o valoare durabilă.

fiindcă acolo se cerceta şi evoluţia ideilor geografice. De data aceasta, spre a nu spori prea mult volumul lucrării, bibliografia a fost redusă la ceea ce mi s-a părut indispensabil.

Cu toate că etnografia s-a ivit încă de la Herodot, alături de istorie şi geografie, dar înfiriparea ei ca ştiinţă pozitivă este prea nouă, pentru ca să fie nevoie de a ne arunca des privirile în trecut.

Pentru ca un tânăr să se apropie de ramura unei ştiinţe e nevoie să simtă întâi însemnătatea ei, iar pentru aceasta trebuie să cuprindă cu ochii tot orizontul acelei ştiinţe, s-o vadă, nu ca pe un bazar, care uluieşte privirile, ci ca pe un sistem care îndeamnă la cugetare.

A face din 100 de cărţi încă una, repetând în altă ordine ceea ce s-a spus de alţii, este o muncă zadarnică, vrednică de milă şi de silă. De aceea, în loc de a ne opri la probleme parţiale în legătură cu neamul românesc (luncă, deltă, dune, lacuri glaciare…) sau la cercetarea unor fapte etnografice (casă, vestmânt, hrană, păstorie etc), iniţiatorul cursului de etnografie a crezut că e mai potrivit să împartă munca expeditivă [cercetare, documentare pe teren n.e.], păstrând pentru sine sarcina care cere o concentrare asupra problemelor mai abstracte ale unor ştiinţe, aflate încă în prima linie. În linia de luptă, e nevoie de toate armele, dar un rol de căpetenie îl au ofiţerii de stat major de la care porneşte planul general al tuturor mişcărilor unei armate. Cam aşa e şi în ştiinţă.

Scopul final e ceea ce interesează, iar nevoia cea dintâi e să dăm geografiei şi etnografiei locul cuvenit între alte ştiinţe care se bucură de prestigiul tradiţiei.

Îndeosebi, Ethnos va putea servi la introducerea în cercetarea omenirii, nu numai pentru antropogeograf şi etnograf, dar şi pentru istorici, arheologii - din ramura preistoriei -, pentru sociologi, pedagogi, economişti şi alţi cercetători ai problemelor privitoare la omenire.

Dorinţa autorului a fost să publice dintr-o dată întreaga lucrare. Inaugurarea Muzeului de Etnografie şi faptul că materialul etnografic privitor la români, se risipeşte prea iute, ne-a îndemnat să dăm tiparului deocamdată volumul întâi care priveşte tehnica materială sau ,,Civilizaţia".

Cine compară muzeele şi colecţiile etnografice ştie cât de păgubitoare este lipsa de orientare a celor care nu ştiu în ce ordine şi în ce scop, cum să adune şi în ce fel să întrebuinţeze materialul monografic adunat, spre a fi, cu adevărat, util ştiinţei.

A). OMENIREA CA PARTE A BIOSFEREI

Omenirea este formaţia biogeografică cea mai însemnată; omul este reactivul cel mai energic al planetei.

Omenirea este o parte însemnată a biosferei. Deşi despărţirea în două regnuri nu poate fi categorică, deosebim totuşi *Vegetaţia* de *Animalitate*, iar din aceasta din ur-mă despărţim *Omenirea* ca o formaţie biogeografică aparte. Omul e cel mai *cosmopolit* dintre toate animalele superioare, reprezintă *masa* cea mai mare şi e modelatorul cel mai energic al biosferei:

A. Omul influenţează *compoziţia*, *umezeala* (ploile) şi *temperatura* atmosferei;

B. Omul modifică hotarul dintre *Uscat* şi *Ape*; schimbă *cursul râurilor*; usucă lacuri şi creează altele; intervine nu numai în *circulaţia apelor* de pe uscat, dar şi a celor subterane;

C. Omul modifică *fizionomia litosferei*; răscoleşte solul prin agricultură şi îl minează prin tăierea *pădurilor*, tăierea *istmurilor*, străpungerea *munţilor*, rectificarea *ţărmurilor*, colmatarea *văilor*, fixarea *dunelor* etc.;

D. Învelişul organic al planetei e modelat de mâinile omului aproape în toată întinderea lui; unele specii au fost nimicite, altele multiplicate şi amestecate.

Planeta e din ce în ce mai umanizată. E legitim ca omenirea să formeze obiectul de studiu al unor discipline descriptive ca *antropologia*, *antropogeografia* şi *etnografia*.

Omenirea este o parte a biosferei. Dacă învelişul organic este studiat de geograf, mai este oare nevoie să despărţim pe om de restul animalităţii, spre a-l studia ca formaţie biogeografică deosebită?

La prima vedere, biosfera ne apare ca o unitate destul de bine individualizată şi relativ omogenă. Deosebirea dintre plante şi animale nu mai este atât de justificată ca în trecut. Se afirma odinioară că numai animalele se mişcă, iar plantele sunt fixate în scoarţa pământului, că numai animalele au sensibilitate, că ele inspiră oxigen pe când, pe când plantele au nevoie de acid carbonic şi că animalele nu pot face celuloză, ca plantele.

Realitatea ne arată altceva: animale fixate locului ca şi plantele (coralii seamănă cu o vegetaţie submarină), iar unele plante călătoresc pe distanţe considerabile, apoi din nou îşi înfig rădăcinile în pământ (rosa ierichonulum). În ce priveşte respiraţia ea are nevoie, în unele împrejurări, de acelaşi gaz pentru

plante ca şi pentru animale, în sfârşit, celuloza se formează şi în corpul unor animale (artropode, tunicate).

Prin urmare, cezura [împărțirea] pe care o proiectam, de obicei, peste lumea organică nu este atât de întemeiată, pe cât ni se pare. Învelişul viu al planetei poate fi considerat ca ceva unitar, iar termenul hibrid - zoofite - ne arată că există o zonă unde deosebirea dintre plante şi animale este destul de nesigură, aşa încât botaniştii şi zoologii nu mai ştiu cum să-şi împartă materialul de studiat. Asocierile organismelor sunt uneori nu se poate mai intime. Un grup însemnat de talofite nu-s altceva decât o alipire dintre alge şi ciuperci. Grație clorofilei, alga asimilează pentru ciupercă, iar ciuperca dă algei substanța pe care o extrage din sol sau din scoarța arborilor şi o apără de uscăciune, iar la rândul lor aceste organisme compuse servesc de suport vieții animale. Aşadar, diviziunile noastre în țesutul biosferei sunt simple categorii abstracte.

S-ar putea spune că viața se rezumă în celula umplută cu protoplasmă, iar biosfera este pătura organică, unde energia cosmică, împrumutată din razele soarelui, transformă mereu materia neorganică în materie vie, procedând prin tranziții foarte fine[1].

Totuşi practic vorbind, despărțirea dintre *vegetație* şi *animalitate* este utilă studiului. Botanica, zoologia sunt ştiințe deosebite, consacrate prin tradiție. Se ridică însă o mare întrebare: dacă biogeograful priveşte odată toată vegetația şi toată animalitatea biosferei, mai este nevoie să depărtăm pe om de celelalte grupări animale, spre a-l cerceta ca unitate biogeografică aparte?

Răspunsul poate fi afirmativ, pe temeiul următoarelor considerente: 1). Între toate animalele superioare, omul este cel mai răspândit pe toată suprafața planetei, este, cu alte cuvinte, *cosmopolit*. Atât în sens orizontal, cât şi în sens vertical, s-a întins mai mult decât orice altă vietate. Pe când celelalte viețuitoare sunt legate de o anumită zonă climatică, omul s-a întins în amândouă emisferele, de la un Pol până la celălalt. Poate trăi fără foc şi în regiuni unde termometrul coboară până la -50°[2]. [Poate trăi] şi în pustiuri calde, unde temperatura atinge uneori 70°. La tropice, poate umbla cu pielea goală şi priveşte fără primejdie soarele. Trăieşte şi aproape de nivelul mărilor calde şi reci, şi pe cele mai înalte podişuri, la al căror aer rar s-a acomodat, s-a acomodat prin lărgirea toracelui. Ba, în timpul din urmă, a putut pătrunde şi în stratosferă, suindu-se mai sus decât orice vietate, iar în scoarța pământului s-a putut coborî în mine până la 1500 de m, adică mai jos decât toate organismele ce s-au putut deprinde cu întunericul peşterilor; 2). Nu numai prin vasta lor răspândire, dar şi prin

[1] W. Vernadski – *La biosphère*, Paris, 1929, p. 30 şi urm.

[2] *Rasmussen* [Rasmussen, Knud Iohan Victor (1879-1933), explorator polar danez. A participat la expedițiile daneze din Groenlanda din: 1902-1904,1906-1908, 1909 şi 19010-1911 şi la alte expediții polare între 1912 şi 1933 [n. e.].

numărul indivizilor, specia colectivă *homo sapiens* ocupă o situație excepțională pe pământ. Lungă, foarte lungă vreme, omul rămăsese oarecum pitit, ca să nu zicem pierdut în gloata animalității. În pădurile ecuatoriale, el pare chiar şi azi, absent. De asemenea, şi în cele boreale. Dar după ce tehnica (unealta) l-a ajutat să se despartă de restul animalității, el s-a înmulțit în aşa măsură, încât formează în unele zone privilegiate, aglomerări considerabile. Astfel, în regiunile cu musoni, îndeosebi în răsăritul şi în sudul Asiei, precum şi împrejurul celor 3 mediterane, care despart continentele nordice de cele sudice, îndesirea a crescut, cu timpul, atât de mult, încât s-a ajuns la îngrădiri de milioane pe un petic de pământ. Îndesirea aceasta a crescut şi în zona tropicală. Londra şi New York-ul cu împrejurimile lor sunt adevărate furnicare omeneşti. Oraşele ,,milionare" mase de viețuitoare pe care nici o vietate nu le-a atins până astăzi. Toate animalele sălbatice, la un loc, probabil că nu ajung la 100 de milioane, apoi numărul lor scade mereu. Cele domestice, din contra, au fost sporite de om, dar nu trec mult peste un miliard şi sufăr variații însemnate, omenirea fiind încă de pe acum, o masă de aproape 2 miliarde. După Woeikof, numai în zona dintre 15° latitudine nordică şi 15° latitudine sudică vor putea trăi vreo 10 miliarde, iar dacă mai adăugăm încă 10-15 miliarde pentru regiunile temperate, este evident că gloata omenească va căpăta un loc cu totul proeminent față de restul întregii animalități.

Sporul de 1 miliard, numai în ultimul secol, este o dovadă pipăită, de cât de accelerată este progresia speciei umane. Într-un singur deceniu deficitul de 13 milioane lăsat de Războiul Mondial, a fost repede acoperit.

Oricum ar fi viitorul, în prezent constatăm că specia umană este în plină ofensivă numerică, iar animalele mari, sălbatice - mai ales cele primejdioase omului - sunt în grabnică descreştere. În paleolitic, regiunea arctică, prelungită pe atunci până în Pirinei, era plină de animale gigantice care au pierit în totalitate, rămânând doar chipul lor desenat în peşteri. Leul se află încă în timpurile istorice în Grecia şi în Asia Mică. Elefantul, vânat de regii asirieni în valea de sus a Eufratului[1], a pierit şi el din aceste regiuni, iar sub ochii noştri, au pierit cirezile imense de bizoni ale preeriilor americane, făcând loc agriculturii. Aşadar, şi în număr global, şi ca desime relativă, primatul speciei umane în mijlocul animalității, este vădit. Chiar zoologic vorbind, omul este stăpânul planetei; 3). Alături de răspândirea cosmopolită, de număr, omul ocupă un loc excepțional şi prin energia cu care a intervenit şi intervine în modificarea planetei: a). Să începem cu atmosfera. S-ar părea că față de imensitatea oceanului de aer şi de mobilitatea lui, ființa omenească nu poate modifica mai cu

[1] G. P. Marsh – *The earth as modified by human action*, New York, 1898, p. 34, p. 89 şi următoarele.

nimic acest înveliş planetar. Totuşi, acţiunea omenească se simte chiar şi asupra atmosferei. Astfel, compoziţia aerului poate fi schimbată în ce priveşte compoziţia elementelor gazoase. care formează amestecul numit ,,aer atmosferic". E lucru cunoscut că CO^2 joacă un rol foarte însemnat, deoarece împiedică răcirea prea repede a pământului, prin iradiere.

S-a calculat că, dacă ar pieri tot CO^2 din atmosferă, temperatura medie ar scădea cu 21°, ceea ce ar avea ca urmare pieirea cele mai mari părţi din biosferă. Din contra, dacă s-ar îndoi cantitatea CO^2, temperatura medie s-ar urca cu vreo 4°, ceea ce ar aduce întinderea vegetaţiei până aproape de Pol, şi o altă distribuire a formaţiilor organice - vegetale, dar şi animale. Prin urmare, nu poate fi fără însemnătate pentru evoluţia planetei, creşterea enormelor cantităţi de cărbune şi de petrol, care sporesc acidul carbonic în atmosferă.

Pe la sfârşitul secolului trecut (1890), se ardea câte o tonă de cărbuni pentru fiecare km^2 din faţa planetei, acum se ard anual peste un miliard de tone, iar proporţia acidului carbonic, în unele regiuni, a crescut cu 10%. aşadar, omul poate influenţa până şi un raport atât de esenţial cum e cel dintre gazele importante ale atmosferei[1].

Nu numai indirect prin arderea unor combustibili necesari industriei, ci şi prin actul respiraţiei, omul poate schimba compoziţia învelişului gazos al planetei. Un individ, în timp de 1 an, produce 250-300 kg acid carbonic. Dacă ţinem seama numai de cifra actuală a populaţiei umane, constatăm că se produce în fiecare an un prisos de $^1/_5$ bilion de kg, din acest gaz, faţă de ce producea respiraţia întregii omeniri acum 100 de ani. Dacă numărul oamenilor va creşte cu mai multe miliarde, simplul act al respirării va avea o influenţă considerabilă asupra compoziţiei atmosferei.

Tot aşa poate omul schimba compoziţia şi cu privire la cantitatea de abur. El poate usca aerul unei regiuni, nimicind pădurile sau, din contra, poate spori umezeala plantând păduri unde nu erau, ori făcând lacuri artificiale. S. U. A. au plănuit, în anii din urmă, ivirea unei păduri de 1500 km lungime pentru a combate seceta câmpiei de la apus de Mississippi. S-a observat apoi că întinsele orezării din China şi din sudul Asiei dau aerului atâta umezeală, în lunile de vară, încât ploile se prelungesc până spre toamnă, chiar după ce încetează musonul.

O altă urmare a intervenţiei omului este schimbarea *temperaturii.* Italia despuiată azi de păduri, este în timpul verii mai dogorită de cum era la începutul epocii istorice, când pădurile umbroase de fag se coborau până la ţărmul Siciliei. Tot aşa tundrele prelungesc frigul până în primăvară. Când vor fi drenate, solul liberat de apa şi de gheaţa iernilor, se va încălzi repede la începutul primăverii,

[1] Gr. Arrhenius - *Das Werden der Welten*, Leipzig, 1907, pp. 49 şi 57.

iar atmosfera mai căldicică va permite o deşteptare mai timpurie a plantelor şi chiar o altă formaţie vegetală de caracter mai meridional.

b). Dacă ne întoarcem ochii spre hidrosferă, vedem că şi ea este supusă influenţei omului.

Mai întâi, fiinţa omenească a îndrăznit să schimbe, pe alocuri, hotarul dintre ocean şi uscat. Ţărmul Olandei este un caz antropogeografic cunoscut de toţi: ,,*Deus mare, Batarus litora facit*". În adevăr, pe timpul romanilor era aici o vastă regiune de mlaştini. Încetul cu încetul, bălţile au fost secate şi chiar marea a fost împinsă îndărăt. Mai ales în sec. al XVI-lea, lucrările de îndiguire au căpătat proporţii considerabile. S-au făcut diguri de 30 de metri grosime, apărate cu stânci enorme, puse în faţa valurilor. Pe unde batarii prindeau peşte odinioară cu eschimoşii, strecurându-se printre bălţoace, după fiecare reflux, astăzi se întinde o adevărată grădină. Ţinutul întreg e străbătut de canale pentru scurgerea apei şi e acoperit cu diguri pentru apărarea holdelor.

Olanda a fost comparată de unii cu o rodie, în care desimea sâmburilor reprezintă mulţimea holdelor bine apărate contra valurilor. Apoi tot ca o modificare a hotarului dintre uscat şi ocean, putem considera şi canalele de unire între unele mări şi oceane.

Se înţelege că influenţa omului asupra apelor care curg pe faţa uscatului e şi mai adâncă. O mulţime de râuri şi râuleţe curg azi în albii artificiale. Ems şi Weser se terminau, pe timpul romanilor, în nişte delte[1]. Azi au estuare create de mâna omului. Rinul, în regiunea mijlocie, este cu totul rectificat. Dunărea, Elba, Vistula, Oderul nu mai sunt cele de odinioară. Tot aşa, râurile Angliei şi ale Franţei. Pentru nevoile negoţului sau ale industriei, cursul lor a fost schimbat, s-au săpat canale, volumul apelor, aici a crescut, dincolo a scăzut. Gieg şi Fulda erau în Evul Mediu navigabile. Unde Carol cel Mare mergea cu luntrea[2], azi curg nişte pârâiaşe. De asemenea, hidrografia Lombardiei este cu totul schimbată. Albia Padului a devenit, în multe părţi un canal artificial, iar unii afluenţi şi-au pierdut cu totul albia veche, deoarece apele necesare irigaţiei au fost abătute pe o reţea de mii de canale mărunte. Cu timpul, toată reţeaua hidrografică a continentelor va fi umanizată. Şi nu numai în Europa, ci pe toate continentele. Nilul, de pe acum, e în bună parte îndiguit. Tigrul, Eufratul, Indusul şi altele încep a căpăta un aspect nou. *Lacurile* au primit, de asemenea, numeroase schimbări. Unele au fost secate cu totul. ,,Marea de la Harlem", formată în sec. al XVI-lea din mai multe lacuri unite, a fost uscată în sec. al XIX-lea, iar acum Golful Zuidersee e pe cale să fie redus la o mică porţiune din ceea ce a fost odinioară. Cât despre bălţi şi lacurile mai mici, acelea au fost secate cu su-

[1] J. Wimmer - *Historische Landschaft*, 1885, p. 122 şi urm.;

[2] Bodo Knüll - *Historische Geographie Deutschlands iris Mittelalter*, Breslau, 1903, p. 21.

tele. Numai în Cantonul Zürich, de la 1667 până azi, din 149 de lacuri, au pierit 73, iar altele sunt pe cale să dispară sub ochii noştri. Galilei credea că Valchiano va fi veşnic o mlaştină. Azi e cu totul asanată, iar mlaştinile pontice, spaima de secole a Italiei au fost învinse de tehnica umană, care le-a transformat în regiuni fertile. În alte părţi, din contra, omul a creat lacuri unde nu existau mai înainte. În sudul Indiei s-a făcut un lac cât al Genevei. În Urali s-au creat mai multe lacuri de mărimea lacurilor mijlocii din Elveţia. În America, prin abaterea lui [Fluviului] Colorado, s-a născut un imens lac în mijlocul pustiului. Cât priveşte numărul lacurilor de baraj, născute pentru interesele industriei electrice, va spori necontenit. La mijlocul munţilor, la înălţimi mari, în văile părăsite de gheţari, tehnica modernă a creat lacuri de dimensiuni considerabile. Şi nu numai pe faţa pământului, ci şi sub scoarţă, omul intervine în captarea apelor şi modificarea circulaţiei lor. În Sahara, unele vine de apă sunt urmărite zeci de km pe sub pământ în aşa numitele ***fuggaros***[1]. Prin urmare, nu e greu de prevăzut timpul, când cele mai multe ape continentale vor circula pe o reţea de canale şi albii modelate de mâna omului.

c). Trecând la litosferă, găsim şi aici modificări tot atât de considerabile: istmuri tăiate, munţi străbătuţi de tuneluri, dune fixate, ţărmuri modificate şi întărite etc. Însă cea mai însemnată dintre toate, este modificare solului în vederea agriculturii, însoţită uneori de ruinarea suprafeţelor aplecate [în pantă]. arătura şi mai ales, prăşitul unor plante: porumb, vie, mută regulat, an cu an pătura de sol tot mai la vale, până ce scheletul dealului rămâne gol. Tot aşa scoaterea cărbunilor şi a sării din subsol, dă naştere uneori la surpături care schimbă simţitor morfologia ţinutului respectiv. Dar şi mai însemnată este influenţa asupra litosferei, adică prin tăierea pădurilor, care lasă tot solul pradă apelor şi dă naştere unui relief nou, cu totul sălbatic. Ţările dimprejurul Mediteranei sunt un exemplu clasic. În Alpii de miazăzi numai în trei secole (1470-1776), trei pătrimi din ogoare au pierit. Pe o întindere de 10.000 km² se mai găseşte azi o singură aşezare omenească cu o populaţie ce trece 2000 de suflete. De altfel, nu numai în ţările muntoase, dar şi în regiunile colinare, nimicirea pădurilor duce repede la minarea scoarţei. Cifrele următoare pot dovedi uşor marea deosebire de eroziune a apelor într-un ţinut acoperit cu vegetaţie şi altul rămas descoperit.

	cu vegetaţie			fără vegetaţie		
înclinare	10°	20°	30°	10°	20°	30°
sediment	13,9gr	41,6gr	50,8gr	834gr	2638gr	3104gr

Se vede lămurit că în ţinutul neacoperit de vegetaţie, apele pot fura uscatului de 60 de ori mai multe sedimente decât în regiunile apărate de vegetaţie. Efectele asupra solului sunt uneori grozave. Ele se manifestă nu numai în scă-

[1] E. F. Gautier – *Le Sahara*, Paris, 1928, p. 198 şi urm.

derea agriculturii,dar şi în îngreunarea circulației. În Gubernia Simbirsk, pe malul drept al Fluviului Volga, în 1860 erau numai 2 poduri. În 1892, în urma tăierii pădurilor eroziunea a fost atât de puternică, încât a trebuit să se facă 46 de poduri peste pâraiele născute în acel răstimp. Îndeosebi regiunile cu löss sunt cele mai repede mânate.

România deluroasă dintre Siret şi Nistru, oferă o mulțime de cazuri, dar exemplul cel mai clar îl oferă China nordică. De vreo 4000 de ani de când circulația a sporit, iar populația s-a îndesit, Huang-Ho a devenit tot mai galben din cauza lössului spălat de pe dealurile lipsite de vegetație. Albia a fost, de mai multe ori, atât de potmolită, încât fluviul s-a revărsat, pustiind regiuni foarte întinse şi înecând milioane de oameni. Cea din urmă schimbare a mutat gura Fluviului Galben cu 8° latitudine, ca şi cum Dunărea ar părăsi Marea Neagră, spre a se vărsa în Baltica. Richthofen a descris în chip, nu se poate mai impresionant, ruina ținutului acoperit cu löss[1]. Uneori omul se foloseşte de ruină. Valchiana, socotit de Galilei ca o mlaştină eternă, a fost acoperit pe o întindere de 20.000 de ha cu o pătură de 2-3 m grosime adusă numai de pe coastele vecine. Alteori, imprudența omenească dezlănțuie nu numai puterea apelor, dar şi pe cea a râurilor. La gura Niprului, în epoca lui Herodot erau păduri mari. În timpurile din urmă, s-au ivit nisipuri zburătoare care, în lunile de vară, acoperă calea ferată, întocmai cum fac troienele de zăpadă peste iarnă.

d). În fine, dacă trecem la *biosferă*, influența omului a atins dimensiuni, în adevăr, planetare. Acum vreo 2000 de ani, Europa de mijloc şi de nord, aşa cum se vede din descrierile lui Tacit, se asemăna cu unele ținuturi triste din Siberia şi Canada. Vaste păduri întrerupte de mlaştini şi de râuri sălbatice, se întindeau din Atlantic până în taigaua siberiană. Astăzi, începând cu pădurile semănate de mâna omului şi sfârşind cu nenumăratele ogoare de cereale şi legume, putem constata că aproape toată haina vegetală a continentului este opera silinței omeneşti.

Cartoful de pe podişurile Cordilierilor americani, a devenit de o însemnătate enormă pentru Europa. Cerealele Lumii Vechi au trecut peste ocean, căpătând acolo o răspândire mai mare decât în ținutul de origine. Ba unele plante s-au emancipat de robia anotimpurilor grație irigației, iar altele chiar şi din cauza căldurii şi a luminii. Soiuri de cereale selectate în Suedia, au putut fi aduse în țări mai sudice unde zilele de vară sunt mai scurte decât în Scandinavia, păstrându-şi, cu toate acestea, însuşirea de a se coace într-o perioadă mai scurtă de timp.

[1] F. von Richthofen – *Tagebücher aus China*, Berlin, 1909, vol. I - pp. 514-515, 528, 546, 562; II – 168, 288 ş.a.

Îndeosebi, pomii au călătorit precum şi vița-de-vie, plantată până spre nord în valea Rinului, chiar în Belgia, iar în Africa de sud, America şi Australia, ocupând suprafețe din ce în ce mai întinse. Încaltea țările Mediteranei au ajuns o grădină de aclimate. Portocalii, lămâii şi palmierii se întâlnesc aici cu măslinii, smochinii şi alți oaspeți ai unor țări mai depărtate.

Cât priveşte animalele, distribuirea lor a suferit schimbări şi mai grave. Multe dintre speciile sălbatice au pierit pentru totdeauna, ori s-au retras în regiuni mai ferit de ochii şi de mâna omului. Balenele care se arătau, cum spune Strabo, până lângă țărmurile Iberiei, au dispărut din toate mările vecine cu Europa. Abia dacă se mai găsesc în regiunile polare. Lupii şi râşii au pierit din Anglia şi sunt pe cale să dispară din tot apusul continentului european. Zimbrii au dispărut şi din răsăritul Europei, ca şi castorii, [care au devenit] neînsemnate relicve.

Putem spune că atât fauna, cât şi vegetația au fost remaniate, amestecându-se speciile, atât în latitudine, cât şi în longitudine, ca firele unei țesături, din ce în ce mai complicate. Este evident că selecția naturală n-a putut produce în timp de mii şi milioane de ani, schimbări atât de adânci în distribuirea maselor vegetale şi animale, câte a produs omul numai în câteva secole, de când tehnica i-a pus la îndemână puteri din ce în ce mai mari.

Astfel stând lucrurile, e uşor de închipuit că în viitor, omul va putea interveni şi mai energic în schimbarea raportului dintre cele patru învelişuri planetare. În special despre biosferă, putem afirma că, în curând, ea va căpăta un aspect tot atât de artificial ca şi distribuirea plantelor dintr-o grădină, adică va fi total ,,umanizată".

De aici rezultă o concluzie foarte importantă: nu numai că omul este, din punct de vedere biologic, cea din urmă verigă a seriei animale, dar el este, cu adevărat, stăpânul planetei, ,,reactivul" cel mai puternic.

Deci avem dreptul să considerăm formația biogeografică ,,omenire", ca o unitate de acelaşi ordin ca şi ,,vegetația" şi ,,animalitatea". Prin urmare, după cum *antropogeografia* şi *etnografia* s-au ivit ca tradiție literară încă din epoca lui Hippocrat şi Herodot, când ştiințele nu erau încă diferențiate destul, este legitim ca omenirea să devină azi obiectul de studiu al unor discipline din ce în ce mai speciale.

De partea pur somatică trebuie să se ocupe *antropologia*, adică ,,zoologia omului". De legătura dintre mediul fizic şi om se ocupă *antropogeografia*, iar de grupările etnice, aşa cum s-au diferențiat prin tehnica materială (civilizație) şi prin tehnica intelectuală (cultură) rămâne să se ocupe *etnografia*.

B). CONCEPŢIA DESPRE OMENIRE CA UNITATE BIOGEOGRAFICĂ

Omenirea n-a putut lua cunoştinţă despre unitatea sa biogeografică, până ce omul n-a fost privit hologeic, adică pe toată suprafaţa pământului.

Timp îndelungat, oamenii au trăit în orizonturi înguste şi fără legătură unele cu altele. Fiecare credea că reprezintă tipul adevărat al omenirii şi că ţara sa este în mijlocul pământului locuibil. Exista prejudecata că străinii sunt oameni inferiori, iar la marginea pământului trăiesc monştri. Unificarea orizontului (Columb, Magellan) *a făcut posibilă o concepţie mai exactă despre unitatea omenirii.*

Metafizica a ajutat şi ea ideii de unitate (Herder). *Cu Linné*[1] *şi Buffon a început concepţia pozitivă. Kant a adăugat argumente filosofice pentru a susţine unitatea genului omenesc. Blumenbach*[2] *a dat cea dintâi clasificare mai completă, Prichard adună documente spre a dovedi,* in concreto, *legătura dintre ramurile omenirii. Metode noi: paleontologia umană şi arheologia preistorică, monogenism şi poligenism, ologeneză.*

Cu toate că omenirea ocupa un loc atât de însemnat în economia planetei, ea şi-a dat seama târziu de individualitatea sa biogeografică. Azi când avem sub ochi atâtea hărţi care ne arată răspândirea omului pe pământ şi împărţirea după rase, limbi, confesiuni etc., ni se pare de la sine înţeles că omenirea formează o mare unitate, dar înfiriparea acestei concepţii a durat un timp foarte îndelungat.

Şi lucrul era firesc, dacă ne gândim că *vegetaţia* este o sumă de grupări de plante care se impun ochiului prin masivitatea şi stabilitatea lor: *păduri*, *stepe*, *tundre* etc. Totuşi până în secolul trecut, nimeni n-a fost în stare să arate pe un glob sau pe o hartă, conturul şi forma vestmântului vegetal care îmbracă planeta, iar în lipsa unei imagini exacte, geografii se mulţumeau cu imagini arbitrare. Anticii, de exemplu, îşi închipuiau că plantele sunt înşirate după latitudine, adică într-o ordine cvasigeometrică. Chiar un geograf atât de însemnat, ca Ptolemeu, credea că mărimea vieţuitoarelor scade progresiv de la Ecuator spre Poli şi că plantele arată gradul de latitudine, măcar că un alt geograf, Strabo, arătase

[1] *Linné, Carl von* (1707-1778), naturalist suedez. A elaborat clasificări ale plantelor şi animalelor, a introdus nomenclatura binară pentru desemnarea speciilor şi a denumit numeroase specii de plante şi animale, punând în ordine cunoştinţele acumulate până la el [n.e.].

[2] *Blumenbach, Johann Friedrich* (1752-1840), medic şi naturalist german. Unul dintre creatorii antropologiei. A pus bazele obiective ale clasificării raselor umane, după culoarea pielii şi forma capului şi a demonstrat unitatea de origine a speciei umane [n.e.].

cu un secol mai înainte că molidul dispare la răsărit de Don, ceea ce însemna că şi meridianele pot servi ca graniță a formațiilor vegetale[1].

Evul Mediu s-a mulțumit tot cu astfel de concepții naive. A trebuit să treacă mai multe secole până ce Humboldt[2] a scris ,,Die distributione geographica plantum" şi vestitele sale ,,*Tablouri ale naturii*", arătând pentru întâia oară, măcar în linii mari, poziția şi aspectul formațiilor vegetale mai însemnate: llanos, pampas, savane etc., adică toată haina vegetală a pământului.

Cu atât mai greu era să-şi închipuie cineva distribuirea maselor animale, ca unele ce nu sunt fixate de pământ sau a maselor omeneşti, tot atât de mişcătoare. De aceea, harta pe care s-a putut fixa, pentru întâia dată, conturul omenirii, ca formație biogeografică, apare abia în sec. al XIX-lea. Desenarea unei astfel de imagini presupunea să fie îndeplinite două condiții: mai întâi explorarea pământului întreg, apoi convingerea deplină că omenirea formează în adevăr, din punct de vedere zoologic, o unitate. Dar amândouă aceste postulate au fost îndeplinite în timpurile mai noi.

a). *Îngustimea orizontului*. Timp îndelungat, oamenii au trăit în grupări izolate care nu ştiau unele de altele. În 1928, John Ropp a găsit în cotul de nord-vest al Mării Barentz un trib eschimos care număra numai vreo 200 de suflete şi nici nu bănuia că ar mai fi şi alți oameni pe fața planetei[3]. Orizontul lor de zăpadă şi de gheață li se părea singurul pământ locuibil, iar restul planetei era un sloi de gheață pustie. Cu atât mai lesne puteau să aibă astfel de iluzii locuitorii insulelor. Unii polinezieni îşi închipuiau universul ca un cort circular: deasupra bolta cerului, iar dedesubt insula lor în mijlocul oceanului. Atâtea lumi câte ar-hipelaguri sau insule izolate. Dar nu numai pustietatea zăpezilor şi a valurilor oceanului puteau sugera astfel de imagini, ci şi imensitatea pădurilor ecua-toriale sau boreale. În mijlocul pădurii congoleze, erau granițe pustii pe o în-tindere de 500 km[4]. Chiar şi azi, papuaşii din Noua Guinee, trăiesc în văi veci-ne fără să se vadă unii cu alții[5]. Darwin povesteşte că fuegienii, din cauza mâ-lului râpos şi a pădurilor, trebuia să-şi mute sălaşul, servindu-se de nişte luntri în care apa pătrundea uşor. Totuşi, cu toată îngustimea locului, triburile căutau să se evite, lăsând între ele cât mai mult loc pustiu[6]. Putem afirma că obiceiul izolării a fost, la început, comun tuturor grupărilor omeneşti şi a durat şi după ce omenirea a atins o înaltă treaptă de civilizație şi cultură.

---

[1] Ptoli I, cap. 9 - Strabo XI, p. 7;

[2] *Alexander, Humboldt von* (1769-1859), naturalist, geograf şi călător german. A fundamentat geografia ca ştiință, a introdus noțiunea de *izotermă* [n. e.];

[3] M.J. Behleiden - *Studien*, Leipzig, 1855, p. 70;

[4] Fr. Ratzel - *Politische Geographie*, p. 459;

[5] H. Detzner - *Moeurs et coutumes des papous*, Paris, 1935, pp. 25, 32;

[6] Charles Darwin - *Voyage d'un naturaliste*, Paris, 1875, p. 235-237.

Filip, regele Macedoniei, pe când Aristotel scria opera sa Politica, a pus să se pustiească un vast ținut din regatul său, ca să se apere de năvălirea dardanilor, punând pustietatea ca hotar. Romanii tot aşa, căutau să pună între ei şi germani un spațiu gol cât mai larg. Acela era adevăratul limes, nu numai valurile de pământ şi turnurile de apărare, şi garnizoana. De altfel, până sub ochii noştri, Coreea a fost despărțită de China printr-o zonă pustie, având o lățime de 100 de km, în care nimeni n-avea voie să se aşeze.

De aceea, când e vorba, în unele documente vechi, de *Terra deserta*, în legătură cu anume colonizări în regiunile de graniță, expresia trebuie luată cu rezerva cuvenită. Aici nu e vorba de pustietate, ci numai de unele fâşii de pământ nelocuit. De astfel de *deserta* se vorbeşte şi în țările din Apusul Europei.

b). Prejudecăți regionale. din îngustimea orizontului etnic mai rezultă şi un alt mare neajuns: fiecare grupare omenească se consideră pe sine ca reprezentanta adevăratului tip al omenirii. De aici faptul atât de frecvent că numele diferitelor neamuri au înțelesul comun de ,,om". Eschimoşii se numesc între ei *inuit*, adică oameni. Totodată, fiecare crede că țara lui este aşezată la mijlocul pământului. Japonezii, cu toată apropierea arhipelagului lor de țărmul asiatic, socoteau că țara lor a fost cea dintâi creată de zei şi că stă în centru, la locul de cinste. Chinezii, de asemenea, numeau țara lor ,,împărăția din mijloc". Indienii la fel: desenau pământul ca pe o floare cu multe petale, reprezentând fiecare câte o țară, iar la mijloc sta India cu Muntele Meru - „buricul lumii". Babilonienii tot aşa: considerau Mesopotamia ca mijlocul lumii. Evreii, încaltea, ca ,,popor ales", au pus Ierusalimul la centru, o părere care a stăruit lungă vreme în mintea popoarelor asiatice, după ce au adoptat autoritatea cosmoformei ebraice. Egiptenii, izolați în oaza lor nilotică, nu puteau pune la mijloc decât Nilul, iar grecii n-au rămas mai prejos, ci au adus centrul la ei în templul de la Delfi, reprezentându-l printr-un bloc de marmură descoperit în timpurile mai noi. În fine, Roma, cu drept cuvânt, puteau să se considere ei centrul lumii, deoarece sistemul drumurilor imperiale era legat de coloana milenară din capitala Italiei. De aici şi vorba: ,,Toate drumurile duc la Roma". Iar ca o curiozitate, relevăm faptul că Peru şi Marocul au trăit şi ele secole întregi cu aceeaşi iluzie geografică şi etnografică[1].

c). *Lărgirea şi unificarea orizontului*. O idee exactă despre întinderea omenirii şi aspectul ei adevărat, nu se putea dobândi până ce nu s-ar fi stabilit o comunicare între diferitele orizonturi etnice, iar faptul acesta s-a petrecut abia în secolele din urmă.

[1] Abel Rey – *La science orientale avant les grecs*, Paris, 1930, p. 396.

Cei care ar fi trebuit să câştige relativ iute o imagine mai completă despre variaţiile de aspect ale omenirii s-ar fi cuvenit să fie malaezo-polinezienii. Din marginea sudică a continentului asiatic până în Madacascar şi îndepărtata Insulă a Paştilor, rasa aceasta a cuprins în sfera ei de explorare şi colonizare, mai mult de jumătate de din faţa pământului (200° longitudine şi 80° latitudine). Punând în linie câte 20-30 de luntri şi plutind în front, la o depărtare una de alta, cât putea zări ochiul, aceşti ,,nomazi" ai apelor Oceanului Pacific au învins spaţiul planetei mai uşor decât orice ramură a omenirii, măcar că n-avea busolă, iar luntrile lor uşoare n-aveau nici măcar un cui de fier. În realitate, rasa aceasta s-a întins tocmai pe faţa pustie a planetei, unde uscatul e reprezentat prin insule mărunte şi risipite în largul apelor Oceanului Pacific şi Indian. Corăbierii malaezo-polinezieni au putut cunoaşte doar ,,omul galben" şi ,,omul negru". Apoi în vasta zonă dintre Madacascar şi Insula Paştilor, îngustimea insulelor n-a îngăduit omului să ajungă la aglomerare, adică la îndesirea populaţiei şi la o muncă mai intensă, din care să se nască o civilizaţie mai înaintată. Specializarea în navigaţie şi pescuit a adus cu sine un echilibru stabil care nu putea îmboldi pe om spre dezvoltarea ştiinţei.

Cu mult mai favorabile erau împrejurările pentru chinezi, ca să ajungă a cunoaşte întinderea şi reala varietate a aspectului o menirii. Fiind vecini cu rasa malaezã, cu resturi de negri, nu numai pe insulele dintre Asia şi Australia, dar având elemente negroide chiar între hotarele statului lor[1], iar spre nord rasturi ale rasei polineziene şi spre apus rasa albă, ei puteau dobândi mai uşor o idee despre varietate tipului uman. În adevăr, încă de pe la 1100 Î.H., împăratul Hui-Tsung făcuse o galerie de 42 de tablouri, reprezentând timpurile etnice cunoscute pe atunci. Busola inventată de chinezi şi întrebuinţată pentru orientare în stepele nordice ar fi trebuit să-i îndemne spre o cartografie tot mai sigură şi spre descrieri de călătorie mai abundente. Dar cu toată civilizaţia lor înaintată, poporul chinez a rămas lipit mai mult de interesele materiale ale traiului. Nu s-au avântat către ştiinţă.

Nici în India, unde găsim mai apropiate rasele albă, galbenă, neagră şi malaezã, nu s-a ajuns la o concepţie mai exactă despre omenire, ca întreg. Diferenţele rasiale, se înţelege, fuseseră observate de timpuriu. Până şi pe monezi se poate deosebi tipul regilor barbari cu nas încovoiat de tipul negroid ori mongolic. În fine, nici caldeienii, nici egiptenii n-au mers mai departe în direcţia aceasta, deşi pe monumentele din Valea Nilului sunt reprezentate clar deosebirile dintre semiţi, hamiţi şi negri.

De altfel, la deosebirile de rasă sunt atenţi până şi sălbaticii. În numeroasele lor desene pe piatră, boşimanii au schiţat chipul cafrilor, duşmanii lor,

[1] A. F. Legendre – *La civilisation chinoise moderne*, Paris, 1926, p. 216 şi urm.

reproducând toate particularităţile caracteristice: înălţimea (superioară boşimanilor), pielea mai neagră. Tot aşa, australienii, pieile roşii şi alţi sălbatici, îndată ce au venit în atingere cu europenii, i-au reprezentat în desenele lor destul de caracteristic.

Însă toate neamurile, cum era şi firesc, s-au considerat pe ele ca tip normal, iar pe oamenii cu alt aspect somatic numai ca nişte abateri de la adevăratul tip omenesc. Cu cât deosebirea era mai mare, cu atât străinul părea mai puţin om sau chiar de-a dreptul un monstru. Literatura geografică şi etnografică este o dovadă pipăită.

Lumea lui [H]omer cuprinde oameni normali, semizei şi zei, cu un fel de potenţe tot mai ridicate ale tipului uman, iar alături stă lumea foarte amestecată a monştrilor în care forma omenească era desfigurată: satiri, centauri etc. Clesias, un medic care stătuse timp îndelungat la curtea persană, afirma că în munţii Indiei trăiau cinocefali – oameni cu cap de câine, îmbrăcaţi cu piei şi lătrând, fiindcă n-aveau limbă. Dinţii lor erau mai lungi decât ai câinilor, iar în loc de unghii aveau gheare etc., etc.

La rândul său, Herodot aşează la marginea pământului cunoscut pe atunci, tot soiul de monştri. Pe cinocefali îi mută în Libia, dar mai adăuga pe *arimaspi* – cu un singur ochi în frunte; acefali, adică oameni fără cap, cu un ochi pe piept etc., etc.[1]

Până şi Strabo, cu patru secole mai târziu, îşi împodobeşte opera sa cu astfel de povestiri ciudate. El aminteşte din India, între alţii, şi pe *astomi* – oameni fără gură – care se nutreau numai din mireasma florilor şi a poamelor[2], măcar că singur relevă ,,buigurile minciunii". E drept că orizontul vieţii mediteraneene se lărgise mult după expediţiile lui Alexandru în India şi Asia Centrală, apoi ale romanilor spre miazăzi şi miazănoapte. Cornelius Balbus ajunsese la nisipurile Saharei (anul 19, Î.Chr.); Petronius înaintase spre bazinul superior al Nilului (23 Î.Chr.). Dar nu numai cărturarii, ci şi masa poporului începea să aibă idei mai exacte despre întinderea şi varietatea speciei umane. Circurile Romei şi cortegiile generalilor triumfători erau adevărate expoziţii etnografice. Şi totuşi povestirile despre monştri vor dura încă lung timp. Pliniu înşira tot felul de ciudăţenii. La Ecuator el aşeza pe *sciapozi*, un fel de oameni cu talpa atât de lată, încât piciorul le servea drept umbrelă. Căldura fiind acolo mai mare, puterea de modelare a soarelui este atât de energică, încât poate lăţi talpa spre a-i da dimensiunea unei apărători faţă de razele soarelui[3]. Tot el povesteşte că într-o insulă a Mării Caspice, trăiau nişte uriaşi de 15 m înălţime, cu nişte urechi atât de mari, încât peste noapte se pot înfăşura cu ele ca într-o pătură, iar femeile sunt foarte mici. Aiurea sunt oameni cu picioarele flexibile ca nişte şerpi, iar spre miazănoapte unde ziua ţine 6 luni, locuiau hiperboreii care mureau numai atunci când se săturau de viaţă, aruncându-se de pe o stâncă în mare. În schimb, etiopienii trăiesc până la 200 de ani, iar cei din Ceilon numai 8 ani.

Fabulele acestea au îngreunat formarea unei noţiuni clare despre omenire ca întreg planetar. Fiecare popor stăruia în concepţia că el reprezintă chipul omului adevărat, iar ceilalţi sunt un fel de omenire inferioară, ori stau chiar sub nivelul omenirii, adică sunt monştri. Grecii o şi spuneau: *Pas mi ellin, barbares*!

[1] Herodot, IV 91; Ctesiae cnidii, Indic. XX (*Voyageurs anciens et modernes*, Paris, 1867, I, p. 152);

[2] Strabo, II, 9;

[3] Pliniu.

Romanii adoptaseră şi ei această formulă, numind barbari pe cei care n-aveau limba şi obiceiurile lor. [Numeau astfel] chiar şi pe vecinii de pe ţărmurile Mediteranei, de unde, cu timpul, a ieşit numele berber, barbaria etc.

Mai mult decât la toţi, ideea aceasta a persistat la evrei, care îşi închipuie şi azi că sunt ,,popor ales". Iar dacă în micul orizont ,,icumenic" dimprejurul Mediteranei, închipuirile despre străini şi despre omenirea periferică erau atât de false, cu atât mai mult imaginaţia avea frâu liber când era vorba de aspectul locuitorilor din alte continente necunoscute.

În adevăr, Krates, plecând de la ideea de sfericitate şi de două oceane (unul ecuatorial şi altul meridian), care împodobesc care împodobesc globul sau cu 4 insule mari: una cuprindea uscatul în mijlocul căruia sta Mediterana noastră înconjurată de Europa, Libia, şi Asia. Altul sta tot pe Emisfera boreală în locul unde se afla America de Nord, continentul locuit de *perieci*, al treilea se afla pe Emisfera astrală, la sud de Europa, Africa şi Asia, formând lumea antiecalus, în sfârşit, al patrulea se află pe partea cealaltă a pământului, exact la picioarele noastre, adică la *antipozi*. Astfel ideea de *alter orbis* va preocupa mereu mintea geografilor şi a etnografilor[1].

Am putea spune că ideea de sfericitate, atât de favorabilă pentru dezvoltarea geografiei fizice, a fost, din contra, timp îndelung o piedică la înfiripărea concepţiei despre unitatea omenirii.

În schimb, ideea că lumea, la început, a fost bună (etatea de aur) şi a decăzut, a fost de la o vreme un antidot contra disprețului față de lumea periferică. Filosofii şi literaţii au început să caute pe acolo tipul omenirii adevărate, adică aşa cum era înainte de a începe decadența. Platon imaginase un fel de roman retrospectiv, ca să arate cât de bună era lumea cu 9000 de ani mai înainte (în Atlantida). Hecateu[2] a descris într-un roman stările sociale dintr-un oraş kimmerian[3]. Se naşte, cu încetul, un soi de etnografie romantică. Tacit, la rândul său, va idealiza pe barbari, contribuind astfel la dărâmarea vechii particularităţi elino-romane şi, deci, la naşterea unei concepţii unitare despre omenire.

În Evul Mediu, ideea despre unitatea genului uman ar fi trebuit să fie unitară cel puţin în lumea creştină, care admitea concepţia mozaică despre naşterea întregii omeniri dintr-o pereche de oameni (Adam şi Eva). În adevăr, fericitul Augustin afirma categoric că, dacă există pe undeva monştri, aceia nu pot fi descendenţi ai lui Adam. Dar povestirile despre neamuri teratologice au continuat şi în Evul Mediu. Apocalipsa redeştepta din nou basmele lui Pliniu. Cine ar fi putut să limpezească orizontul etnografic? Ar fi fost de aşteptat un mare progres de la arabi, care, întinzându-şi stăpânirea şi explorările până în Oceanul Atlantic, spre apus, şi Insulinda, spre răsărit, erau cei mai indicaţi să observe şi

[1] Rainond – *Continent austral*, pp. 7, 15, 17;

[2] Hecateu din Milet (540-470 Î.Chr.), istoric şi geograf grec, autor al unei ,,Genealogii" şi a ,,Descrierii pământului" (păstrate fragmentar) [n.e.];

[3] Pöhlmann – *Geschichte des kommunismus*, II, p. 54 şi 73;

să descrie mai exact deosebirile şi asemănările dintre neamurile omenirii. Dar aplecarea lor spre miraculos şi alte împrejurări, a făcut ca descrierile arabe să rămână tot în făgaşul basmelor. Maçondi, înşirând o sumă de monştri - nesna, auka, irbid etc., arată că ,,natura i-a creat fără să termine opera ei şi fără să-i înzestreze cu facultăţile pe care le-a dat altor creaturi”[1]. Astfel, în etnografia medievală au loc destul toţi monştrii antichităţii. Până şi un explorator atât de însemnat ca Marco Polo nu se sfieşte să ne spună că la nord de Jawa, în Insulele Neaveram şi Angoman trăiau cinocefali cu ,,cap de câine, dinţi şi ochi de câine, semănând cu câinii măcelarilor[2].

De altfel, poveştile acestea erau însoţite şi de documente cartografice. O hartă din sec al IX-lea îi arăta pe cinocefali chiar în nordul Europei, în Danemarca, iar teologii epocii discutau dacă aceia s-au născut tot din Adam şi dacă au noţiunea deosebirii dintre rău şi bine. Până în sec. al XIV-lea, hărţile ne arată pe cinocefali, aşezându-i însă în Africa şi spunând chiar numele regelui lor (Abichinibal).

Aşadar, după o mie şi mai bine de ani de la răspândirea doctrinei creştine, despre un singur creator şi o singură creaţiune, erau încă posibile cele mai naive închipuiri despre aspectul omenirii.

*

Pentru a face un pas înainte, erau necesare două lucruri: să se completeze explorarea planetei întregi, apoi spiritul de observare să devină mai critic.

Renaşterea şi descoperirea Americii au adus progrese în ambele direcţii. După trecerea Atlanticului şi a Oceanului Pacific, călătorii şi misionarii încep să descrie mai exact pe sălbatici, însoţind povestirile lor cu figuri desenate după natură, deşi reproducerea caracterelor antropologice lăsa încă mult de dorit[3]. După cum în geografia fizică a trebuit să treacă timp îndelungat până s-au inventat termometrul, barometrul şi alte mijloace de înregistrare şi măsurare exactă a fenomenelor, tot astfel în antropologie şi etnografie a trecut mult până să se găsească metode destul de obiective pentru descrierea omenirii. Câtva timp ideea despre unitatea omenirii ca formaţie planetară a fost ajutată de unele idei teologice şi metafizice. Dacă toţi oamenii s-au născut dintr-o singură pereche, trebuie să se poată urmări înrudirea lor şi în grai, deoarece şi limba trebuie să fi fost la început aceeaşi pentru toţi. Înrudirea, uşor de constatat, între limbile romanice din sudul Europei, şi limbile germanice din nordul aceluiaşi continent a început să atragă atenţia cărturarilor. Leibniz a intrat în corespondenţă nu numai cu filologi, dar şi cu unii misionari, îndemnându-i să adune probe de limbă. Intervine chiar la Petru cel Mare, ca stăpânitor al ţărilor mai puţin

[1] Maçondi – Les prainés d’or, Paris, 1865, IV, p. 16;
[2] Oscar Peschel – *Abhandlungen*, I, pp. 2, 14;
[3] Oscar Peschel – *Gerschechle der Ercunde*, p.445.

cunoscute dinspre răsăritul Europei şi din Asia. Ecaterina a II-a va şi realiza un fel de Biblie filosofică, adunând din 130 de limbi câte 200 de cuvinte, ca material de comparaţie.

Astfel stând lucrurile, nu e de mirare că la 1684, un călător francez, François Bernier, se gândeşte să privească omenirea ca un întreg împărţit în patru ramuri: 1). *europeni*, în afară de Rusia răsăriteană, şi grupa de neamuri aşezate în nordul Africii şi în sud-vestul Asiei, inclusiv India. E cel dintâi geograf care deosebeşte pe hartă popoarele care vor constitui mai târziu, rasa numită indo-europeană sau indo-atlantică; 2). În a doua grupă, el cuprinde pe *negri*, adică populaţia legată de Africa transsahariană; 3). A treia grupare îmbrăţişează pe *asiatici*, în afară de India şi de marginea ocupată de ruşi; 4). În sfârşit, *laponii* formează grupa a patra. Pe locuitorii Americii nu-i considera ca o ramură deosebită.

Dar încercarea de a clasifica a lui Bernier n-a avut nici un răsunet. Abia Linné (1740), în *Systema naturae*, prezintă geografilor şi etnologilor o imagine mai completă despre omenire. Pornind de la criterii pur zoologice, el deosebeşte următoarele tipuri: *homo europaeus aebus, homo asiaticus fuscus, homo africanus origer, homo americanus rubescens.* Se înţelege, caracterizarea omului numai după culoare era cu totul insuficientă, dar ideea de unitate i se părea indisolubilă marelui naturalist, partizan al unei creaţii deosebite pentru fiecare specie vegetală şi animală.

Paralel cu ideea de unitate zoologică, Herder susţine aceeaşi concepţie, pornind de la consideraţii metafizice. Lumea era pentru el un sistem de forţe vii care constituie ceva continuu. De la cele mai simple organisme, până la om, viaţa este o unitate, nu în sensul că o formă s-ar fi născut din altele, cum vor afirma evoluţioniştii, ci că fiecare gen este un etaj pentru sine, un fel de monadă biologică, şi, astfel, creaţiunea este ca o scară cu multe trepte bine separate. Monştrii, aşadar, nu au nici un loc în lumea lui Herder. ,,Câte poveşti ale celor vechi despre monştri umani şi alte pocităniі, s-au risipit faţă de lumina istoriei, iar acolo unde mai durează şi azi basmul cu rămăşiţe de acest soi, sunt încredinţat că şi acelea vor pieri după o cercetare mai atentă" (Herder). El chiar îşi da osteneala să arate prin citate că monştrii pomeniţi în alte continente, sunt simple ficţiuni.

Dar Herder nu se mulţumeşte numai cu această demonstraţie negativă. ,,Priviţi, zice el, deosebirile varietăţilor omeneşti sunt mai mici decât la alte animale supuse influenţei climatului. Ce omogenă s-a păstrat făptura omenească! Natura delicată a omului este atât de bine organizată, încât stă pe treapta cea mai înaltă şi are puţine varietăţi, care se pot numi anomalii". Atât de puternică este la Herder ideea de unitate, încât el nu vrea să audă nici măcar de rase. ,,Au îndrăznit unii să facă 4-5 grupe după regiuni sau după culoare şi le numesc

rase. Dar nu văd nici un temei pentru o astfel numire, căci rasa duce cu gândul la deosebire de origine, pe când culorile epidermei trec uşor unele spre altele şi, la urma urmei, sunt toate numai nuanţe ale aceluiaşi tablou. Canibalul din Noua Zeelandă şi Fenelon, îndobitocitul fuegian şi Newton sunt făpturi din acelaşi gen". Iar cu un argument mai concret, Herder aminteşte că Adam a fost creat din ţărâna celor patru continente, aşa că fiii săi, oriunde s-ar fi răspândit în mii şi mii de ani, au putut prinde rădăcină ,,ca şi copacii spre a da frunze şi poame". Şi dacă se observă, pe ici pe acolo, unele deosebiri, numai clima e de vină.

Cum vedem, Herder în ale sale ,,Ideen zür Geschechte der Menschheit", se arată mai întâi de toate, un spirit speculativ. Puterile naturii sunt pentru dânsul ca şi pentru Leibnitz entelechii, adică *puteri-scop*. Omul a fost creat cu scopul să reprezinte în tot sistemul naturii, unitatea superioară, adică cea mai perfectă. Singur el, între toate făpturile, are voinţă liberă, grai, religie şi ideea de justiţie. După cum Pitagora, cu gândul la perfecţiunea sferei, oferise geografilor sfericitatea pământului, pe cale pur speculativă, tot aşa Herder, întemeiat pe consideraţii metafizice, dăruieşte contemporanilor săi ideea de despre *unitatea genului uman*. Naturaliştii mai puteau încă sta la îndoială, pe când metafizicienii, cum e felul lor, dezleagă problema în mod absolut.

Într-o astfel de atmosferă intelectuală, nu e de mirare că chiar unii naturalişti au sărit dincolo de ţintă, adică au devenit incapabili să observe deosebirile dintre grupele etnice. Forster, tovarăşul marelui explorator Cook, deşi văzuse destule specimene omeneşti, afirma cu seninătate că ,,deosebirile dintre aşa numitele rase umane (forma, culoarea, mărimea) sunt mai degrabă nişte tranziţii vrednice de trecut cu vederea" (Forster).

Tendinţa speculativă devenise atât de puternică, încât Forster încearcă să explice unitatea genului uman astfel: ,,După cum într-un miliard de puncte s-a împlinit acel amestec, prin care a devenit posibilă formarea mineralelor, de asemenea a sosit un moment când puterile de care atârnau formaţiile organice au intrat în activitate, iar faţa planetei s-a acoperit cu ierburi şi copaci". Pe calea această, toate greutăţile explicării erau înlăturate. De pildă, unele asemănări dintre vietăţile din Lumea Nouă cu cele din Lumea Veche nu mai trebuiau explicate prin vreo posibilă emigrare. ,,Ce ne-ar împiedica să credem că aceeaşi *necunoscută energie*, prin care unele forme s-au născut la noi, n-ar fi fost în acţiune şi dincolo de Marea Atlantică. Cel mai sublim moment al creaţiunii a fost acela când forma şi materia s-au unit şi toată faţa pământului s-a umplut dintr-o dată cu milioane de făpturi, din adâncurile mărilor până în vârful munţilor". Cugetând astfel şi scriind astfel, Forster îşi închipuia că face ştiinţă exactă şi îndemna pe cititor ,,să arunce sub masă deplorabila metafizică, ţinându-se numai de ceea ce cade sub simţuri!" E drept însă că Forster adăuga şi câteva dovezi pozitive spre a susţine unitatea omenirii. El releva că indivizii din dife-

rite grupări omeneşti dau prin încrucişare, fiinţe la fel. Credea că încrucişările nu-s sterile, cum se întâmplă între speciile, cu adevărat, deosebite. În acelaşi timp, el constată că la toate grupările omeneşti se constată aceleaşi faze, adică o trecere de la tinereţe spre maturitate, apoi spre bătrâneţe. Mijeşte aici ideea de etnografie comparată. De altfel, înainte de Forster, iezuitul Lafitau, în vestita sa operă ,,Moeurs des sauvages americain", pornise pe acelaşi drum: ,,Nu-s mulţumit să studiez caracterele sălbaticilor şi obiceiurile lor, ci am căutat în ele *urmele unui trecut* foarte vechi. Scriitorii clasici mi-au procurat indicaţii preţioase şi invers. Am înţeles din cele ce văd acum, unele fapte însemnate din autorii antici"(Lafitau). Herodot, de exemplu, spune că licienii se numesc după numele mamei, nu după al tatălui. Acest lucru îl înţeleg îndată privind pe huroni şi pe irochezi, care sunt şi azi în faza matriarhatului. Asta dovedeşte că omenirea formează o mare unitate şi tot ce este esenţial în structura societăţii a ieşit din acelaşi izvor comun al vieţii omeneşti.

Din faptele înşirate până aici, se vede lămurit că în sec. al XVIII-lea, după ce explorarea planetei fusese terminată măcar în liniile mari, spiritele începeau a fi pregătite să privească omenirea ca pe o mare unitate planetară. Unii, e drept, amestecau încă argumentele ştiinţifice cu cele metafizice; alţii însă se întemeiau numai pe fapte pozitive, privind omenirea ca pe orice altă formaţie zoologică. Astfel, Buffon, descriind pe om ca şi pe celelalte animale, ajunge la concluzia că el constituie o singură specie. Criteriul speciei era pentru dânsul: *succesiunea constantă a unor indivizi asemănători* şi încrucişarea nesterilă. Iar oamenii, oricare ar fi deosebirile de climat, hrană sau alte împrejurări, nasc prin încrucişare, fiinţe tot la fel cu omul. Prin urmare, unitatea speciei nu mai putea fi contestată.

E lucru de amintit că filosoful Kant sprijinea aceeaşi concepţie, aducând şi un argument psihologic: *legile cugetării* n-ar fi aceleaşi, dacă specia umană n-ar fi construită peste tot la fel. Spre deosebire de cei care acordau climei un rol însemnat în diferenţierile speciei omeneşti, Kant pune cauza acestor diferenţieri în tendinţele interne ale organismului. De altfel, în lumea anorganică, de care se ocupa în prelegerile sale de geografie fizică şi cea organică, şi umană, de care se ocupa în *antropologie*, erau, pentru cugetătorul de la Königsberg, mai mult un fel de aplicare şi verificare a categoriei de cauzalitate.

Putem afirma că, spre sfârşitul sec. al XVIII-lea, toţi corifeii cugetării europene erau familiarizaţi cu ideea despre unitatea omenirii. Ca un fel de încununare a acestei lungi pregătiri, apare în 1795, opera lui Blumenbach ,,De generis humani varietate nativa". Cuvintele cu care începe sunt, cu adevărat, semnificative: *Non hic centauros, non gorgonas harpiesque invenies sed hominem.* Prin urmare, s-a terminat cu închipuirile despre monştri, în studiul omului. De acum înainte, omenirea este o unitate biologică la fel ca oricare alta şi va fi destul să studiem corpul omenesc după caracterele sale zoologice (externe sau interne), după sistemul osos, nervos, muscular etc., pentru ca să constituim *antro-*

pologia ca o ramură a ştiinţelor naturale. Deocamdată, Blumenbach se opreşte la aceste concluzii: omenirea formează o singură specie, având cinci varietăţi (caucaziană, mongolică, etiopiană, malaieză, şi americană), dar cele 5 ramuri nu-s izolate ci se pot constata între ele o sumă de tranziţii aproape nesimţite: *innumerae generis humani varietates invicem confluunt.* Dar asta nu ne împiedică, adăuga Blumenbach, să deosebim şi să caracterizăm, nu numai ramurile mari, adică rasele, ci şi pe cele mici - popoarele.

Mai mult, întemeietorul antropologiei socotea că poate introduce chiar o idee de valoare în ce priveşte ierarhia raselor. Tipul normal i se părea cel caucazian. Capul europenilor este mai armonios decât al celorlalte tipuri umane. Nu-i nici prea lung, nici prea rotund, ci e *mesocefal*, iar părţile corpului nu-s prea proeminente, ci bine echilibrate. Nu găsim în rasa noastră nici umerii obrazului, atât de teşiţi ca la mongoli, nici fălcile prea dezvoltate, ca la negri, iar dinţii sunt drepţi, nu oblici şi faţa nu se prelungeşte în chip de bot, ca la negri. Un caracter animalic (prognotism). Schema lui Blumenbach se prezintă astfel:

american
mongolic - caucazian - etiopian
malaiez

La mijloc, stă rasa caucaziană, cea mai aleasă dintre toate, mai ales în ce priveşte tipul feminin. De-o parte şi de alta, stau mongoli şi negri, numiţi şi etiopieni, după vechiul nume aflat la Herodot. Mongolii au capul rotund (brahicefal), iar negrii foarte lunguieţ (dolicocefal). Şi în privinţa părului, ei reprezintă extreme: mongolii cu părul cel mai lung şi mai gros, pe când negrii au părul cel mai scurt şi atât de fin, încât se încreţeşte (seamănă cu lâna), pe când al mongolilor seamănă cu părul din coama sau din coada calului. Europenii stau la mijloc, între cele două extreme (mezocefali), dar au şi capete brahicefale şi dolicocefale, iar părul nu e aspru şi drept ca la mongoli, dar nici lânos ca la negri, ci e mijlociu (valuri). Şi între celelalte ramuri sunt tranziţii, deci asemănări.

Malaiezii se apropie de mongoli prin brahicefalie şi culoarea pielii. Negrii se apropie de malaiezi prognotism, rasa americană se apropie de cea malaieză, îndeosebi prin culoarea şi forma părului. Tot aşa, între europeni, malaiezi şi pieile roşii sunt apropieri destul de vădite în culoarea pielii, păr, craniu ş.a.

Prin urmare, putem afirma că omenirea e o mare unitate, iar între ramurile ei se vede o „gradaţie abia simţită", deci o înrudire. Secolul al XIX-lea va fi dominat de ideea *unităţii genului uman*.

Emancipându-se de sub tutela teologiei şi a metafizicii, antropologia devine zi cu zi tot mai pozitivă. Pe locul întâi, merită să fie amintită opera lui Prichard - *Natural history of maukind*, 1813, în care autorul adunase, în adins, material documentar, spre a dovedi că toate ramurile omenirii se pot ridica la un trunchi comun. După cum fiecare specie a fost creată dintr-o dată cu toate caracterele sale esenţiale (Linneu), tot aşa s-a întâmplat şi cu omul. Dacă vedem şi unele

deosebiri, lucrul nu e de mirare, mai ales când ţinem seama că omul are o capacitate mai mare de a se adapta la mediu,decât alte vietăţi lipsite de raţiune. Tot Prichard are meritul de a fi atras atenţia, nu numai asupra caracterelor somatice, dar şi asupra *uneltelor*, *graiului*, *credinţelor religioase* şi a altor caractere comune tuturor ramurilor omenirii. De pildă, cu privire la grai, el argumenta astfel: fiindcă toţi oamenii au grai articulat, este mai uşor să explicăm ivirea acestei însuşiri, admiţând o origine comună pentru toţi oamenii. Dacă oamenii s-ar fi ivit în mai multe regiuni ale planetei, ar fi mai greu să înţelegem cum de au descoperit toţi graiul. Minunea care se întâmplă o dată e mai uşor de admis decât repetarea aceleiaşi minuni în mai multe locuri. Totuşi, Prichard îşi da seama bine că materialul adunat de el nu-i da încă dreptul de a crede că a ajuns la dovedirea pe cale inductivă a unităţii genului uman, ci numai la prezumţia unei ,,mari probabilităţi".

Îndată ce unitatea genului uman a fost recunoscută, urma, potrivit cu spiritul pozitiv al sec. al XIX-lea, să fie cercetat, mai întâi de toate, corpul omenesc, pe calea măsurătorilor exacte.

De altfel, începutul îl făcuse, în această direcţie, chiar un contemporan al lui Blumembach, olandezul Peter Camper. Acesta studiind fizionomia omenească, observase un amănunt semnificativ: dacă ducem o linie din gaura urechii până sub nas, iar alta de la rădăcina dinţilor maxilarului superior până la punctul cel mai proeminent al frunţii, dobândim un unghi caracteristic. Uneori unghiul acesta este mai ascuţit, cum e la negri. De aceea oamenii de rasă neagră par botoşi. Alteori este cu mult mai deschis, aproape de un unghi drept, cum e la europeni. Camper s-a gândit să descrie rasele umane, plecând de la ,,unghiul facial". Asta însă nu era de-ajuns. Mai trebuiau adăugate şi dimensiunile care să arate forma craniului. Însuşi Blumenbach se gândise la astfel de măsurători, dar n-a urmărit această idee mai departe. Cel care a apucat în chip mai hotărât în această direcţie, a fost medicul suedez Retzius. Având sub ochi două populaţii foarte deosebite (laponi şi suedezi), Retzius a căpătat repede convingerea că deosebirea esenţială între oameni, stă în forma şi dimensiunile craniului.

Măsurând lungimea, adică diametrul anteroposterior, şi lăţimea - diametrul transversal -, el afla două raporturi destul de caracteristice. Uneori lungimea faţă de lăţime este ca 100:75, alteori ca 100:80. În cazul dintâi, craniile par lunguieţe (dolicocefale), iar în altele mai rotunde (brahicefale). Acest raport a fost numit de el ,,indicele cranian". Combinând unghiul facial cu indicele cranian, Retzius ajunge să deosebească patru tipuri de capete: dolicocefali ortognaţi, dolicocefali prognaţi, brahicefali ortognaţi şi brahicefali prognaţi, înţelegând prin ortognate capete ale căror unghiuri faciale se apropie de 90°, iar prognate cele care au un unghi facial mai ascuţit.

Dar încercarea de a clasifica toată omenirea după această schemă n-a dus la rezultatul dorit. Alături de aceste dimensiuni geometrice, era evident că trebuia ca antropologul să pună şi celelalte caracteristici importante: culoarea epidermei, forma părului, culoarea ochilor, aspectul nasului şi al buzelor etc.

Retzius plecând de la comparaţia dintre scandinavi şi laponi, a fost repede ispitit să creadă că *ortognatinul dolihocefalic - epiderma albă, părul blond şi ochii albaştri* - sunt caractere de superioritate (viitorul *Übermensch* al lui Nietzsche), iar pragnatinul brahicefalic - *părul lânos, pielea neagră* etc. - sunt caractere de inferioritate. În realitate, cele patru grupe mai sus înşirate (dolihocefali ortognaţi şi pragnaţi, apoi brahicefali ortognaţi şi pragnaţi) pun la un loc populaţii foarte deosebite şi, educativ, desparte populaţii foarte omogene. Aşadar, schema era artificială.

Un lucru însă era acum câştigat: *antropologia*, al cărui nume apăruse încă de la 1501 cu Magnus Hundt (*Anthropologia sive de hominis dignitate natura est proprietabilis*) ajunge în sec. al XIX-lea o disciplină din ce în ce mai pozitivă, înlăturând şovăielile speculative de altădată. Munca celor ce studiau o-mul începu a deveni tot mai serios organizată. La 1834, s-a întemeiat ,,Société Ethnologique".

Încă din 1826, Balbi întrebuinţase numele de etnografie, fiind vorba de clasificarea limbilor. La 1835, cuvântul acesta apare şi în Dicţionarul Academiei Franceze.

Scopul era să se cerceteze strict ştiinţific toate caracterele somatice: schelet, epidermă, păr, ochi, muşchi etc., atât la sălbatici, cât şi la popoarele civilizate. Numărul măsurătorilor făcute pe un singur corp, a ajuns de la câteva, la mai multe sute, iar rezultatul a fost că antropologia sec. al XIX-lea a ratificat deplin concepţia lui Blumenbach despre unitatea omenirii ca formaţie zoologică planetară.

E drept că s-au mai ivit încă multe şovăiri. Pe timpul Războiului de Secesiune din Statele Unite, unii au căutat să exagereze diferenţele dintre rase, fiind bucuroşi să vadă între negri o *specie* deosebită, spre a justifica astfel, cu ajutorul ştiinţei negoţul cu sclavi. Dacă s-ar fi dovedit că au existat mai multe centre de creaţie şi deci, mai multe specii de oameni (poligenism), persecutarea pieilor-roşii, exploatarea negrilor, exterminarea australienilor şi alte brutalităţi ale europenilor faţă de ,,rasele colorate", s-ar fi prezentat sub un aspect mai puţin vinovat din punct de vedere moral. Antipatiile de rasă au mai fost apoi întetite şi de teoria darwinistă a ,,selecţiei naturale" prin ,,lupta pentru existenţă", dar în cele din urmă a rămas biruitoare tot doctrina monogenistă. Rudolf Virchow, unul dintre savanţii care făcuse cele mai multe măsurători antropologice, s-a pronunţat hotărât contra poligenismului. Chiar Darwin a mărturisit categoric că ,,rasele umane sunt necontenit mai aproape unele de altele, decât orice maimuţă, aşa că le considera pe toate că derivă, cu siguranţă, dintr-o singură formă".

Odată ce monogenismul a fost admis, s-au ridicat mai multe întrebări: unde a apărut omul întâia oară pe faţa planetei; când şi cum se înfăţişa omul primitiv;

apoi în ce fel s-a putut el răspândi pe suprafaţa uscatului, diferenţiindu-se până la diversitatea tipurilor de azi?

Cu privire la patria omenirii, trebuia să ne lămurească descoperirea scheletelor fosile şi a altor urme (unelte) ale vieţii de odinioară, dar dovezile acestea lipseau. Săgeţi şi alte arme de cremene se găseau pe ici, pe acolo, dar fuseseră atribuite fulgerului… La 1823, un geolog (Ami Boué) găseşte şi un schelet într-o pătură de löss, aproape de Rin, şi-l prezintă lui Cuvier, dar creatorul anatomiei comparate a negat originea antedeluvionară a acelor oase.

De când elveţianul Schenchzer considerase resturile unei salamandre ca pe un *homo diluvii tertis* se mai scosese din pământ fel de fel de fosile şi fuseseră considerate ca schelete de om. Lumea ştiinţifică devenise foarte sceptică, mai ales că teoria lui Curier despre ,,revoluţiile globului", întărise în toţi convingerea că faţa planetei suferise de mai multe ori nişte cataclisme care şterseseră urmele vieţuirii omului primitiv (Potopul). Totuşi unii cercetători avură norocul să găsească schelete de om *in situ*, având lângă ele şi oasele unor animale dispărute azi din Europa, precum şi unelte şi arme de piatră necunoscute în partea locului. Astfel, cu toată opunerea lui Cuvier, s-a născut o nouă ramură de ştiinţă, paleontologia şi arheologia preistorică[1]. Pe temeiuri de fapte noi, bine constatate, s-a văzut că pe pământul Europei, înainte de populaţia actuală, au trăit forme deosebite de oameni, pe care le putem pune în serie cronologică, întocmai cum facem cu fosilele oricărei specii zoologice.

Începând cu paleoliticul inferior, aflăm pe homo Neanderthalensis (care dispare abia în musterian), iar în paleoliticul superior ne întâmpină nu mai puţin de trei rase (brünn, cromagnon, grimaldi) venite, de bună seamă, tot dinspre răsărit.

De unde? Oscar Peschel pusese ochii pe marea cufundare dintre Africa, Asia şi Australia. Bănuia că acolo va fi fost regiunea privilegiată de unde a pornit strămoşul hominidelor, deoarece tocmai acolo găsim o formă arhaică de maimuţe care a şi dat numele de Lemuria acelui continent cufundat, iar pe de altă parte, împrejurul Oceanului Indian vedem aproape toate rasele omeneşti: negri, indo-europeni, malaiezi, mongoli. Ipoteza aceasta a fost înlăturată când s-a văzut că lemurienii au trăit chiar şi în America boreală.

Alţii s-au gândit la Australia. Fiind acest continent izolat şi lipsit de animale de pradă mari, omul primitiv va fi putut să se afirme mai uşor aici decât aiurea, unde carnivorele puternice îi puneau viaţa în primejdie[2], însă tocmai sărăcia

[1] Până târziu ideile lui Cuvier au împiedicat progresul acestor ramuri de cercetare. Chiar pe la 1863, Élie de Beaumont, secretarul Academiei de Ştiinţe şi mare goognost încă rămăsese credincios catastrofismului din „Revolutions du globe";

[2] O. Schoetensack – *Die Bedeutung Australiens für die Heranbildung des Menschen aus einer nieden Form* (Zeit f. Stnol, 1901, p. 117).

zoologică a Continentului australian nu este un argument favorabil acestei ipoteze.

Un paleontolog argentinian, Ameghino, a pretins pentru America, onoarea de a fi fost leagănul omenirii. *Homo pampaeus*, zicea el, trebuie privit ca străbunul genului uman, potrivit formulei că ,,regiunea de origine a unui tip de mamifer este aceea unde el a ajuns la cea mai mare dezvoltare, adică la cel mai înalt grad de diferențiere", iar Ameghino socotea că a găsit în pământul Argentinei nu mai puțin de şase tipuri de hominizi[1]. Dar nici concluziile acestea nu s-au putut impune.

Alții au socotit că nu e logic să căutăm patria omenirii în țările calde. Din contra, tocmai țările cu temperatura scăzută puteau fi ocazia favorabilă pentru încordarea luptei pentru existență, care să facă dintr-un animal neajutorat pe *homo sapiens*. Arldz credea că Europa a fost ținutul unde s-au potențat facultățile celui menit să devină strămoşul omenirii şi că de aici omul s-ar fi răspândit spre țările calde. Iar ca să ajungă în sudul Asiei, emigrantul încă slab, a trebuit să treacă peste lanțul Himalaia, născut la sfârşitul erei terțiare. Tocmai această piedică a fost ocazia fericită care l-a făcut să ajungă, prin luptă, om deplin[2]. Evident că explicația aceasta dramatică nu e deloc probantă. Pentru încordarea puterilor, nu era nevoie de trecerea peste Himalaia, erau destule alte piedici care să poată îmboldi puterile omului începător.

De aceea, ca să nu ne rătăcim în ipoteze inutile, să punem în față numai faptele pozitive. Mai întâi, cea mai veche formă de tranziție spre om (*pithecanthropus erectus*) a fost găsită în Iava, adică în mijlocul marelui arhipelag dintre Australia şi Asia. Tot în acest arhipelag găsim şi cele mai mari maimuțe, apoi şi tipurile omeneşti actuale sunt aici foarte variate: negri, indo-europeni, malaiezi, mongoli, ba găsim şi multe resturi de omenire arhaică (kubu, negrito etc.). Kubu (Sumatra) ar putea fi luați ca punct de plecare şi pentru rasa mongolă, şi pentru cea polineziană[3].

Aşadar, probabilitatea cea mai mare de adevăr a r fi să legăm originea omenirii de regiunea dintre Asia şi Australia. Aici strămoşul speciei noastre se va fi ridicat în picioare (pthecanthropus erectus), iar după ce a ajuns în răsăritul Asiei, a vut ocazia să se lupte şi cu greutățile climei devenită mai rece. O puternică răcire a planetei, a făcut să se întindă de mai multe ori ghețurile polare. În Lumea Nouă, ele ocupau nu mai puțin de 15 milioane de km². În Lumea Veche de asemenea. Calota ghețurilor amenința să cuprindă aproape tot apusul Europei. Între ghețarii Munților Pirinei, Alpi, Carpați, Balcani, şi calota nordică mai rămăseseră doar o fâşie de 300-1000 de km lățime. Regiunile ecuatoriale aveau

[1] V. Giuffrida-Ruggeri - *Homo sapiens*, Viena, 1913, p. 136 şi urm.;
[2] Th. Arldz - *Palëogeographisches zum Stammbaum des Menschen*, 1907, p. 211 şi urm.;
[3] Hagen - *Die Drang-Kubu auf Sumatra*, Frankfurt ab Main, 1908.

atunci ploi şi mai abundente. Sahara era plină de râuri, iar omul a avut destule ocazii să-şi încerce puterile în lupta cu mediul şi a putut lua în stăpânire, pas cu pas, tot uscatul. Spre Europa, drumul îi era deschis prin Indochina, India şi podişurile care leagă Iranul de Peninsula Balcanică. Mai spre nord o vastă ,,mediterană" ocupa ținutul dintre Caucaz, Urali şi Tian-Şan. Spre Africa, de asemenea, trecerea nu era grea. S-a putut face în lungul țărmului dintre India şi Peninsula Somalia, pe când Golful Persic şi Marea Roşie, formațiuni recente (pliocene) nu puteau forma o piedică (Arldt).

Cât priveşte calea spre America era şi mai uşoară. Strâmtoarea lui Behring e un accident destul de târziu, apoi s-a întâmplat că la mijloc a rămas un mic arhipelag care înlesneşte trecerea. În lunile de iarnă, gheața face aici un pod, amintind legătura de odinioară dintre America şi Asia. Cât priveşte trecerea spre Australia, aceasta a fost cu putință, dacă ținem seama de curenți, de roiul insulelor şi punțile care la sfârşitul pliocenului au putut stabili comunicații şi mai uşoare.

Faptele înşirate până aici ne arată însă nu numai locul, ci şi timpul când a putut apărea omul pe fața pământului. Fiindcă era terțiară înseamnă apogeul mamiferelor, iar între mamifere, omul stă pe treapta cea mai înaltă, urmează de la sine că abia între terțiar şi cuaternar s-a putut produce fenomenul care a transformat o specie de antropoide în homo *erectus* şi apoi *sapiens*.

După toate probabilitățile, invazia cea mare a ghețurilor s-a arătat acum vreo 500.000 de ani, iar de la ultima întindere a ghețurilor, adică de la sfârşitul perioadei paleolitice până azi, nu s-au scurs decât vreo 20-25.000 de ani, cam 1000 de generații. Trebuie, deci, să admitem un timp cu mult mai lung pentru toată evoluția speciei umane – cel puțin vreo 20.000 de generații[1].

Până aici, faptele amintite ne duc la concluzia că omenirea poate fi considerată ca o unitate biogeografică. Părerea aceasta e întărită şi de următoarele împrejurări. Rasa pigmeidă, care nu trece astăzi de regiunea ecuatorială, era odinioară, chiar în neolitic, mult mai răspândită şi se găsea în Europa mediterană şi centrală, precum şi în America centrală şi sudică. În paleolitic găsim steatopigia?, un caracter al boşimanilor, până şi în Britania, Austria şi Rusia sudică[2]. E drept însă că nu avem probe osteologice[3]. Apoi găsim elemente negroide până în China[4]. Prin urmare, dacă găsim caractere negroide până în mijlocul rasei albe, antipodul celei negre, este probabil că spre tulpina omenirii să fi fost un tip uman mai apropiat de al rasei negre. Lucrul e cu atât mai neverosimil, cu cât rasa australoidă are puncte de sprijin până departe de Australia

[1] R. R. Schmidt - *L'aurore de l'esprit humain*, Paris, 1936, p. 46,
[2] Montandon - *L'ologenèse* …… p. 99, 127;
[3] Haddon – *Les races humaines*, Paris, 1926, p. 65;
[4] A. F. Legendre – *La civilisation chinoise moderne*, Paris, 1926, p. 216.

(Ceilon, Ţara Focului şi sudul Africii). E probabil deci, ca elementul negroid să fi avut odinioară o răspândire mult mai mare decât azi, cum bănuise Prichard încă de la începutul secolului trecut. Pe atunci, partizanii lui Blumenbach considerau rasa albă ca adevărata tulpină a omenirii (protomorfa). Mai târziu, alţii au acordat această onoare rasei galbene (quatrefoges). Azi, cumpăna se pleacă, după cum vedem, spre rasa neagră.

Se înţelege, filiaţia formelor umane nu poate fi reconstituită în întregime deoarece unele verigi ale lanţului lipsesc. La periferie, găsim unele forme răzlețe, începând cu boşimanii şi terminând cu aino. Pentru moment ne mulţumim a releva atât: chiar Darwin, protagonistul transformismului, a recunoscut că omul nu poate fi derivat din antropomorfele actuale şi, prin urmare, şi din acest punct de vedere, omenirea poate fi considerată ca o unitate despărţită de restul animalităţii.

Faptele mai sus înşirate, ne permit să privim omenirea ca pe o formaţie destul de omogenă, cu toate deosebirile dintre rase, subrase şi grupările etnice.

Totuşi, în timpul din urmă, s-au ivit unele dificultăţi necunoscute epocii lui Darwin. Până în pragul acestui secol, evoluţionismul părea un adevăr axiomatic. Formula curentă era aceasta: variaţiile se moştenesc şi adunându-se cu timpul, ele produc schimbări atât de mari, încât se pot naşte specii noi. Aforismul: funcţia creează organul, părea o premisă sigură. Influenţa mediului extern, combinată cu a celui intern şi ajutată de selecţia naturală, păreau suficiente să ne explice geneza tuturor formelor organice, prin urmare, şi pe cea a raselor umane.

Astăzi, evoluţionismul e grav atins. Mai întâi, nu se mai poate susţine că variaţiile se moştenesc[1]. Al doilea, nu mai credem că transformările se împlinesc pe încetul, ci vedem că apar brusc uneori, formând ceea ce se numeşte *mutaţie*. Aşadar, progresul nu mai seamănă cu linia continuă a unui astru pe cer, ci cu un fel de mişcări sacadate ca ale secundarului unui ceasornic.

De unde până ieri, afirmam că *natura non facit saltus*, azi admitem cât de multe *saltus*. De unde evoluţionismul însemna armonie şi optimism, adică ameliorism, întrucât socoteam că ceea ce este folositor pentru specie se adaugă mereu, azi mutaţionismul cu felul său de a lucra brusc şi episodic, uneori spre binele, alteori spre răul speciei, e o teorie care înseamnă mai mult hazard şi chiar anarhie.

Pentru toţi biologii, în curent cu rezultatele experimentelor moderne, formula că *funcţia creează organul* este definitiv părăsită. Şi astfel, în locul transformismului care părea inexpugnabil a ieşit la iveală concepţia ,,apogenetică". H. Prazibram? considera ca o eroare să mai căutăm a împlini distanţele care

[1] M. Caullery, E. Guyenot, P. Revet - *L'évolution en biologie*, Paris, 1929, pp. 39, 47.

despart tipurile biologice, deoarece din capul locului, substanța vie a avut dispoziții latente, care permit formelor specifice să apară distincte *ab initio*. Prin urmare, în loc de un arbore monofiletic, care adună toate formele într-o singură tulpină, natura nu cunoaşte decât aspectul polifiletic. Nu dezvoltare *genetică* prin schimbări minimale, ci prin salturi şi diferențe originale, adică *apogenetică*.

Aşa fiind, ne vine şi mai uşor să considerăm omenirea ca o mare unitate biogeografică, luând seama mai mult la asemănările, decât la deosebirile dintre diferitele grupări rasiale ori etnice.

Ca chestie de metodă, concepția apogenetică nu implică numaidecât renunțarea la idealul de a găsi cât mai multe forme de tranziție. Într-adevăr, salturile pot fi uneori numai în mintea noastră, nu în natură.

Piciorul calului de azi, n-ar aminti destul mâna mamiferelor, dacă n-am fi aflat piciorul fosil al lui Hipparian, care avea nu un deget, ci trei. Prin urmare, cu toate că mutațiile ne-ar dispensa de cercetarea lacunelor, procedura cea mai prudentă ne impune, totuşi, să urmărim cartografic, răspândirea fiecărei forme în spațiul planetar actual şi să cerem paleontologiei umane aflarea unui număr cât mai mare de forme intermediare între cele de azi şi cele din trecut.

Dacă biologia nu ne ajută încă să completăm lanțul formelor, să facem, cel puțin, înşiruirea lor empirică, adică să ne mulțumim cu antropogeografia, acolo unde lipseşte antropologia. E. Fischer se exprimă astfel : ,,Antropologia este silită astăzi să se mărginească la cercetări cât mai amănunțite ale grupelor ce ne stau înainte şi să discute probleme izolate, aşa că abia pe încetul vom ajunge la un tablou al omenirii întregi".

Die Methodik der Völkerkunde weit davon entfernt, bereits zu einem Abschlusse gediehen zu demi wird niemals enie einheitliche sein können neder der immanenten Natur ihrer Objekte nach auch ins Hinblick auf gebieterisch ihr Recht verlangenden Individualitäten der sicht der ihren Dienst stellenden Forschen.

Siegmund Günther - *Ziele, Richtpunkte und Methoden der modernen Völkerkunde* (1903, Stuttgart, p. 18).

C). CADRUL METODOLOGIC AL CERCETĂRILOR ETNOGRAFICE

OBIECTUL ŞI DEFINIŢIA ETNOGRAFIEI

Omul, ca individ, este un atom social. El poate ajunge la manifestarea sa completă, numai ca membru al unei grupări etnice.

Am arătat în capitolele precedente: 1). *Locul omenirii în biosferă*. Am găsit că omul poate fi considerat ca cel mai puternic reactiv teluric, întrucât el este în stare să modifice, în oarecare măsură, toate nivelurile planetare; 2). Plecând de la această constatare, am considerat omenirea o formaţie unitară, la fel cu Vegetaţia şi cu Animalitatea, de care se ocupă geografia plantelor şi geografia animalelor.

Am urmărit apoi în ce fel noţiunea de omenire, ca unitate planetară, s-a înfiripat încetul cu încetul, din antichitate până în sec. al XIX-lea.

Acum se ridică o nouă întrebare: Cum poate fi studiată, din punct de vedere ştiinţific, masa biosferei numită omenire?

În momentul de faţă, de omenire se ocupă: zoologi, antropologi, antropogeografi, etnografi, istorici, arheologi, preistorici, filologi, sociologi, psihologi, moralişti etc. Dar sfera de cercetare a diferitelor discipline, nu rămâne aceeaşi. Hotarele dintre ele se schimbă, precum se schimbă şi gruparea lor. Până în timpurile recente, mineralogia împreună cu botanica şi zoologia formau grupa ştiinţelor naturale. Azi, mineralogia este strâns legată de fizică, chimie şi, în anumite privinţe, de matematică. Chiar ne mirăm că putut cândva ca mineralele să fie studiate alături de plante şi animale. Cadrul metodologic al studiului fenomenelor, precum şi clasificarea ştiinţelor e încă labilă. De aceea e legitimă întrebarea: din care puncte de vedere putem privi omenirea pentru a contribui la înţelegerea ştiinţifică a acesteia.

Din cele înşirate mai sus, s-a văzut că, încă de timpuriu, alături de geografie, ca ştiinţă descriptivă, despre ţări şi popoare, s-a ivit un rudiment – *antropologia* şi *antropogeografia* - în opera vestitului medic, Hipocrate (*Despre Aer, Apă şi Foc* - adică mediul geografic).

Numele de *antropologie* apare abia în 1501, iar ştiinţa aceasta capătă destulă individualitate abia cu Blumenbach (1795). A doua ramură, antropogeografia, s-a înfiripat deplin cu un secol mai târziu, în opera lui Fr. Ratzel (1882). Şi

tot în acelaşi secol, a început a se organiza ca ştiinţă, de sine stătătoare, şi *etnografia*, ale cărei rădăcini se pot urmări până la Herodot, contemporanul lui Hipocrat.

După înflorirea ştiinţelor naturale (botanica şi zoologia) a făcut posibilă dezvoltarea antropologiei, adică a zoologiei omului, ca ramură deosebită, şi după ce s-a constituit şi antropogeografia ca ramură a biogeografiei, care se ocupa numai de legătura dintre pământ şi masa omenirii, s-a ivit nevoia de a privi aceeaşi omenire, considerând-o şi după diferenţierea ei în grupe etnice, începând cu *hoarda* şi terminând cu *naţiunea*.

Cum vedem, despărţirea acestor ramuri de cercetare nu este opera vreunei inspiraţii individuale, ea este produsul unei lungi şi dibuitoare tradiţii[1].

Întrebarea e: pe ce cale să apucăm pentru a urmări cât mai de aproape toate formaţiile etnice, de la cele mai simple până la cele mai complexe, arătând geneza cât şi felul cum s-au dezvoltat?

Dacă izbutim să privim genetic aceste formaţii, evident că este legitimă întemeierea unei ramuri noi de cercetare, la fel ca geografia botanică, preocupată de formaţiile vegetale, şi de geografia zoologică a cărei ţintă este studierea formaţiilor animale. Noua ramură de studii se va numi, cu drept cuvânt, etnografia, fiindcă se ocupă de formaţiile etnice.

În momentul de faţă, sarcina de a înşira toate grupările etnice şi de a le descrie după anume caractere bine determinate, adică prin măsurători precise, este foarte grea.

Materialul adunat în muzee reviste şi opere speciale este foarte abundent, dar şi foarte neegal. Puţini oameni de ştiinţă au căutat să descrie într-o singură operă omenirea întreagă. În pragul secolului de faţă, lucrarea cea mai cunoscută era ,,Völkerkunde" a lui Fr. Ratzel (ed. a II-a, 1900). De atunci au mai apărut şi

[1] Cuvântul *etnografie* apare în 1826, când Balbi se ocupă de clasificarea *limbilor*. Se simte aici înţelesul pe care vulgul îl dă limbilor, înţelegând prin aceasta *neamurile* sau *popoarele*. În dicţionarul Academiei Franceze, cuvântul este privit apoi spre a desemna ,,o parte a statisticii are drept obiect studiul şi descrierea diferenţierilor dintre popoare". Dar preocuparea pentru determinarea neamurilor, altfel decât prin limbă şi statistică crescuse. În 1839 s-a întemeiat o ,,societate de etnologie" cu scopul de a studia „omul, *organizarea* sa *fizică*, *caracterul* său *intelectual* şi *moral*, *limbile* sale şi *tradiţiile istorice*, pentru a deosebi *rasele*". S-a întemeiat chiar şi o ,,Révue d'ethnologie" care a pierit după scurt timp. Semnificativ este însă programul foarte larg al cercetărilor, precum şi înfiinţarea de societăţi etnologice şi în afara Franţei. În sfârşit, în 1859 s-a întemeiat şi o ,,societate de etnografie", iar *călătoriile de explorare* în părţile necunoscute ale Africii, Americii şi a altor continente, dau ocazia organizării celor dintâi *muzee etnografice*. Dibuirile acestea sunt o dovadă că nu din inspiraţia personală a cuiva, ori din preocupări pur teoretice, s-a născut etnografia, ci din mijlocul unei tradiţii de cercetări, care s-au dezvoltat încetul cu încetul şi după multe dibuiri.

altele. Remarcabilă prin bogăția materialului şi prin numărul colaboratorilor, este opera publicată de G. Buschan - ,,Illustriete Völkerkunde".

Lucrări cu subiect mai restrâns în care sunt descrise grupe mai mici de omenire, sunt multe. Dar toate par o simplă adunare de material, pietre pentru o clădire viitoare. Până atunci va trebui numaidecât o cernere a întregului material, după anume criterii şi ierarhizarea lui, spre a putea vedea, măcar în linii mari, evoluția omenirii dinspre faza primitivă până la cea actuală. Asemenea biologului care a încercat să stabilească filiația formelor specifice, derivându-le, unde e cu putință, unele din altele asemenea biogeografului care încearcă să reconstituie şirul formațiilor (vegetale şi animale). Paralel cu evoluția, e rândul etnografului să ne arate acum cât mai lămurit, succesiunea fazelor prin care au trecut grupările etnice, pentru ca din hoarda primitivă, la fel cu alte hoarde animalice, să iese, cu timpul, grupări tot mai complexe şi de dimensiuni mai mari, cum sunt popoarele şi națiunile. Când va fi gata lucrarea aceasta, cel care va citi descrierea etnografică a unei regiuni, va putea arăta precis pe ce treaptă de dezvoltare se află acel fragment de omenire, adică va putea raporta fiecare grupare etnică la întregul cadru al omenirii.

Deci etnografia se afla pe la începutul acestui secol, cam în situația biologiei în epoca lui Lamark, pe când ilustrul naturalist scria opera sa: ,,Philosophie zoologique", iar urmaşul său Darwin căuta după o lungă călătorie împrejurul pământului, să lămurească originea speciilor şi originea raselor omeneşti. Linné, Buffon şi Blumenbach înşiraseră ,,formele" şi unele ,,formații", dar fără stabilirea unor legături generale între ele. Lamark pune în mare lumină ideea influenței mediului, Darwin adaugă ideea ,,selecțiunii naturale" etc. şi prin aceasta lucrările naturaliştilor capătă un mare impuls, oricare vor fi fost obiecțiunile aduse celor două încercări de constituire tot mai sistematică şi mai pozitivă a biologiei.

Tot aşa e acum cazul etnografiei. Chiar dacă nu s-ar ajunge repede la stabilirea fazelor prin care a trecut omenirea,, începând cu forma cea mai simplă - hoarda - şi terminând cu cea mai complexă - națiunea-, totuşi căutarea unui fir conducător, va fi mai utilă pentru cugetare, decât simpla înşiruire a materialului etnografic regional.

a). *Complexul somatic* (antropologic). În situația actuală a descrierilor etnografice, cel dintâi punct de sprijin îl găsim în datele antropologice. Este evident că oricât de nesimțite ar fi tranzițiile de la o rasă la alta, nu poate fi indiferent dacă avem înainte o grupă de negri, ori de albi sau altă rasă. Nu e tot una să ai epiderma rasei negre, capabilă de a suporta direct razele soarelui sau a europenilor, care este expusă la insolații foarte primejdioase, ori a rasei galbene, cu o mare capacitate de adaptare la toate mediile climatice.

Împrejurarea că unele caractere somatice apropie pe negri de maimuțe mai mult decât pe alte rase, nu poate fi trecută cu vederea. De asemenea, nici faptul că la rasa neagră sutura oraşelor iraniene se face mai degrabă, şi că creierul e mai mic decât la alte rase şi, deci, mai aproape de al maimuțelor. Tot aşa, nu poate fi trecută cu vederea sensibilitatea optuză a rasei galbene, ori deprinderea

eschimosului de a trăi chiar la -50°, fără de foc, şi a polinezianului de a bea şi apa sărată a oceanului etc., etc.

Nu e totuna, prin urmare, dacă se naşte cineva lapon, fuegian, boşiman, mongol etc. Om eşti şi într-un caz, şi în celelalte, dar este omenire şi omenire. Cu alte cuvinte, *complexul somatic*, adică suma caracterelor corporale, pe care antropologia ne ajută să le determinăm, mai mult sau mai puțin, la orice grupare etnică, este o realitate de care trebuie să țină seama, din capul locului, orice caracterizare etnografică.

Nu se ştie dacă nu vom ajunge cu timpul la unele precizări pe care azi nici nu le bănuim. Dacă influxul nervos are atâtea viteze câte specii de fibre avem şi dacă într-un singur nerv putem avea până la 2000 de fibre, nu e cu neputință ca sensibilitatea mai optuză la unele grupări omeneşti să mai vină la altele, nu va putea fi pusă în legătură cu caracterele somatice foarte precise.

b). *Complexul mesologic* (antropogeografic) şi îndeosebi *climatic*. După complexul antropologic sau somatic, vine la rând complexul antropogeografic (climatic), ca al doilea punct de sprijin în conturarea grupărilor etnice.

Nu e totuna să trăieşti la Ecuator cu acelaşi ritm montan de lumină şi întuneric, cu aceeaşi temperatură moleşitoare, acelaşi calm atmosferic, întrerupt de mici ploi zilnice etc., etc. sau să trăieşti în regiunile polare unde ai deoparte o zi de mai multe luni, de altă parte o noapte de mai multe luni, iar la mijloc o gamă întreagă de nopți şi de zile de toate lungimile, până aproape 24 sau de câteva lungi minute de amurg, ori de zori, în paralel cu un ritm variat de temperatură etc., etc., cu toată scara de variații între tropice şi cercurile polare.

Nu poate fi indiferent nici din punct de vedere somatic nici din punct de vedere psihic pe care treapta a scării de influențe mesologice se află o grupă etnică.

Prin urmare, nu e vorba numai de punctul de vedere climatic, ci de cel morfologic sau antropogeografic, în genere, deoarece nu e tot una ca viața unei grupe etnice să fie legată de munte, de o vale, insulă, peninsulă, câmpie, arhipelag, mare etc.

E destul să ne gândim la cel apăsat de foame cronică, de frig, umezeală etc. şi la cel care se află în ținuturi unde ritmul vieții nu mai e dictat de grija hranei zilnice, ci mai are şi libertatea de a se manifesta omul şi în latura cugetării dezinteresate şi a euritmiei care se manifestă în artă. Suflet omenesc e şi unul şi altul, dar nuanța etnografică e foarte deosebită.

c). *Complexul ergologic*. după ce am căutat să caracterizăm o grupare etnică după aspectul său somatic, un punct de vedere destul de obiectiv, întrucât criteriile sunt supuse măsurătorilor antropologice, din ce în ce mai numeroase şi mai fine. După ce am căutat să conturăm un spațiu geografic şi anume condiții speciale ale mediului, adică am luat în considerație şi ceea ce ne oferea ca îndrumare complexul mesologic şi, îndeosebi, cel climatic, vine la rând o altă

serie de fapte pe care le cuprindem la un loc sub numele de complex tehnic *ergologic*. Prin acest cuvânt înțelegem toate lucrurile create de om spre a împlini adaptarea varietății sale somatice la mediu.

Deci avem o altă gamă de caractere tot aşa de vizibile ca cele somatice, dar, e drept, cu multe variabile. Destul că sunt caracteristice unele în cel mai înalt grad. Începem cu *haina*. De la locuitorul regiunilor ecuatoriale, uneori complet dezbrăcat, până la eschimosul care se acoperă din creştet până în tălpi cu o epidermă artificială, compusă din pieile altor animale, putem vedea întreaga tipologie cu privire la înveşmântare. *Locuința* ne prezintă o nouă serie ergologică, începând cu negrul care se adăpostește sub o foaie de banan, până la locuitorul regiunilor polare, silit să se ascundă sub un adăpost construit numai din zăpadă şi gheață (*iglu*), ca un fel de epidermă colectivă pentru toată familia. O altă serie de produse ale tehnicii omeneşti este cea privitoare la *hrană*, începând cu cei aşezați în regiunile calde, unde e destul şi un nutriment vegetal, ca poamele, până în regiunile reci, unde omul trebuie să consume mari cantități de grăsime, a căror ingurgitare ar fi mortală pentru cei aşezați între tropice.

În fine, o ultimă serie, cea privitoare la mijloacele de *circulație*, nu e mai puțin caracteristică. De la talpa goală a negrului, care nu ştie ce e încălțămintea, care a socotit pe cei dintâi exploratori încălțați, ca o nouă specie de animale, crezând că gheata face parte din corpul europenilor, şi până la omul polar, care niciodată nu poate umbla decât cu încălțămintea sa de blană, adăugând, pentru înlesnirea circulației pe zăpadă şi pe gheață, fel de fel de patine şi sănii trase de câini, iar în ocean caiacul, care face corp cu luntraşul (un fel de nou delfin al mării), seria mijloacelor de circulație este foarte bogată şi poate servi ca un nou mijloc de caracterizare etnografică.

Se ridică însă o întrebare: nu cumva alimentația, vestmântul, locuința şi mijloacele de circulație sunt fapte prea eterogene, pentru a putea fi numite într-un singur complex etnografic? Răspunsul va fi dat mai departe. de pe acum putem spune că toate faptele ergologice au un singur fir de legătură: *tehnica*. Toate sunt legate de inventarea *uneltei*, cel dintâi criteriu prin care omenirea s-a depărtat de animalitate.

Unealta şi focul, ca unealtă, au ajutat omul să se ridice pe un plan superior întregii faune planetare.

De aici urmează că o grupare etnică poate fi conturată pe hartă nu numai prin tipul său somatic, adică prin caracterele antropologice, între care intră şi sângele, adică coeficientul serologic, nu numai prin unele condiții ale mediului geografic, uneori foarte precise, cum e cazul unei populații izolate într-o vale, pe un podiş, pe o insulă etc., ci şi prin complexul mai mult sau mai puțin bogat al mijloacelor tehnice de care s-a ajutat în lupta sa de adaptare la mediul în care trăieşte. Suma tuturor acestor mijloace tehnice de adaptare, constituie ceea ce numim *civilizația* acelei grupări etnice. Azi când întreaga omenire a intrat într-o fază de grabnice schimbări, complexul ergologic poate varia mai repede

şi deci poate fi mai puţin caracteristic, dar pentru fazele anterioare şi pentru populaţiile neatinse încă de tehnica modernă, mii şi mii de ani, vestmintele, locuinţa, uneltele etc. au rămas aproape aceleaşi şi, deci, pot fi considerate destul de semnificative pentru descrierea unei grupări etnice.

Atât de strâns au fost legate faptele ergologice de dezvoltarea omului, încât au putut determina uneori chiar anumite dispoziţii organice. Hrana foarte grasă a eschimosului nu e fără legătură cu grăsimea epidermei lui. Iată de ce prin civilizaţie înţelegem nu numai ,,suma deprinderilor tehnice prin care omul se adaptează mediului fizic, dar şi totalitatea înclinărilor organice moştenite de la generaţiile trecute". Alături de arsenalul extern, trebuie să ţinem seama, în latura materială, şi de dispoziţiile interne acumulate, în vederea mânuirii acelui arsenal. Când polinezianul are în patrimoniul său fiziologic şi deprinderea de a bea apa oceanului, în care trăieşte de mii de ani, însuşirea aceasta este un caracter de diferenţiere faţă de vecini.

d). *Complexul biopsihic.* Pe lângă caracterele somatice, mesologice şi ergologice, se mai adaugă şi graiul ca un complex de sunete care traduc cuprinsul vieţii sufleteşti a unei grupări etnice. Limba are, deci, şi o latură fiziologică (o nouă anexă în biologia speciei) şi o latură psihică. Şi dacă unele detalii somatice precum: forma părului, culoarea epidermei, dimensiunile corpului, prognatismul şi alte amănunte, pot deosebi grupurile omeneşti (după cum mici caracteristici pot deosebi uneori speciile animale şi vegetale), cu atât mai mult etnograful are dreptul să ţină seama de limbă ca un caracter distinct. E cu atât mai distinctiv, cu cât e unic şi reflectă tocmai latura cea mai tainică a vieţii sufleteşti, înregistrând zi cu zi mişcările sufletului colectiv, după cum binoclul, barometrul, altimetrul, higrometrul şi alte aparate înregistrează atâtea slăvi ale atmosferei.

Nu e totuna dacă ai ca mijloc de exprimare a cugetului o limbă ca cea elenă, latină sau limba unui trib african, după cum nu e totuna să ai la îndemână o harpă multicordă sau o marimbă cu câteva sunete. Dacă vorbele unei limbi se aglutinează, adică se lipesc unele de altele, ca un fel de conglomerat mecanic, ori au anume anexe la sfârşit sau început (sufixe, prefixe), care îi dau o mare mlădiere de forme şi permit o exprimare mai clară şi mai precisă a raporturilor dintre idei, evident că nu e totuna.

Limbă e şi a bacairilor care numără numai până la şase, limbă e şi a popoarelor care au ajuns să creeze matematicile superioare. Putem spune că graiul constituie conturarea cea mai precisă a feţelor cristalului, mai mult sau mai puţin regulat, care se numeşte popor sau naţiune. Şi ca dovadă că lucrul stă astfel, e faptul că de câte ori conturul lingvistic al unui neam se ştirbeşte în vreo latură, îndată începe a se ştirbi acolo şi latura etnică.

Oamenii ţin încă umbră pământului, sângele curge mai departe în vine cu acelaşi coeficient serologic. Tipul fizic durează şi el, dar realitatea sufletească legată de tezaurul limbii, se schimbă pe încetul aducând după sine şi modificarea tipului somatic prin încrucişări cu oameni din grupul etnic al limbii de adopţiune. Începe adică procesul de destrămare pe care îl numim deznaţionalizare.

Aşadar, limba vorbită de o masă etnică ne poate ajuta, nu numai să conturăm individualitatea acelei grupe etnice, dar şi progresul sau regresul ei biologic, social şi psihic. Pe când la unele populaţii primitive, care luptă din greu pentru a se menţine în concurenţă cu altele, o limbă e vorbită uneori numai de 30-40 de familii izolate într-un codru, pe o insulă etc.[1]. Un popor închegat are, de obicei, şi o limbă unitară, cu o structură bine închegată, care îi asigură coeziunea.

Pe scurt: dialecte multe şi vorbite de un număr mic de indivizi, sunt semn de primitivitate sau chiar de dezagregare; limbă unitară, vorbită de o masă numeroasă, e semn de pronunţat progres.

Când de la izvoarele Tisei până la Dunăre, Mare şi Nistru, neamul legat de Carpaţi, ca urmaş al vechiului popor dacic, romanizat după colonizarea lui Traian, se înţelege că o familie vorbind una şi aceeaşi limbă, aceasta înseamnă că poporul român de azi, reprezintă o realitate istorică şi etnică, de un nivel superior, deoarece nu există nicăieri o limbă unitară pe o suprafaţă de aproape 300.000 de km², fără să presupună imediat un substrat antropologic, cu destulă vechime şi destul de evoluat al integrării sociale.

În orice caz, complexul sonor care se numeşte grai, ca mijloc de caracterizare a unei grupări etnice, nu poate fi, câtuşi de puţin, evitat, iar când ne gândim că în proverbe, ghicitori, basme, cântece şi, în genere, în operele literare şi ştiinţifice, limba cuprinde cugetul celor mai reprezentative personalităţi ale acestui neam. Limba reprezintă unul din caracterele cele mai semnificative.

O dovadă foarte clară e împrejurarea că uneori hotarul *nevăzut*, dar auzit al limbii, rezistă mai mult chiar decât graniţele fizice şi politice ale unui neam. De pildă, în Evul Mediu când limba bisericii, a statului şi a culturii era limba latină, adică o limbă moartă, graiul viu al poporului a fost un stăvilar etnic de o valoare decisivă.

Unele popoare au făcut în această privinţă o experienţă amară de tot. Românii au suportat secole întregi, limba slavonă şi greaca, la răsărit de Carpaţi, iar la apus, limba latină, maghiară şi germană, precum şi limba rusă, în Moldova dintre Prut şi Nistru, timp de 100 ani.

Singură, limba populară, cu caracterul ei latin, a putut rezista pe toată întinderea teritoriului dacic, neutralizând toate influenţele divergente, atât în latura socială, cât şi în cea politică şi confesională. Până acum 100 de ani, biserica asuprea graiul autohton în ziua a şaptea, iar pătura suprapusă a societăţii, ademenită spre graiul impus de străini pe calea administraţiei, a politicii, a modei etc., părăsea limba naţională chiar şi în celelalte zile ale săptămânii, socotind-o inaptă

[1] Fr. Ratzel – *Völkerkunde*, I, p. 31.

să exprime idei de cultură superioară. A fost însă destul un secol de liberă dezvoltare pentru ca limba vie a poporului să corespundă nevoilor ştiinţei şi tuturor manifestărilor intelectuale.

Şi fiindcă alături de tehnica fiziologică a graiului, omul a adăugat şi tehnic externă a scrierii, adică a reprezentării simbolice a sunetelor sale articulate. Ca mijloc de caracterizare a grupelor etnice, trebuie să luăm în seamă şi simbolismul acesta, deoarece uneori, ne ajută şi el în conturarea unităţilor etnice.

Pe lângă limbă, mai avem un alt element tot de caracter biopsihic şi anume felul de grupare al indivizilor care compun masa etnică, începând cu gruparea biologică a celor două sexe şi a progeniturilor acestora (familia), până la gruparea, iarăşi biologică a indivizilor de aceeaşi etate, nuanţate apoi aceste grupări printr-o sumă de elemente psihice: totemism, magie etc., etc.

Diviziunea biologică a două sexe a devenit şi mai accentuată după ce omul a descoperit *uneltele* şi *focul* ca cea mai universală tehnică umană. Cu focul şi uneltele, s-a ivit munca şi colaborarea la muncă sau asocierea indivizilor, nuanţată după sex, etate şi alte consideraţii de natură psihologică.

Femeia, legată de progenitură, devine păstrătoarea focului, a tehnicii legate de foc, ca mijloc de pregătire a alimentelor (ceramică) şi, paralel cu hrana (deosebită, uneori, după sex şi etate), haina e deosebită şi ea după sex, locuinţa iarăşi. Modul de aşezare a locuinţelor reflectă diferenţa sexelor şi a grupelor de etate. În fine, şi în tehnica circulaţiei se reflectă elementul biologic şi psihic, cum vom arăta mai departe. Aşadar, pe lângă limbă, tehnica grupării indivizilor, începând cu familia şi hoarda, până la popor şi naţiune, este un element de caracterizare pe care etnograful nu-l poate ignora, când e vorba să descrie unităţile etnice.

e). *Complexul psihic.* În fine, ca o nuanţare şi mai fină în descrierea grupărilor etnice, trebuie să cerem şi ajutorul elementului psihic.

Am încercat să arătăm aiurea în ce fel unealta a fost pârghia care a ajutat omului să salte peste nivelul psihic al animalului. I-a intensificat *atenţia*, a provocat *inhibiţia* şi a înlesnit, pe lângă *percepţie*, şi actul mai important de *apercepţie*, din care au răsărit apoi stări mai înalte de conştiinţă şi, prin urmare, umanizarea progresivă a vechiului antropoid.

Animalele superioare au şi ele unele relaţii destul de complexe cu fenomenele din mediul geografic, în care îşi petrec viaţa. Dar imaginile lor despre lumea înconjurătoare sunt singulare şi mereu schimbătoare, o nesfârşită serie de senzaţii şi reacţii instinctive de scurtă durată. La om se schimbă situaţia. De la imagini singulare, el alegând partea lor comună, ajunge să-şi formeze ceva nou şi propriu: imagini abstracte sau noţiuni pe care a izbutit să şi le formeze printr-o tehnică specială - graiul articulat. Astfel, pe când experienţa animalului se pierde cu moartea fiecărui individ, afară de ceea ce se concentrează în instinct, specia umană poate transmite şi urmaşilor, experienţa, adică cunoştinţele unui individ.

Prin urmare, alături de un cosmos (azi omul şi-a creat un fel de duplicat), un cosmos intelectual, bine ordonat şi mereu în creştere, ceea ce-i permite să se orienteze din ce în ce mai sigur în lumea fizică.

Pornind de la dibuirile cugetării magice (unii zic prelogice), omul a ajuns să descopere relaţii constante între fenomene, şi să prevadă succesiunea şi pentru viitor, cu alte cuvinte a crea *ştiinţa*.

Pornind de la simple relaţii de proprietate personală, familială sau de hoardă, despre care avem analogii şi la animale, a ajuns la noţiunile de drept, cele mai complicate şi la o mulţime de noţiuni etice, adică a creat *morala*.

Începând, în fine, cu manifestări plastice de caracter utilitar - cum e pictura şi sculptura paleolitică, un auxiliar al vânătorii - a ajuns la manifestări estetice cu totul dezlegate de orice utilitară, adică a creat *arta*.

Dacă lucrurile stau astfel, urmează, de la sine, că întreaga evoluţie intelectuală a omenirii trebuie privită în legătură cu munca, adică urmărirea uneltelor sau tehnica materială. Cugetarea s-a dezvoltat paralel cu munca şi cu lupta pentru existenţă, la fel *simţirea* şi *voinţa*.

Tot procesul cunoaşterii, de la magie până la ştiinţă, precum şi tot procesul etic şi estetic, au aceeaşi rădăcină a muncii îmbibate de magie, care duce pe omul peşterilor la descântece de vânătoare şi la deprinderi din care vor ieşi arta picturii şi a sculpturii. Tot ţesutul acesta psihic, atât de rudimentar la început, atât de multiplicat şi diferenţiat cu timpul constituie un nou complex de care etnograful trebuie să se servească în caracterizarea grupelor etnice.

Cu un singur cuvânt, el numeşte *cultura*, înţelegând prin aceasta suma creaţiilor sufleteşti prin care omul se pune în legătură cu mediul fizic, social şi suprasocial (cugetarea sa despre univers), precum şi suma înclinărilor subconştiente care pot trece oricând pragul conştiinţei spre a deveni ocazii de activitate. Şi de acest complex trebuie să ţinem seama când e vorba să caracterizăm gruparea etnică.

Ţinând cont de toate cele înşirate până aici, ne dăm seama de un lucru foarte important: nu numai fiecare popor, dar şi fiecare individ aduce cu sine în viaţă un vechi determinism biologic (somatic), lezat de influenţa mediului geografic în care s-a modelat acea grupă etnică şi lunga muncă ancestrală cu anume unelte (tehnica materială sau civilizaţia celui popor).

Urmează, de aici, că nici rasa, nici mediul antropogeografic, nici neamul, nici epoca în care se naşte cineva în mijlocul unui popor, nu-i sunt indiferente. Individul este, adică, un fel de atom social (zoon politicon, cum zicea Aristotel), adică născut din alţii, destinat a trăi cu alţii şi pentru alţii. E un fel de reflex al corpului etnic din care s-a născut. Dacă indivizii se pot despărţi unii de alţii, grupul etnic este un *tot*, un întreg de la dezvoltarea lui, de la cea dintâi individualizare etnică şi până la risipire sau moarte.

Tocmai aici se arată obiectul şi însemnătatea etnografiei. După cum antropologia urmărea să ne arate cum a răsărit şi cum s-a dezvoltat arborele omenirii cu toate ramurile sale (rase, subrase şi varietăţi) şi după cum antropogeografia căuta să ne arate în ce fel s-au grupat masele omeneşti, după diferitele împre-

jurări ale mediului tehnic, tot aşa, etnografia caută să ne arate, nu aşezările umane ca grupări teritoriale, ci diferenţierea în unităţi etnice, oricare ar fi tipul lor de aşezare. Să aflăm deci câte unităţi etnice au fost şi au mai rămas până azi, în omenire, cum s-au născut, cum s-au dezvoltat şi cum le putem descrie caracteristicile spre a le clasifica şi a putea vedea astfel fiecare membru etnic al omenirii la locul său şi pe treapta sa de valoare faţă de tot restul umanităţii, iar ca o încununare, să putem prevedea în oarecare măsură, dezvoltarea lui viitoare. Acesta este rolul etnografiei, ca ştiinţă descriptivă.

În ce măsură, ştiinţa a izbutit, ori un să dezlege astfel de probleme şi să descrie destul de caracteristic şi exact diferitele unităţi etnografice, se va vedea mai departe. Deocamdată, spre a se vedea cât de legitimă este o astfel de tendinţă de caracterizare etnografică, se poate simţi chiar empiric.

Limba română are o expresie foarte plastică: *ferul omului* sau *ferul neamului*, înţelegând prin aceasta pecetea sau fizionomia etnică, manifestată mai mult sau mai puţin clar pe faţa fiecărui om. Sigiliul acesta (omul) nu-i destul de apăsat, nici pe epiderma, nici pe sufletul fiecărui individ. La popoarele izolate de mai mult timp, cum e cazul poporului englez, tipul etnic e mai vizibil. În zonele de mare amestec sau de metamorfism, unde rasele sau popoarele trăiesc în atingere zilnică, tipul etnic e mai greu de urmărit, dar trebuie să-l urmărim.

Un popor este, aşadar, o realitate, nu numai biologică aşa cum e şi rasa, dar şi o realitate antropogeografică, biopsihică şi psihică pe care o putem contura destul de circumstanţial numai dacă ţinem seama de toată seria complexelor înşirate mai sus.

Plecând de la caracterele concrete, cum sunt cele somatice, şi ajungând la cele psihice, mult mai greu de precizat, avem impresia că descrierea grupurilor etnice devine din ce în ce mai nesigură şi ar trebui ca ultimele caractere să nu fie luate în seamă decât prea puţin sau aproape deloc. În realitate, nu e aşa. Valoarea lor e, uneori, de uzură şi pare chiar superioară celorlalte.

În adevăr, rasa, adică tipul antropologic, este, câteodată, foarte greu de hotărnicit, mai ales în regiunile de metamorfism. Sângele este un suc greu de dozat. Serologia nu ne-a dat, până azi, ceea ce aşteptam de la această ramură de studii, pentru pozitivarea etnografiei. Tehnica materială sau faptele ergologice sunt destul de labile. Portul, locuinţa, alimentele, mijloacele de circulaţie se pot uita sau modifica. chiar limba poate fi uitată cu totul sau înlocuită cu alt grai. Cât priveşte caracterele culturale din zona superioară a vieţii (ştiinţa, principiile etice şi operele de artă), acelea capătă uşor un caracter cosmopolit. Sunt însă unele documente culturale de o mare stabilitate. Legendele, basmele, proverbele, cântecele, danţurile, etica şi o seamă de obiceiuri regionale, uneori neînţelese sau chiar absurde, constituie un fel de ciment ascuns care leagă pe indivizii de acelaşi neam, deosebindu-i de toţi vecinii şi de tot restul omenirii.

Ceea ce *englezii* numesc *folklor*, este o realitate greu de conturat şi totuşi, constituie un fel de armătură internă a vieţii unei grupe etnice, un element ereditar numit *tradiţie*.

Unele cercetări mai noi ne deschid perspective foarte interesante. Armătura aceasta care pătrunde pe de o parte până în subconştientul unui popor, se înalţă, pe de altă parte, până în zona cea mai înaltă a vieţii sale sufleteşti. Cercetările unor filologi, prin analiza sunetului, au dus la concluzia că în fiecare neam, fiecare om superior se integrează unui tip de expresie, chiar în cel ce ni se pare mai liber, adică în creaţia artistică. Văzând expresia lui Buffon, am putea zice: *Le style c'est la nation.* Suntem, adică, stăpâniţi în toată dezvoltarea noastră psihică de un fel apriorism etnic, dictat de ,,tradiţie".

Pentru caracterizarea grupului etnic, va trebui să ţinem seama şi de acest complex de caractere pe care îl definim astfel: Prin tradiţie înţelegem suma ideilor, sentimentelor şi acţiunilor (obiceiurilor) care fac coeziunea sufletească şi materială a unui neam, ducându-l, în cele din urmă, şi la coeziunea vieţii politice sub formă de stat cu viaţă de sine stătătoare.

Să dăm câteva dovezi. În sec. al XIX-lea, paralel cu afirmarea tot mai energică a principiului naţionalităţilor, am văzut ieşind la iveală o sumă de state noi, în care rolul tradiţiei este variat. Hotare politice, dispărute de sute de ani, şi denumiri toponimice uitate, au apărut iarăşi pe hartă. Norvegienii, de pildă, după ce trăiseră atâtea secole legaţi de danezi, iar în sec. al XIX-lea, în comunitate politică cu Suedia, s-au despărţit pentru a forma un stat neatârnat. Vechiul nume Oslo l-a alungat pe cel mai nou, Cristiana. Obiceiurile vechi au ajuns iarăşi la mare cinste, iar limba populară e cultivată mai cu grijă decât oricând, în trecut. Ucraina a făcut, de asemenea, o serie de încercări să scape de conglomeratul moscovit. Însăşi Academia rusească a trebuit să recunoască limba ucraineană, grai deosebit de al ruşilor. Slovacii, la rândul lor, nu vor să fie confundaţi cu maurii şi cehii. Idiomul naţional a fost cultivat cu multă grijă. *Catalanii* au încercat de atâtea ori să ajungă chiar la autonomie, iar populaţia islandeză a susţinut, în sec. al XIX-lea, lupte crâncene până ce neamul străvechi al insulei a putut scăpa din organizarea politică a englezilor.

Însă exemplul cel mai tipic despre puterea tradiţiei, ca factor de individualizare etnică, ni-l dau evreii de aproape două mii de ani. Ei au pierdut stăpânirea vechiului lor teritoriu politic. Sângele lor a fost amestecat cu al tuturor neamurilor, pe unde neamul pornit din Palestina, s-a risipit. Unii antropologi pot afirma că evreii de astăzi nu-s rude nici între ei, nici cu cei din antichitate. Mai mult, evreii şi-au pierdut şi graiul vechi, luându-l pe al popoarelor cu care trăiau împreună. Totuşi, se consideră nu numai ca *popor ales*, dar şi ca un singur popor. Cauza este viaţa lor de ghetto.

Fiind repudiaţi şi de păgâni, şi de creştini, iar mai târziu de mahomedani, ei s-au închis în câteva tradiţii rituale. Un obicei comun, mai ales când e în legătură cu rituri religioase, constituie o mare putere de coeziune. Gândul comun poate avea o mare putere de coeziune chiar când e absurd, dovadă solidaritatea

sectanților, o simțire comună de asemenea. Un obicei comun poate lega pe membrii unei comunități de peste mări şi țări. Deşi fragile în aparență, verigile acestea s-au dovedit mai tari decât toate legăturile materiale: pământul sângele şi limba. S-ar putea spune că poporul evreu este un gând întrupat în anume tradiții rituale, întemeiate pe credința într-un contract special între Iahve şi poporul ales, căruia i-a promis trimiterea unui cap politic - Mesia.

Pe de altă parte, şi civilizația lor s-a risipit. Ce legătură mai poate fi între viața pastorală a vechilor evrei şi a celor de astăzi? Nicăieri, evreimea nu mai are rosturile de viață din epoca patriarhală sau a statului palestinian.

De altfel, putem măsura efectele tradiției chiar şi pentru spații de timp mai înguste. Elementul francez din Elveția, măcar că trăieşte hotar în hotar cu națiunea franceză, de care e legat prin limbă şi cultură, nu vrea să fie confundat cu cel din Franța. Tot aşa şi elvețienii germani, țin să-şi afirme individualitatea lor față de trunchiul germanic. Treitschke a mărturisit: ,,Evoluția morală şi politică poate scoate, cu totul, unele seminții din naționalitate"[1]. Sau dacă acest istoric cu apucături retrograde, pare prea vechi, iată un contemporan care nu vorbeşte în numele istoriei, ci al filosofiei: ,,Fără o memorie istorică, adică nu numai ştiința despre trecut, ci şi o putere prezentă în ce priveşte viața, omul este un barbar"[2]. Aşadar, memoria istorică, adică tradiția îi desparte pe elvețieni, atât de Franța, cât şi de Germania, atenuând până aproape de anulare, toate celelalte legături etnice. Şi acelaşi este şi cazul Belgiei şi al Olandei, care nu vor să fie confundate, una cu Franța, iar alta cu Germania.

Faptele acestea dovedesc, prin urmare, că nu ne depărtăm de realitate, dacă vom împinge analiza fenomenelor etnografice până în zona psihică, vecină cu inconştientul, unde şi tradiția este un factor de conturare a ființei unui ethnos.

Din cele înşirate până aici, rezultă, aşadar, următoarea concluzie: un popor este nu numai o realitate geografică, adică *teritorială*, nu numai o realitate *biologică*, întemeiată pe anume caractere somatice, o realitate *etnografică* țărmurită de o tehnică materială sau *ergologică* (civilizația), ci şi o realitate *psihologică* întemeiată pe o tehnică sufletească (cultura), sprijinită, în cele din urmă, pe complexul numit *tradiție*. Acest complex stabileşte o legătură nevăzută de la o generație la alta, adică constituie un fel de sâmbure al conştiinței colective.

Prin *ethnos*, aşadar, vom înțelege orice grupare omenească destul de individualizată pe temeiul complexelor înşirate mai sus[3].

[1] Heinrich von Treitschke – *Politik, Vorlesüngen schalten aus der Universität Berlin, Leipzig*, 1899, I, p. 276;

[2] Karl Jaspers - *Die gestige Satuchar der fast*, L[eipzig], 1933, p. 106;

[3] S-a propus în anii din urmă expresia *ethnie*. Credem însă că nu e nevoie de un termen nou. După cum geografia botanică şi geografia zoologică pot studia ,,formațiile vegetale şi

El este deci, o formă superioară de integrare, la care omenirea n-a putut ajunge decât după o lungă, foarte lungă dezvoltare. A trebuit să treacă mii şi răsmii de ani, până ce din hoarda qvasi-animalică să se cristalizeze formaţiuni etnice tot mai clar conturate, după cum din materia haotică a nebuloasei primitive s-au diferenţiat învelişurile planetare cu masele lor respective. Cu acest înţeles este semnificativ cuvântul lui Goethe: ,,Un popor este o fiinţă necesară şi involuntară", întocmai ca o pădure, o stepă, o tundră sau altă formaţie biogeografică.

Din cele expuse până aici, se întrevede nu numai putinţa de a studia omenirea, dintr-un punct de vedere nou, adică cel etnografic, dar se lămuresc deodată două idei:

Întâi, raportul dintre individ şi formaţia etnică din care face parte. Luat izolat, omul este un simplu atom. Dacă îl dezbrăcăm de caracterele neamului său, adică de toate particularităţile portului,locuinţei, alimentaţie şi alte amănunte ergologice, precum şi de limba părinţilor, de obiceiuri, credinţe şi tot capitalul cultural, el rămâne un simplu biped, fără nici un interes pentru etnografie.

E cunoscut cazul francezului Pelletier. La 12 ani, a devenit sălbatic, trăind între negrii australieni, uitând limba maternă, deprinderile din copilărie şi tot ce constituia caracterul său etnic[1]. În astfel de cazuri, individul se aseamănă cu un instrument muzical, căruia îi răpeşti, rând pe rând, coardele şi tot ce produce sunetul armonios, pentru a rămâne, în cele din urmă, un simplu material brut.

Aşadar, cu adevărat, omul este un *zoon politicon*, adică un produs al grupului etnic din care s-a născut, prin care şi cu care trăieşte. De unde urmează că cel care iese din sfera neamului său, acela devine o valoare tot mai scăzută până la anulare. Din contra, cine se integrează tot mai deplin în viaţa poporului său şi ajunge să reprezinte calităţile lui cele mai tipice, acela poate realiza în epoca sa, una dintre formele cele mai înalte de umanitate, adică cea mai înaltă potenţă a existenţei sale, ca individ.

Al doilea, ne mai lămureşte şi raportul dintre orice ,,ethnos" şi restul omenirii. Formula evoluţionistă ne arată că progresul se face prin trecerea de la omogen la eterogen. O specie este în ascensiune când dă naştere la varietăţi noi şi are, astfel, posibilitatea să dea naştere la specii noi. Tot aşa şi pentru specia umană. Idealul nu poate fi uniformizarea, adică o singură civilizaţie (port, locuinţă, alimentaţie etc.) şi o singură cultură, adică o limbă *volapuck*, o artă volapuck, o arhitectură volapuck etc., etc. Dacă, în loc de vegetaţia actuală, am avea pe toată faţa pământului, numai urzici, fie şi palmieri sau o altă plantă mai simpatică, atâtea armonii ar dispărea. O imensă urzicime ar însemna un vădit

animale", tot aşa etnografia poate studia ,,formaţiile etnice", în măsura în care complexele mai sus înşirate permit despărţirea unor ,,grupe naturale" în sânul omenirii.

[1] Fr. Ratzel – *Volkercunde*, [vol.] I, Leipzig, 1894, p. 29.

regres şi tot aşa ar fi şi în cazul unei omeniri volapuck în toate manifestările ei. Cosmopolis şi panmixie nu pot fi idealul speciei umane, după cum nu poate fi un semn de progres pentru o specie vegetală sau animală.

Prin urmare, după cum avem o fitotehnie şi o zootehnie ştiinţifice, va trebui să ajungem, cu timpul, şi la o etnotehnie ştiinţifică. Antropologii şi igieniştii încep a se preocupa de ceea ce se cheamă ,,eugenie". Problema, se înţelege, priveşte nu numai latura somatică, ci şi pe cea spirituală. Pentru aceasta, trebuie să se adauge şi ajutorul etnopedagogiei, o disciplină nici măcar schiţată. E sigur însă că antropologia, antropogeografia, etnografie, etnopedagogia, igiena socială sau ,,eugenia" şi alte ştiinţe privitoare la om, se vor ajuta reciproc din ce în ce mai mult, pe măsură ce ne vom pătrunde de adevărul vorbei lui Kant: ,,Cea mai însemnată sarcină a omului este să ştie a-şi împlini cum se cade menirea lui în mijlocul naţiunii, să înţeleagă bine *ce trebuie să facă cineva ca să fie om*". Părerea asta a celui mai izolat cugetător modern, care a trăit până la adânci bătrâneţe, numai în raza orăşelului în care se născuse, e dovada cea mai concretă despre adevărul afirmaţiei lui Aristotel că omul este *zoon politicon* deci este solidar *ab iniţio*, cu gruparea etnică din care s-a născut.

Aşadar, în chip inevitabil, etnografia are şi o latură de aplicaţie practică deoarece, mai mult decât orice altă ştiinţă, a luat asupră-şi sarcina de a pregăti răspunsul la întrebarea pusă de Kant, întrebare interesând nu numai pe istorici, antropologi etnografi, sociologi, economişti etc., ci şi pe orice om de cultură.

Dar oricum va fi şi oricare va fi dezvoltarea ştiinţei noastre, pentru un moment un lucru ni se pare stabilit: atât *individul izolat*, cât şi omenirea ca sumă de *indivizi omogeni*, sunt pure abstracţii. Singurele realităţi concrete sunt grupările etnice, începând cu cele mai simple (hoardă, trib etc.) şi terminând cu cele mai evoluate dintre toate - naţiunile, - înţelegând prin acest cuvânt: forma de viaţă colectivă a unei mase omeneşti, conştientă de unitatea ei fizică şi psihică afirmată în voinţa clară de a trăi în chip autonom.

Aceste lămuriri cu privire la ethnos, ca formaţie biogeografică, arată de la început nu numai locul etnografiei lângă geografie şi antropogeografie, ci şi cadrul muncii etnografului. El cercetează omenirea din următoarele puncte de vedere: 1). Întâi lămureşte *complexul antropologic* şi cât e de trebuinţă pentru înţelegerea grupelor etnice; 2). Pe cel *antropogeografic* îl împrumută de asemenea din ramura ştiinţei numită antropogeografie; 3). Urmează *complexul ergologic*, adică *nutrimentul*, *locuinţa*, *îmbrăcămintea*, precum şi *mijloacele de circulaţie*, adică tot ce se cuprinde sub numele tehnica materială sau *civilizaţie*; 4). La cele trei categorii de fapte materiale, mai adăugăm încă trei: *munca*, *limba*, *societatea*, ca un fel de categorii în care partea fizică şi psihică se îmbină; 5). În sfârşit, complexul sufletesc sau tehnica psihică va fi privit din trei puncte de vedere: *ştiinţa*, *etica*, *arta*, toate formând împreună ceea ce se cheamă *cultura*.

Privind astfel, pe toate feţele acestea orice grupare etnică, vom înţelege *Ethnosul* ca pe un fel de pridvor prin care trebuie să treacă oricine se ocupă de studiul omului, începând cu antropologul şi terminând cu cei preocupaţi de evoluţia ştiinţei, eticii şi a artei.

Din cele spuse până aici, rezultă şi o raportare mai precisă a etnografiei faţă de ramurile vecine ale ştiinţei despre omenire. 1). Pe locul întâi stă, fără îndoială, *Antropologia*, adică zoologia omului, urmând acelaşi criteriu de cercetare ca şi restul zoologiei. 2). Apoi urmează *Antropogeografia*, adică geografia omului, care studiază legătura dintre omenire şi cele patru învelişuri planetare, atât din punct de vedere static,cât şi din punct de vedere dinamic, urmărim *categoriile geografice* (vezi *Terra*). Antropogeografia va urmări, în genere, două puncte de vedere: întâi, acţiunea învelişurilor planetare asupra omului, apoi reacţiunea omului faţă de ele. 3). *Etnografia* nu descrie aşezările omeneşti, adică nişte formaţiuni topice, la fel cu formaţiile vegetale sau animale, ci *grupările etnice*, conturate cu ajutorul complexului antropologic, antropogeografic, ergologic (civilizaţie), psihofizic (muncă, limbă, societate) şi psihic sau cultural (ştiinţă, etică, artă). Categoriile etnografice sunt deosebite faţă de categoriile geografice. Ele motivează şi despărţirea etnografiei de biogeografie, deoarece omul este singura fiinţă care reacţionează faţă de natură în chip conştient, modelând nu numai mediul teluric (antropogeografic), ci modelându-se şi pe sine.

Observările precedente lămuresc totodată pentru ce etnografia nu se putea constitui decât în urma ştiinţelor mai sus înşirate. Auguste Comte[1] a făcut încă de la începutul carierei sale observarea că ,,o ramură oarecare de cunoştinţe nu devine *ştiinţă*, decât în momentul în care, prin mijlocirea unei ipoteze, putem lega toate faptele care stau la temelia ei".

În adevăr, etnografia, ocupându-se de fenomene atât de complexe, nu se putea ivi decât atunci când s-a observat că evoluţia nu este *uniliniară* şi continuă sau infinitezimală, cum o concepuseră cei dintâi evoluţionişti (Lamarck - H. Spencer), ci este *radială* şi cu *intervale*, ca să nu zicem de-a dreptul, cu *intermitenţe*.

Azi nu putem să mai considerăm speciile vegetale şi animale, ca treptele unei singure scări continui, ci ne deprindem cu ideea că materia organică, în dezvoltarea ei pe faţa pământului, a avut mai multe posibilităţi, adică s-a prezentat în chip de mai multe scări de forme, cu trepte deosebite şi cu multe lacune în fiecare, fie din cauza mutaţiei, fie din lipsa noastră de cunoaştere a formelor intermediare care s-au pierdut.

Tot aşa, omenirea nu poate fi legată fără lacune de restul animalităţii. Între hominide antropomorfe e un spaţiu gol, pe care nu-l mai putem umple cu niscaiva forme intermediare. Ţi nici formele umane actuale nu pot fi aşezate în chip de arbore genealogic, ci ni se prezintă şi ele ca un caz de evoluţie regională, ceva asemănător cu ramurile unui copac ascuns sub linia orizontului, aşa că vedem numai ramuri izolate în poziţii deosebite şi ramuri deosebite, dar legătura cu trunchiul ne lipseşte. Pe urmele lui Lafitau, unii s-au mângâiat cu speranţa că vor putea găsi treptele unei scări unice, aşezând peste caracterele somatice pe cele lingvistice, obiceiurile etc. Astăzi însă, deprinşi cu ideea că evoluţia poate să fi fost pluriliniară, adică radială sau cu multe posibilităţi regionale, păşim mai prudent spre cercetarea ,,formaţiilor etnice", fără ideea precon-

[1] Auguste Comte - *Opuscules de philosophie sociale*, 1819-1828, Paris, 1883, p. 30.

ceptă de a le aşeza numaidecât într-o serie continuă. Scăpaţi de pericolul de a lega formele în chip subiectiv, etnografia devine posibilă pe măsură ce un şir de ipoteze ne permit să legăm faptele cel puţin pentru o regiune. În Antichitate şi în Evul Mediu credinţa că există monştri oprise în loc dezvoltarea etnografiei, introducând în mijlocul formelor umane un element iraţional. Mai târziu, când unitatea zoologică a omenirii a fost recunoscută, s-a ivit o nouă greutate: tendinţa evoluţionismului de a pune toate formele pe o singură linie de dezvoltare. Acum perspectiva a devenit mai limpede. Ne mulţumim cu ipoteze mai modeste în legătură cu grupe de fapte regionale, fără să pierdem din vedere nici omenirea ca întreg. Va trebui deci, să urmărim hologeic orice element de civilizaţie sau de cultură. Vom găsi astfel, unele formaţii comune tuturor oamenilor. Peste tot, omul a avut unele unelte simple (băţ, eolit etc.); peste tot, omul a fost *culegător*; peste tot a căutat un adăpost şi s-a îndrumat spre îmbrăcăminte; peste tot a început cu cugetarea magică, cu limba semnelor etc., etc. Răspândirea unor astfel de elemente pe faţa pământului seamănă cu un fel de *formaţii nebulare*.

Găsim apoi şi începuturi de condensare, adică regiuni unde anume elemente devin tipice şi deci caracteristice pentru o masă mai mare de oameni. Atunci trebuie să păşim la cartografierea cât mai exactă a acelor elemente de civilizaţie şi cultură, să descriem aspectul lor, căutând să lămurim şi genetic apariţia şi localizarea lor. Mai departe, când am aflat că un element are o densitate considerabilă şi are o arie de răspândire apreciabilă, va trebui să vedem şi conexiunile sale cu alte elemente, legând, de pildă, obiceiul trepanaţiei de zona de întindere a praştiei şi a ghioagei, ori pictura rupestră de vânătoare etc.

Astfel ne vom îndruma servindu-ne şi de ipoteze, de stabilirea unor cercuri de civilizaţie şi cultură, întemeiate pe astfel de convergenţe caracteristice. Le vom urma şi apoi, atât din punct de vedere static, cât şi dinamic, vom căuta să stabilim, pe cât posibil, aspectul cauzal al asociaţiei elementelor dominante. În orice caz, va trebui să terminăm descrierea fiecărui grup etnic, făcându-i profilul său de civilizaţie şi de cultură, după cum încercam să facem profilul psihologic al unui copil sau ceea ce se chema fişa sa individuală.

În ce măsură aceste deziderate pot fi împlinite în starea de azi a ştiinţei, vom vedea la sfârşitul lucrării, privind în totul civilizaţia şi cultura în elementele lor esenţiale. Vom arăta acolo şi nivelul pe care l-a atins astăzi metoda cercetărilor etnografice. Deocamdată relevăm două lucruri care ni se par deosebit de sugestive:

1). Toate elementele civilizaţiei se reflectă asupra elementelor culturii şi invers: toate elementele culturale se pot reflecta, în oarecare măsură, şi asupra vieţii materiale.

2). În analiza acţiunilor şi a reacţiilor dintre elementele materiale (ergologice) şi cele psihice (ideologice), suntem siliţi să păşim treptat, adică considerând analitic, element cu element (arcul, cingătoarea, încălţămintea ca ajutor pentru circulaţie etc), ai mai multe elemente, ori, în chip ideal, toate elementele. Dar chiar când nu putem urmări decât un singur element, dacă nu putem face mai mult decât să stabilim cantitatea lui, adică frecvenţa (numărul) acelui obiect, începutul acesta de descriere este totuşi un pas spre caracterizarea unităţii etnice de care ne ocupăm. Când, de exemplu, în liniile care arată legăturile reciproce dintre civilizaţie şi cultură găsim o linie deosebită care să ne arate cât loc ocupă, în viaţa acelui „ethnos", *cureaua de foame*, acea linie particulară, când o constatăm în „spectrul" sau complexul de linii al civilizaţiei cuiva, ne dăm îndată seama de nivelul acelei civilizaţii.

Cele înşirate în paranteza precedentă, ca o anticipare asupra capitolului despre metodă în cercetările etnografice, sprijinită la urmă pe tot materialul înşirat în această lucrare, ne poate arăta de pe acum cel puţin un lucru: iluzia pe care şi-o fac mulţi asupra gradului de pozitivare a cercetărilor despre grupările etnice. E un semn de laudă că etnografii la fel cu geografii şi cu toţi naturaliştii,

pun din ce în ce mai mult temei, nu atât pe materialul adunat în muzee, cât pe observarea directă în natură. Dar rezultatele sunt încă foarte modeste. Ceea ce se cheamă cercetare monografică nu e încă un lucru lămurit pentru cei mai mulți. Monografia nu este descrierea unui fragment de populație dezlipit *ad lipitum* din întreg, ci se aseamănă cu un preparat anatomic care presupune cunoașterea legăturilor dintre acel fragment și întregul din care s-a format. Când zicem: ,,Monografia studiază o mostră" (P. Deschamps) sau când Frobenius arată linia de urmat pentru crearea unei monografii: portul, religia, arhitectura, societatea, industria, arta, dreptul și istoria, simți îndată numai din această înșiruire eterogenă, cât de nebulos este încă acest concept despre *monografie*.

Dar problema aceasta va putea fi discutată cu mai multă limpezime, abia la sfârșit, când toate categoriile de fapte etnografice vor fi înșirate și interpretate în lumina cercetărilor actuale. Atunci vom vedea întrucât e sau nu îndreptățit scepticismul unui cercetător din praful veacurilor, care ocupându-se de scopul și metoda etnografiei moderne se exprimă astfel: ,,Metoda etnografiei, departe de a fi ajuns la o încheiere, nu va fi niciodată unitară și din cauza naturii ima-nente a obiectului, și din cauza fatalității cu care cercetătorii care o slujesc își impun în chip imperativ individualitatea lor"[1].

[1] Siegmund Günther - *Zule, Richtpunkte und Methoden der modernen Völkerkunde*, Stuttgart, 1903, p. 18.